

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 5 від 26.05.2022 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-2:343.5-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

Ольга БАЙДАРОВА

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0002-2332-1769

Scopus Author ID: 57222724101

Анна ДРОБОТ

магістр, ОНП «Соціальна реабілітація», Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0001-5763-2410

Бібліографічний опис статті: Байдарова, О., Дробот, А. (2022). Сексуальне насильство над дітьми в Інтернеті як цифровий виклик сучасності. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 3–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В ІНТЕРНЕТІ ЯК ЦИФРОВИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Інтернет та інформаційно-комунікативні технології посилюють вплив існуючих форм насильства, зловживань та експлуатації щодо дітей, серед яких посягання сексуального характеру викликають особливе занепокоєння. Необхідність дотримання карантинних обмежень у зв'язку з пандемією COVID-19 загострила проблему безпеки дітей у цифровому просторі. Представлена публікація є першим пошуковим компонентом ширшого дослідження стратегій протидії сексуальному насильству над дітьми в інтернеті.

Мета роботи – визначити зміст поняття сексуального насильства над дитиною в інтернеті та охарактеризувати його форми. Дослідження включало огляд, аналіз та порівняння зарубіжних і вітчизняних наукових публікацій з питань захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у поєднанні з аналізом міжнародних та національних стратегічних документів, а також стандартів та рекомендацій у визначеній сфері.

Засвідчено відмінності стану розробленості науковцями предмету нашого вивчення в Україні та закордоном. Розглянуто низку понять, що позначають сексуальне насильство над дітьми та сексуальну експлуатацію в інтернеті і використовуються на міжнародному рівні, та співставлено із юридичними визначеннями сексуальних злочинів проти дітей в Україні, а також термінами, які набули поширення у науково-практичному слововжитку. З'ясовано, що відсутній консенсус використання термінології, пов'язаної із сексуальним насильством над дітьми в інтернеті, який створює значні проблеми для розробки законодавства, формування та реалізації політики, програм профілактики і протидії цьому явищу, збору даних та оцінювання, міжвідомчої співпраці. Запропоноване власне визначення поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті», яке виникає на перетині таких явищ, як насильство, сексуальне насильство та насильство в інтернеті. Охарактеризовано різновиди сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

Визначено основні форми сексуального насильства над дітьми в інтернеті, які включають: доступ до невідповідного віку контенту (відвертого або образливого характеру); репутаційна шкода внаслідок публікації персональних матеріалів інтимного характеру (у публічному доступі чи приватному листуванні); погрози порушення конфіденційності, шантаж та експлуатація; неприйнятні контакти із загрозою заподіяння шкоди в реальному житті.

Гармонізація термінів та визначень у сфері протидії сексуальній експлуатації та сексуальному насильству над дітьми в інтернеті є необхідною умовою наближення українського законодавства до міжнародних стандартів забезпечення захисту дитини від насильства.

Ключові слова: діти, сексуальне насильство, сексуальна експлуатація, інтернет, сексуальне насильство над дітьми в інтернеті, захист дітей.

Olha BAIDAROVA

PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0002-2332-1769

Scopus Author ID: 57222724101

Anna DROBOT

Master, ESP «Social Rehabilitation», Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0001-5763-2410

To cite this article: Baidarova, O., Drobot, A. (2022). Seksualne nasylstvo nad ditmy v interneti yak tsyfrovyy vyklyk suchasnosti [Online child sexual abuse as the digital challenge nowadays]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 3–13, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.1>

ONLINE CHILD SEXUAL ABUSE AS THE DIGITAL CHALLENGE NOWADAYS

The Internet and information and communication technologies have increased the potential impact of existing forms of violence, abuse and exploitation against children, among which sexual abuse is of particular concern. The need to comply with quarantine restrictions in connection with the COVID-19 pandemic has exacerbated the issue of child safety in the digital space. This publication is the first search component of a broader study of strategies to combat online child sexual abuse.

The purpose of the work is to determine the meaning of the concept of online child sexual abuse and to characterize its forms. The research included a review, analysis and comparison of foreign and national scientific publications on the protection of children from online sexual abuse and sexual exploitation combined with analysis of international and national strategic documents as well as standards and recommendations in a particular area.

Differences in the state of development of the subject of our research in Ukraine and abroad have been witnessed. A number of concepts that refer to online child sexual abuse and sexual exploitation on the Internet and are used internationally have been considered and have been compared with the legal definitions of sexual crimes against children in Ukraine as well as terms that have become widespread in scientific and practical vocabulary.

The findings suggest that there is no consensus on the use of terminology related to online child sexual abuse, which creates significant problems for the development of legislation, policy formulation and implementation, prevention and control programs, data collection and evaluation, and inter-agency cooperation. Our own definition of the concept of «online child sexual abuse» arises at the intersection of such phenomena as violence, sexual violence, and violence on the Internet. The types of online child sexual exploitation and sexual abuse have been described.

The main forms of online child sexual abuse have been identified, which include: access to age-inappropriate content (explicit or offensive); reputation damage as a result of the publication of personal and intimate material (in the public domain or in private correspondence); threats of breach of confidentiality, blackmail and exploitation; unacceptable contact with the threat of harm in real life.

Harmonization of terms and definitions in the field of combating online child sexual exploitation and sexual abuse is a prerequisite for bringing Ukrainian legislation closer to international standards for child protection from violence.

Key words: children, sexual abuse, sexual exploitation, internet, online child sexual abuse, child protection.

Актуальність проблеми. Інтернет є впливовим фактором соціалізації сучасної дитини, який може як позитивно, так і негативно впливати на її розвиток. Цифровий простір поглинає усе більше людських практик, надаючи, з одного боку, нові можливості, з іншого – створюючи нові ризики. В умовах пандемії COVID-19 інтернет став провідним каналом доступу до зовнішнього світу через депривацію інших способів комунікації. У березні 2020 року понад 1,5 мільярда дітей та молодих людей у світі постраждали від закриття шкіл та змогли продовжити навчання лише завдяки цифровим технологіям. На початку 2022 року

кількість користувачів інтернету у світі зросла до 4,95 мільярда, а рівень проникнення інтернету становить 62,5 % населення світу (Кемп, 2022a). Дані показують, що за останній рік кількість користувачів інтернету зросла на 192 мільйони (+4,0 %), але постійні обмеження на дослідження та звітність через COVID-19 означають, що фактичні тенденції зростання можуть бути значно вищими, ніж припускають ці цифри. В Україні цей показник ще вищий: користувачами інтернету є 71,8 % (31,1 млн осіб) від загальної кількості населення, з них майже чверть (18,9 %) – це діти (Кемп, 2022b). У 2020 році 96% українських дітей у віці

10-17 років постійно користувалися інтернетом, з них третина проводила в мережі до 5 годин щодня (Proinsight Lab, 2020), тож є підстави припускати, що досьогодні ця цифра суттєво збільшилась.

Зростання рівня проникнення інтернету, використання мобільних телефонів та соціальних медіа відкрило нові можливості для насильства в інтернеті. Злочини, вчинені з використанням комп'ютерних систем чи телекомунікаційних мереж, являють собою істотну небезпеку для дітей. Збільшення часу перебування дитини в інтернеті через введення карантинних обмежень та послаблення контролю з боку дорослих підвищує ризики для дітей. Національне дослідження засвідчує, що більшість батьків (46,8 %) не контролюють користування дітьми особистими гаджетами під час карантину, а 71,1 % опитаних дітей оцінюють свою свободу користування пристроями та інтернетом на локауні як високу (Полек, Саніна & Соболев, 2022, с. 48). Підвищена вразливість дітей до активних спроб віртуального знайомства і залицяння через інтернет, поширення практик обміну дітьми власними зображеннями сексуального характеру, примусу до сексуальних контактів онлайн та ін. (Лубенець, 2021; Сосніна, 2021) вимагає рішучих та обґрунтованих рішень і дій, спрямованих на запобігання та ліквідацію сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

Поза тим, що захист дітей в цифровому середовищі визнано одним із пріоритетних завдань держави, в Україні бракує відповідних наукових досліджень (Міністерство цифрової трансформації України, 2020а). Тема сексуального насильства над дітьми в інтернеті і поготів є малодослідженою, що позначається на рішеннях, які розробляються владою для протидії злочинам і забезпечення прав дитини в цифровому середовищі. А будь-яке рішення, як відомо, починається з чіткого окреслення його предмету. Рада Європи для позначення кримінальних дій стосовно дитини використовує поняття «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство». За останнє десятиліття у сфері захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації з'явилися нові терміни, такі як кібербулінг, грумінг, секстинг, пряма трансляція сексуального насильства над дітьми тощо, у той час як інші терміни, як-от дитяча про-

ституція та дитяча порнографія, дедалі більше критикуються і все частіше замінюються альтернативними термінами, які вважаються менш шкідливими або стигматизуючими для дитини. Бракує розуміння, яким чином ці новели в термінології повинні змінити підходи у практиці захисту дітей, і зростає занепокоєння, що зміни в термінах (особливо юридичних) можуть викликати плутанину і навіть перешкоджати ефективному запобіганню та ліквідації сексуальної експлуатації дітей, якщо ця зміна не відбудеться спільно та узгоджено широким колом суб'єктів захисту дітей (Interagency Working Group, 2016). В Україні ми теж спостерігаємо приклади незгодженого використання термінології і змішування понять (Міністерство цифрової трансформації України, 2020b), що ускладнює як розуміння природи самого явища сексуального насильства в інтернеті, так і розробку механізмів протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закордонні дослідники визнають такі онлайн-ризиків, як кібербулінг, контакт з невідповідними матеріалами, грумінг, сексуальні зловживання та сексуальну експлуатацію (Davidson et al., 2016, с. 14) повсякденними ризиками для сучасних дітей. Однак дослідження сексуального насильства та сексуальної експлуатації в інтернеті пов'язані із численними труднощами як через чутливість самої теми, так і через латентність онлайн-насильства, фактор анонімності в інтернеті, велику кількість незафіксованих випадків, зв'язок цифрового насильства та злочинних дій у реальному житті, відмінності у законодавстві різних країн (Wachs, Wolf, & Pan, 2012; Babchishin, Hanson, & Hermann, 2011).

Сексуальне насильство в інтернеті часто є частковим предметом ширших досліджень, присвячених ризикованій онлайн-поведінці. Так, у чеському дослідженні кібербулінгу як специфічної форми ризикованої поведінки в інтернет-середовищі описується кібербулінг з сексуальним підтекстом, у якому використовуються матеріали відверто сексуального характеру, щоб заподіяти шкоду жертвам, порівнюються відмінності між кібербулінгом дітей і дорослих, простежуються різні мотиви його здійснення (Корескю, 2014).

Увагу дослідників привертають також особливі вразливі до онлайн-ризиків групи. Діти та молоді люди з інвалідністю піддаються

ризикам в цифровому середовищі так само, як діти та молодь без інвалідності, проте вони також можуть піддаватися і конкретним ризикам, що обумовлені їхньою інвалідністю. В дослідженні віктимізації дітей та молоді з інвалідністю як користувачів інтернету (Wells & Mitchell, 2014) доведено, що молоді люди, які отримують спеціальні освітні послуги, частіше надсилали свою фотографію комусь, з ким вони познайомилися в інтернеті, та демонстрували сексуальну поведінку в інтернеті. Вони частіше повідомляли про небажані сексуальні спонукання (14%), ніж ті, хто не отримує таких послуг (8%).

Доступність і широке використання цифрових технологій обумовило появу низки досліджень, присвячених вивченню змін у використанні медіа дітьми, змін у їхніх ставленнях, поведінці та когнітивних навичках, а також турботі і посередництву батьків у контакті дітей з цифровим середовищем. Регулярні звіти таких досліджень у Великобританії засвідчують перехід дітей та молоді через пандемію COVID-19 у залежність від інтернету та пристроїв, необхідних для домашнього навчання, розваг і підтримки зв'язку з родиною і друзями (Ofcom, 2014; Ofcom, 2021). Під час пандемії COVID-19 зросли показники часу, витраченого дітьми на перегляд контенту (програм, відео та коротких кліпів) на платформах для обміну відео (VSP), прямих трансляцій, прямого телебачення та контенту на вимогу, що підвищує ймовірність для дитини опинитися у потенційно небезпечній ситуації. Згідно дослідженням 2014 року, кожен шостий користувач інтернету у віці 12-15 років мав досвід потенційно ризикованої поведінки в інтернеті за останній рік. Дослідження 2021 року засвідчує, що вже трохи більше половини з підлітків цього віку мали певну форму негативного досвіду в інтернеті.

В Україні вивчення цифрових ризиків для дітей традиційно пов'язане із дослідженням форм активності в дитинстві, залежностей від соціальних мереж, комп'ютерних та азартних ігор (Балакірева та ін., 2019a; Балакірева та ін., 2019b). Ці дослідження підтверджують стійке зростання часу використання дітьми інтернету з допомогою різних електронних пристроїв (комп'ютера, планшета, смартфона) від двох до семи годин на день, і цей показник залежить від віку дитини (із віком зростає час перебування в інтернет-просторі).

Л. А. Найдьонова (Найдьонова, 2021), порівнюючи результати масових всеукраїнських опитувань підлітків, проведених 2018 і 2020 роках, відзначає суттєве зростання особливо небезпечних цифрових ризиків, що створюють загрозу життю та здоров'ю дитини і до пандемії були досить рідкісними. До прикладу, спілкування із незнайомими людьми з небажаними наслідками (небезпечні зустрічі з ними в реальності) зросло більше, ніж у два рази (13%). Крім того, у 2020 році вперше перелік традиційних цифрових ризиків було розширено тими, що мають сексуальне забарвлення. Виявлено, що принаймні кожен шостий підліток перебуває під тиском потенційних злочинців-звabників. На відміну від погроз, які лишаються в кіберпросторі, переслідування може призвести до реальних ризикованих зустрічей.

Дослідження, проведене у 2021 році МБО «Служба безпеки дітей» у партнерстві з Уповноваженим Президента України з прав дитини (Proinsight Lab, 2020), показує динаміку «омолодження» використання інтернету, а отже – тенденцію зменшення віку дітей, коли вони вперше зустрічаються з сексуальним контентом в онлайн-просторі. Згідно даних опитування, кожна четверта дитина зазнала одного з видів сексуального насильства за останній рік. І половина дітей нікому не розповіла про про те, що з ними трапилось.

Дослідження ризиків, пов'язаних із використанням дітьми інтернету, покликані допомогти у формуванні політики запобігання ризиків, яка може як підтримувати надмірно захисну культуру, що обмежує свободу пошуково-дослідницької активності в інтернеті, так і бути орієнтованою на формування стратегій подолання (Staksrud & Livingstone, 2009).

Таким чином, аналіз закордонних та українських джерел засвідчує посилення інтересу науковців до ризиків сексуального насильства над дітьми в онлайн-середовищі у другому десятиріччі XXI століття, а роки пандемії відзначені особливою актуалізацією даної проблеми. Якщо закордонні дослідники проявляють інтерес до окремих видів сексуального насильства над дітьми в інтернеті, як-от секстинг, грумінг чи сексуальний кібербулінг, та вивченню факторів вразливості, то для українських дослідників ця царина наукового пошуку лише відкрила свої перспективи, що підтверджується відсутністю

чіткої дефініції самого поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті». Відтак, **метою нашого дослідження** є визначити поняття сексуального насильства над дитиною в інтернеті та охарактеризувати його форми.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Як відзначають А. В. Пазюк та О. О. Черних, питанню використання дітьми інтернету та їх безпеки онлайн приділяється увага у документах міжнародних організацій, дослідженнях науковців різних галузей, спеціалістів правоохоронних органів та у засобах масової інформації, бізнесових та громадських організацій усіх рівнів. Разом з тим багато питань, які стосуються успішного використання інтернету та безпечної поведінки онлайн, залишаються малодослідженими в українському науковому просторі та нерегульованими на рівні національного законодавства (Пазюк & Черних, 2017, с. 2–3).

Британські вчені С. Лівінгстон та Л. Хеддон (Livingstone & Haddon, 2009), проаналізувавши понад 400 досліджень поведінки дітей онлайн в різних країнах, класифікували онлайн-ризик, у тому числі сексуального характеру, за трьома критеріями: 1) зміст: дитина як одержувач – порнографічний/шкідливий сексуальний зміст; 2) контакти: дитина як учасник – зустріч з незнайомцями, підготовка до зустрічі; 3) поведінка: дитина як діяч – створення/завантаження порнографічних матеріалів.

Українські дослідники А. Б. Кочарян та Н. І. Гущина (Кочарян, Гущина, 2011) одні з перших в Україні склали перелік найбільш поширених онлайн-небезпек для дітей, який сьогодні можна критикувати за несистемність. Однак цікавим є те, що у цьому переліку не менше половини онлайн-небезпек так чи інакше пов'язані із ризиками сексуального насильства, зокрема:

– нелегальні та шкідливі матеріали, що не відповідають віковим особливостям і негативно впливають на фізичне та психічне здоров'я дітей (небажаний контент): контент для дорослих, пропагування сексуального насилля над дітьми, жорсткої поведінки, шкідливих звичок тощо, онлайн-зваблення дітей;

– кібергрумінг (як різновид кіберхуліганства);

– онлайн-хижаки;

– створення у мережі профайлів для виявлення інтересів дитини та ін.

Однією з ключових проблем є відсутність загальноприйнятої термінології щодо сексуального насильства та сексуальної експлуатації дітей в інтернеті. У національному контексті це обумовлено, окрім іншого, ще й труднощами перекладу.

Вагому роль у формуванні дефініцій у сфері безпеки дітей в інтернеті відіграє Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) – одна з найстаріших міжнародних організацій, що є спеціалізованим агентством ООН і визначає стандарти в галузі телекомунікацій та радіо. Започаткована МСЕ у 2008 році в рамках Глобальної програми з кібербезпеки (англ. Global Cybersecurity Agenda, GCA) ініціатива під назвою «Захист дітей в інтернеті» (англ. Child Online Protection, COP) розробляє ключові рекомендації та стандарти для підтримки захисту дітей в інтернеті для всіх ключових зацікавлених сторін. МСЕ визнає, що сексуальна експлуатація та сексуальні зловживання щодо дітей (СЕНД) дедалі частіше відбуваються з використанням інтернету або так чи інакше пов'язані з онлайн-середовищем.

Українською мовою форми «сексуальної експлуатації та сексуальних зловживань щодо дітей» описані у документі «Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій», що, втім, не є офіційним перекладом чи публікацією МСЕ. Сюди віднесено: «а) схилення або примушування дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності; б) використання з метою експлуатації дітей у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці; в) використання з метою експлуатації дітей у порнографії та порнографічних матеріалах», а також «статевий контакт, переважно із застосуванням сили до особи без її згоди» (МСЕ, 2020).

Глобальний альянс «МиЗахищаємо» (WePROTECT) заохочує країни до прийняття координованих міжнародних та національних заходів реагування для захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації стосовно дітей (англ. Child Sexual Exploitation and Abuse, CSEA). В україномовній версії документу ВООЗ «INSPIRE Handbook: action for implementing the seven strategies for ending violence against children», який, між іншим, також не є офіційним перекладом, використовується термін «онлайн СЕНД», який

розшифровується як «онлайн сексуальна експлуатація та наруга над дітьми». Онлайн СНЕД включає: а) виробництво, надання доступу, володіння та розповсюдження матеріалів, що містять сексуальну наругу над дітьми; б) залізяться до потенційної дитини-жертви онлайн з метою сексуальної наруги або експлуатації; б) пряме транслювання сексуальної наруги або експлуатації дитини (INSPIRE, 2019, с. 44).

У проекті «Національної стратегії з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року» Міністерства цифрової трансформації України серед ризиків цифрового середовища для здоров'я, розвитку та психічного благополуччя дітей одним із перших вказано поняття «сексуальна експлуатація та насильство на дітьми (СЕНД)» (Міністерство цифрової трансформації України, 2020b), що включає «домагання в сексуальних цілях (кібергрумінг/розбещення), онлайн-вербування дітей для вчинення злочинів, участі в екстремістських політичних чи релігійних рухах або для цілей торгівлі людьми (ризик контактів)». Також окремо виділено такий інтернет-ризик як «кібербулінг та кіберсталкінг (залякування, переслідування та інші форми утисків і погроз), розповсюдження приватних та інтимних зображень дитини, шантаж». Підстави такого розрізнення та поєднання понять неочевидні.

Ключовим терміном у понятті «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» є термін «насильство», що, згідно визначення ВООЗ, є «умисним загрозливим або реальним застосуванням фізичної сили або влади, спрямованим проти себе, іншої особи чи групи осіб, або спільноти, яке тягне за собою або має високу ймовірність спричинити тілесні ушкодження, смерть, психологічну травму, відхилення у розвитку або депривацію» (Krug et al., 2002). Тобто насильством вважаються не лише дії, які наносять фізичну шкоду. Насильство може спровокувати виникнення та розвиток захворювань, психологічних травм, небезпечних форм поведінки, низької успішності та залучення до злочинної діяльності. Серед видів насильства, які виділяє ВООЗ – жорстоке поводження з дітьми, булінг, насильство в молодіжному середовищі, насильство з боку статевого партнера, сексуальне насильство, емоційне (психологічне) насильство і присутність дітей при сценах насильства) – тільки булінг та сексуальне

насильство позначено як такі, що можуть проявлятися і у віртуальному просторі (останнє – як сексуальна експлуатація в інтернеті).

Насильство в інтернеті (або «кібер-насильство») є загальним терміном для всіх форм насильства або домагань з використанням цифрових пристроїв. Насильство в інтернеті існує у багатьох формах, починаючи від сексуального домагання в інтернеті, переслідування та знуцань, і закінчуючи мовою ненависті, онлайн-тролінгом, крадіжкою особистих даних та зломом.

Особливо цінним для всіх, хто працює над запобіганням та ліквідацією всіх форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми, є розроблені Міжвідомчою робочою групою і прийняті в Люксембурзі Керівні принципи – настанови щодо розуміння та використання різних термінів і понять (тому вони отримали назву «Люксембурзькі рекомендації») (Interagency Working Group, 2016). Цей документ об'єднує, упорядковує та розмежовує суміжні поняття, з якими фахівці у сфері протидії сексуальному насильству над дітьми можуть зіткнутися у своїй роботі. Зокрема, він визначає, що термін «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» (англ. online child sexual abuse) став широко вживаним терміном для позначення як сексуального насильства над дітьми, якому сприяють ІКТ (наприклад, онлайн-грумінг), так і сексуального насильства над дітьми, яке вчиняється в інших місцях, а потім повторюється шляхом поширення в інтернеті через, наприклад, зображення та відео (стає «сексуальною експлуатацією дітей в інтернеті»). Переважним терміном у випадку першого є «сексуальне насильство над дітьми через інтернет» (англ. online-facilitated child sexual abuse).

В Україні термін «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство стосовно дітей» був нормативно закріплений шляхом ратифікації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства у 2012 році (Закон України, 2012). Цей документ, ухвалений у 2007 році в Іспанії на острові Лансароте (звідси назва «Лансаротська Конвенція»), набув чинності у 2010 році та був підписаний всіма державами-членами Ради Європи, що зобов'язувало їх криміналізувати конкретні дії, аби покласти край насильству, експлуатації, торгівлі людьми та усім

формам насильства і жорстокого поводження з дітьми. Однак тривалий час українське національне законодавство безпосередньо не містило положень, спрямованих на реалізацію статті 23 Конвенції. Розслідування цих злочинів розглядали через інші статті Кримінального кодексу, а саме: статті 153–159 щодо сексуального насильства, зокрема, стосовно дітей. Коли ж йшлося про правопорушення, скоєні онлайн, застосовувалися норми статті 301 Кримінального кодексу щодо виготовлення, збуту та розповсюдження порнографії. У 2021 році було здійснено необхідні кроки для імплементації Ланцаротської Конвенції – внесено зміни до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про охорону дитинства» (Закон України, 2021).

Кібербулінг – знущання, приниження, агресивні напади, які здійснюються за допомогою різних гаджетів з використанням інтернету та мобільного зв'язку (через електронну пошту, в чатах, соціальних мережах, на вебсайтах) – може набувати сексуального характеру. У зв'язку з тим, що до законодавства України не внесене окреме визначення «кібербулінгу», окрім згадки в Указі Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі» (Указ Президента України, 2020), ця форма сексуального насильства над дітьми в інтернеті знайшла своє відображення лише у тлумаченні булінгу (Закон України, 2019).

Аналіз, порівняння та синтез визначень різних видів насильства, вироблених для закріплення права на захист від сексуальної наруги та експлуатації, дозволяє нам сформулювати визначення поняття «сексуальне насильство над дітьми в інтернеті» – це кримінальні дії сексуального характеру, що здійснюються за допомогою засобів електронної комунікації, не передбачає згоди іншої сторони і порушує її права на повагу до честі та гідності, право на приватність та захист від усіх форм насильства. Як бачимо, дане поняття виникає на перетині таких явищ, як насильство, власне, сексуальне насильство та насильство в інтернеті (або «кібер-насильство»).

У практичній діяльності, спрямованій на забезпечення прав і свобод дитини, її захист від будь-яких форм сексуального насильства,

експлуатації та зловживань в цифровому середовищі, використовується декілька класифікацій різновидів сексуального насильства над дітьми в інтернеті.

У рамках методології британського проєкту «De Shame» серед видів сексуального насильства над дітьми в інтернеті виділяється: обмін сексуальними зображеннями/відео без згоди власника; експлуатація, примус чи погрози; сексуальний булінг; небажана сексуалізація (Project deSHAME, 2017). Часто ці чотири типи сексуального насильства над дітьми в інтернеті перетинаються та відбуваються одночасно. Також варто пам'ятати, що онлайн-насильство може траплятися водночас із сексуальними домаганнями та насильством, булінгом, зловживанням всередині родини, знущаннями та переслідуваннями у реальному житті.

Експертами українського освітнього проєкту #stop_сехтинг визначені такі види сексуального насильства над дітьми в інтернеті: секстинг; сексторшен; онлайн-грумінг; кібербулінг; порнографічний контент (Касілова, 2020, с. 7):

– Секстинг – це обмін власними фото-, відео- та текстовими матеріалами інтимного характеру, із застосуванням сучасних засобів зв'язку: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж.

– Сексторшен – це налагодження незнайомцями довірливих стосунків в інтернеті з метою отримання приватних матеріалів, шантажування ними та вимагання грошей чи додаткових матеріалів.

– Онлайн-грумінг – це побудова дорослим/групою дорослих осіб довірливих стосунків з дитиною (підлітком) з метою сексуального насильства онлайн чи у реальному житті.

– Кібербулінг – систематичне цькування та вчинення насильства за допомогою засобів електронної комунікації. Він може відбуватися в соціальних мережах, месенджерах, ігрових платформах та мобільних телефонах. Це неодноразова поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого він спрямований.

– Порнографічний контент (продукція порнографічного характеру) – будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо-, відеопродукція, в тому числі реклама, повідомлення та матеріали, продукція ЗМІ, зокрема, електронних, змістом яких є детальне

зображення анатомічних чи фізіологічних деталей сексуальних дій чи які містять інформацію порнографічного характеру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Посилення інтересу до вивчення сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми в інтернеті має, щонайменше, два потужних джерела: з одного боку – це боротьба з усіма формами насильства над дітьми, що підкріплюється співробітництвом у вказаній сфері на національному та міжнародному рівнях; з іншого – зусилля щодо мінімізації цифрових ризиків та профілактики кіберзлочинів. Додатковим поштовхом до досліджень питань сексуального насильства над дітьми в інтернеті як одного з цифрових ризиків сучасності стала пандемія COVID-19.

Безсумнівно, що, попри серйозні переваги інтернету, користуючись ІКТ, діти і молодь стикаються з безліччю ризиків, як-от: вплив невідповідного для них вікового контенту, матеріалів відвертого або образливого характеру; порушення репутації внаслідок публікації персональної інформації інтимного характеру або в інтернеті, або через секстинг; порушення конфіденційності, пов'язаного зі збиранням і використанням даних з метою експлуатації та неприйнятні контакти, зокрема із можливими винуватцями сексуальних зловживань. Розвиток ІКТ та охоплення інтернетом населення країни вимагає вдосконалення законодавчого регулювання і стратегій управління ризиками для дітей та молоді. Відправною точкою для запобігання сексуальному насильству над дітьми в інтернеті є визначення ключових понять.

Процес формування системи попередження цифрових ризиків та захисту дітей від сексуального насильства та експлуатації не може оминати складного етапу вироблення та конкретизації понять. В Україні для позначення цієї сукупності споріднених явищ використовується ряд термінів, які часто за своєю суттю є тотожними, але відображають різні переклади, додають певних акцентів, і навіть аббревіатура «СЕНД/СНED» не є усталеною. Україна робить лише перші кроки до гармонізації термінів і визначень щодо захисту дітей у цій сфері. Нам необхідно врахувати світові уроки щодо негативного впливу неузгодженого використання термінології, пов'язаної із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством над дітьми в інтернеті. Це може призводити до непослідовності методів захисту дітей, неточностей збору даних і виявлення різних видів та форм сексуальної експлуатації та насильства над дітьми, порушення обміну інформацією між зацікавленими сторонами та якості адвокаційної роботи у цій сфері. Стратегії з профілактики кіберзлочинів сексуального характеру щодо дітей повинні включати міждисциплінарне обговорення та гармонізацію термінології, координацію зусиль у напрямку моніторингу та кримінального переслідування правопорушників, обмеження доступу дітей до образливих матеріалів в інтернеті, регулювання інтернет-індустрії, а також впровадження освітніх програм не лише для дітей та молоді, а для усіх зацікавлених сторін в громадах. Втілення цих стратегій вимагає наукового обґрунтування, що є перспективами подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Запобігання та протидія сексуальній експлуатації та насильству щодо дітей (СЕНД). Типова державна система реагування. WePROTECT Global Alliance. 2016. 46 с.
2. Захист дітей у цифровому середовищі: рекомендації для індустрій / МСЕ ; переклад за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України громадською організацією «МІНЗМІН», 2020. 72 с.
3. Касілова А. Рекомендації щодо онлайн-безпеки для педагогічних працівників : #stop_секстинг, 2020. 34 с.
4. Кочарян А. Б., Гущина Н. І. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі : навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 100 с.
5. Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні : за результатами дослідження 2019 року в рамках міжнародного проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин – ESPAD» / О. М. Балакірева та ін. Київ : ТОВ «ОБНОВА КОМПАНІ», 2019. 214 с.
6. Лубенець І. Г. Сексуальне насильство щодо дітей у цифровому середовищі: стан, тенденції, шляхи запобігання. *Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 черв. 2021 р.)*. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 80–85.
7. Найдьонова Л. А. Цифрові ризики в умовах дистанційної освіти в часи пандемії: Наукова доповідь на методологічному семінарі НАПН України «Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним

впливам на особистість в умовах сучасних викликів» 8 квітня 2021 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2021. 3(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-3>

8. Національна стратегія захисту дітей в цифровому середовищі на 2021–2026 роки : проєкт / Міністерство цифрової трансформації України, 2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1ftag6UGD4n3DFxTZMyETeL45cFlSD7p/view> (дата звернення: 12.04.2022).

9. Національна стратегія з захисту дітей в цифровому середовищі на період до 2025 року / Міністерство цифрової трансформації України, 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0MiwB_-SxMU1TPNgZdnrAFU/view (дата звернення: 13.04.2022).

10. Пазюк А. В., Черних О. О. Дитина онлайн: як забезпечити безпеку та приватність (аналітичне дослідження). Київ : ВАІТЕ, 2017. 74 с.

11. Полек Т., Саніна Т., Соболев Ю. Вплив пандемії COVID-19 на щоденні практики дитинства. Київ : Український культурний фонд, 2022. 79 с.

12. Посібник INSPIRE: дії для впровадження семи стратегій задля припинення насильства стосовно дітей : Одеський Благодійний Фонд «Шлях до дому», 2019. 291 с.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської Конвенції) : Закон України №1256-IX від 18.02.2021. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text> (дата звернення: 13.04.2022).

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України №2657-19 від 18.12.2018. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 14.04.2022).

15. Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Конвенція Ради Європи від 25 жовтня 2007 р.; ратифіковано з заявами Законом України №4988-VI від 20.06.2012. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text/ (дата звернення: 13.04.2022).

16. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25.05.2020 №195/2020. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> (дата звернення: 14.04.2022).

17. Сексуальне насильство над дітьми та сексуальна експлуатація дітей в Інтернеті в Україні : Аналітичний звіт по результатам кількісного дослідження / Proinsight Lab, 2021. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasytstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-eksploatatsiya-ditej-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf> (дата звернення: 19.04.2022).

18. Сосніна О. В. Щодо змін до кримінального законодавства України в зв'язку з імплементацією Ланцаротської конвенції. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* / відповід. за вип. : проф. Семак Б. Б. Львів : вид-во Львівського торговельно-економічного університету, 2021. 236–238.

19. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проєкту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» : моногр. / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; наук. ред. О. М. Балакірева ; ЮНІСЕФ, ГО «Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка». Київ : Поліграфічний центр «Фоліант», 2019. 127 с.

20. Babchishin K. M., Hanson R. K., Hermann C. A. The characteristics of online sex offenders: A meta-analysis. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*. 2011. Vol. 23(1). P. 92–123.

21. *Children and Parents: Media use and Attitudes Report* / Ofcom, 2014. London, UK : Ofcom. 233 p.

22. *Children and parents: media use and attitudes report* / Ofcom, 2021. London, UK : Ofcom. 51 p.

23. *Enhancing Police and Industry Practice in the Prevention of Online Child Sexual Abuse* / Davidson J. et al. EU Child Online Safety Project, 2016. 167 p. DOI: 10.13140/RG.2.2.32666.03523

24. Kemp S. Digital 2022: Global overview report (26 January 2022). URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report> (дата звернення: 19.04.2022).

25. Kemp S. Digital 2022: Ukraine (15 February 2022). URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine> (дата звернення: 19.04.2022).

26. Kopecký K. Cyberbullying and sexting between children and adolescents – comparative study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2014. Vol. 149. P. 467–471.

27. Livingstone, S., Haddon, L. Introduction. *Kids online: opportunities and risks for children* / S. Livingstone and S. Haddon (eds.). Bristol, UK : The Policy Press, 2009. P. 1–6.

28. Staksrud E., Livingstone S. Children and online risk: powerless victims or resourceful participants? *Information, communication and society*, 2009. Vol. 12 (3). P. 364–387.

29. Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse / Interagency Working Group, 2016. 100 p.

30. Wachs S., Wolf K. D., Pan C. C. Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. *Psicothema*. 2012. Vol. 24(4). P. 628–633.
31. Wells M., Mitchell K. J. Patterns of internet use and risk of online victimisation for youth with and without disabilities. *Journal of Special Education*, 2014. Vol. 48(3). P. 204–213. DOI: 10.1177/0022466913479141
32. World report on violence and health / Krug E. G. et al., eds. Geneva : World Health Organization, 2002. 346 p.
33. Young people's experiences of online sexual harassment : Executive Summary. A cross-country report from Project deSHAME / Project deSHAME (Childnet, Kek Vonal, Save the Children Denmark, UCLan), 2017. 8 p.

REFERENCES:

1. WePROTECT Global Alliance (2016). *Zapobihannia ta protydiia seksualnii eksploatatsii ta nasylstvu shchodo ditei (SEND). Typova derzhavna systema reahuvannia [Preventing and combating child sexual exploitation and abuse (CSEA). A typical state response system]* [in Ukrainian].
2. ITU (2020). *Zakhyst ditei u tsyfrovomu seredovyschi: rekomendatsii dlia industrii [Protection of children in the digital environment: recommendations for industries]* / translation at the initiative of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine by the NGO «MINZMIN» [in Ukrainian].
3. Kasilova A. (2020). Rekomendatsii shchodo onlain-bezpeky dlia pedahohichnykh pratsivnykiv : #stop_sextynh [Recommendations on online safety for teachers : # stop_sexting] [in Ukrainian].
4. Kocharian, A. B. & Hushchyna, N. I. (2011). *Vykhovannia kultury korystuvacha Internetu. Bezpeka u vsesvitnii merezhi : navchalno-metodychnyi posibnyk [Education of Internet user culture. Security on the World Wide Web : educational and methodical manual]*. Kyiv [in Ukrainian].
5. Balakirieva, O. M. et al. (2019a). Kurinnia, vzhivannia alkoholu ta narkotychnykh rehovyn sered pidlitkiv, yaki navchaiutsia: poshyrennia y tendentsii v Ukraini : za rezultaty doslidzhennia 2019 roku v ramkakh mizhnarodnoho proektu «Ievropeiske opytuvannia uchniv shchodo vzhivannia alkoholu ta inshykh narkotychnykh rehovyn – ESPAD» [Smoking, alcohol and drug use among adolescents studying: prevalence and trends in Ukraine : according to the results of a 2019 study in the framework of the international project «European survey of students on alcohol and other drugs – ESPAD»] / Kyiv : TOV «OBNOVA KOMPANI» [in Ukrainian].
6. Lubenets, I. H. (2021). Seksualne nasylstvo shchodo ditei u tsyfrovomu seredovyschi: stan, tendentsii, shliakhy zapobihannia [Sexual violence against children in the digital environment: status, trends, ways to prevent it]. *Zakhyst dytyny vid nasylstva ta zhorstokoho povodzhennia: suchasni vyklyky – Protecting a child from violence and abuse: current challenges: materials International scientific-practical conf.* (Kyiv, June 3, 2021). Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 80–85 [in Ukrainian].
7. Naidonova, L. A. (2021). Tsyfrovi ryzyky v umovakh dystantsiinoi osvity v chasy pandemii: Naukova dopovid na metodolohichnomu seminaru NAPN Ukrainy «Aktualni problemy psykholohichnoi protydii nehatyvnym informatsiynym vplyvam na osobystist v umovakh suchasnykh vyklykiv» [Digital risks in the conditions of distance education during the pandemic: Scientific report at the methodological seminar of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine «Actual problems of psychological counteraction to negative informational influences on the individual in modern challenges»], April 8, 2021. *Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 3(1). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2021-3-1-13-3> [in Ukrainian].
8. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020a). *Natsionalna stratehiia zakhystu ditei v tsyfrovomu seredovyschi na 2021–2026 roky : proiekt [National strategy on child protection online for 2021–2026 : project]* (January 27, 2020). Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1ftag6UGD4n3DFxTZMyETeL45cFl-SD7p/view> [in Ukrainian].
9. Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020b). *Natsionalna stratehiia z zakhystu ditei v tsyfrovomu seredovyschi na period do 2025 roku [National Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment until 2025]* (August 1, 2020). Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1w1nrWgnP0Miwb_-SxMU1TPNgZdn-rAFU/view [in Ukrainian].
10. Paziuk, A. V. & Chernykh, O. O. (2017). *Dytyna onlain: yak zabezpechyty bezpeku ta pryvatnist (analitichne doslidzhennia) [Child online: how to ensure security and privacy (analytical study)]*. Kyiv : VAITE [in Ukrainian].
11. Polek, T., Sanina, T. & Sobol, Yu. (2022). *Vplyv pandemii COVID-19 na shchodenni praktyky dytynstva [The impact of the COVID-19 pandemic on daily childhood practices]*. Kyiv : Ukrainyskyi kulturnyi fond [in Ukrainian].
12. *Posibnyk INSPIRE: dii dlia vprovadzhennia semy stratehii zadlia prypynennia nasylstva stosovno ditei [INSPIRE Handbook: action for implementing the seven strategies for ending violence against children]* (2019). Way Home Odessa Charity Foundation [in Ukrainian].
13. *Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo implementatsii Konventsii Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi eksploatatsii ta seksualnoho nasylstva (Lantsarotskoi Konventsii) : Zakon Ukrainy №1256-IX vid 18.02.2021 [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the implementation of the Council of*

Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse (Lanzarote Convention) : Law of Ukraine №1256-IX of 18.02.2021] (2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1256-20#Text> [in Ukrainian].

14. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanni) : Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 №2657-19 [On amendments to certain legislative acts of Ukraine on combating bullying (bullying) : Law of Ukraine №2657-19 of 18.12.2018] (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> [in Ukrainian].

15. Pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: Konventsiia Rady Yevropy vid 25 zhovtnia 2007 r., ratyfikovano z zaiavamy Zakonom Ukrainy №4988-VI vid 20.06.2012 [On the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse: Council of Europe Convention of 25 October 2007, ratified with statements by the Law of Ukraine №4988-VI of 20.06.2012] (2012). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text/ [in Ukrainian].

16. Pro Natsionalnu stratehiu rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyscha u novii ukrainskii shkoli : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.05.2020 № 195/2020 [On the National strategy for building a safe and healthy educational environment in the new ukrainian school : Decree of the President of Ukraine of 25.05.2020 №195/2020]. (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text> [in Ukrainian].

17. Proinsight Lab (2021). Seksualne nasylstvo nad ditmy ta seksualna ekspluatatsiia ditei v Interneti v Ukraini : Analytychnyi zvit po rezultatam kilkisnogo doslidzhennia [Child sexual abuse and child sexual exploitation online in Ukraine: Analytical report on the results of a quantitative study]. Retrieved from <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/03/Zvit-Seksualne-nasylstvo-nad-ditmy-ta-seksualna-ekspluatatsiya-ditei-v-Interneti-v-Ukrayini.pdf> [in Ukrainian].

18. Sosnina, O. V. (2021). Shchodo zmin do kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy v zviazku z implementatsiieiu Lantsarotskoi konventsii [Regarding changes to the criminal legislation of Ukraine in connection with the implementation of the Lanzarote Convention]. *Suchasni napriamy rozvytku ekonomiky, pidpriemnytstva, tekhnologii ta yikh pravovoho zabezpechennia – Modern directions of economic development, entrepreneurship, technologies and their legal support: materials of the International scientific-practical conference* / prof. Semak B. B. (Ed). Lviv : Lviv University of Trade and Economics, 236–238 [in Ukrainian].

19. Balakirieva, O. M. et al. (2019b). Sotsialna obumovlenist ta pokaznyky zdorovia pidlitkiv ta molodi : za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia v mezhakh mizhnarodnoho proektu «Zdorovia ta povedinkovi oriientsatsii uchnivskoi molodi» [Social conditionality and health indicators of adolescents and young people: according to the results of a sociological study within the international project «Health and behavioral orientations of student youth»]: monograph ; UNICEF, NGO «Ukrainian institute for social research after Oleksandr Yaremenko». Kyiv : Foliant [in Ukrainian].

20. Babchishin, K. M., Hanson, R. K., & Hermann, C. A. (2011). The characteristics of online sex offenders: A meta-analysis. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*, 23(1), 92–123.

21. Ofcom (2014). *Children and Parents: Media use and Attitudes Report*. London, UK: Ofcom.

22. Ofcom (2021). *Children and parents: media use and attitudes report*. London, UK: Ofcom.

23. Davidson, J. et al. (2016). *Enhancing Police and Industry Practice in the Prevention of Online Child Sexual Abuse*. EU Child Online Safety Project. DOI: 10.13140/RG.2.2.32666.03523

24. Kemp, S. (2022a). Digital 2022: Global overview report (26 January 2022). Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>

25. Kemp, S. (2022b). Digital 2022: Ukraine (15 February 2022). Retrieved from <https://datareportal.com/reports/digital-2022-ukraine>

26. Kopecký, K. (2014). Cyberbullying and sexting between children and adolescents – comparative study. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 149, 467–471.

27. Livingstone, S. & Haddon, L. (2009). Introduction. In: S. Livingstone and L. Haddon, (eds.), *Kids online: opportunities and risks for children*. The Policy Press, Bristol, UK, 1–6.

28. Staksrud, E. & Livingstone, S. (2009). Children and online risk: powerless victims or resourceful participants? *Information, communication and society*, 12 (3), 364–387.

29. Interagency Working Group (2016). *Terminology Guidelines for the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*.

30. Wachs, S., Wolf, K. D., & Pan, C. C. (2012). Cybergrooming: Risk factors, coping strategies and associations with cyberbullying. *Psicothema*, 24(4), 628–633.

31. Wells, M., & Mitchell, K. J. (2014). Patterns of internet use and risk of online victimisation for youth with and without disabilities. *Journal of Special Education*, 48(3), 204–213. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022466913479141>

32. Krug, E. G. et al., eds. *World report on violence and health*. Geneva, World Health Organization, 2002.

33. Project deSHAME (Childnet, Kek Vonal, Save the Children Denmark, UCLan) (2017). *Young people's experiences of online sexual harassment : Executive Summary. A cross-country report from Project deSHAME*.

УДК 378.018.8:364.4-051]:364.4-053.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.2>

Наталія ЛЕВЧЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

Бібліографічний опис статті: Левченко, Н. (2022). Підготовка майбутніх фахівців спеціальності «Соціальна робота» до молодіжної роботи. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 14–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.2>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА» ДО МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ

Статтю присвячено вивченню підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в Україні. Мета статті – проаналізувати освітні програми підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в закладах вищої освіти. У дослідженні використано такі методи, як: аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел із досліджуваної проблеми; порівняльний аналіз освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи.

У статті висвітлено діяльність закладів освіти, які готують фахівців із соціальної роботи; розкрито особливості вступу на відповідний рівень вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота»; наведено кількісні показники із системи ЄДБО про вступ у 2022 р. на спеціальність «Соціальна робота» та інформацію про освітні програми ЗВО, які надають такі освітні послуги; виокремлено освітні програми, які передбачають підготовку майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи. Проведено порівняльний аналіз редакцій різних років ОПП Соціальна робота (молодіжна робота) в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, зроблено висновок про зміни в цій освітній програмі за 4 роки підготовки фахівців.

Зауважено, що відповідно до ЄДБО та офіційних сайтів закладів підготовка соціальних працівників до молодіжної роботи здійснюється за ОР «магістр» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини; ОР «доктор філософії» – в Інституті проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. У 2022 р. перший набір бакалаврів за освітньою програмою «Соціальна та молодіжна робота» проводитиме Національний технічний університет «Дніпровська політехніка».

Ключові слова: соціальний працівник, спеціальність 231 Соціальна робота, молодіжна робота, підготовка соціальних працівників у закладах вищої освіти, підготовка до молодіжної роботи.

Nataliia LEVCHENKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-5479-1907

Scopus-Author ID: 57216785280

To cite this article: Levchenko, N. (2022). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv spetsialnosti «Sotsialna robota» do molodizhnoi roboty [Training of future Social Workers for youth work]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 14–23, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.2>

TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR YOUTH WORK

The article is devoted to the study of the preparation of future social workers for youth work in Ukraine. The article aims to analyze the educational programs of training future social workers for youth work in higher education institutions. The research used such methods as analysis, comparison and generalization of scientific sources on the researched problem; comparative analysis of educational programs for training future social workers for youth work.

The article mentions main educational institutions that train social workers; the peculiarities of admission to the appropriate level of higher education in the specialty of Social Work are covered; quantitative indicators from

the EDBO system for admission in 2022 to the specialty of Social Work, as well as the names of educational programs of educational institutions that provide such educational services; educational programs that include preparation of future social workers for youth work have been singled out. The publication presents a comparative analysis of the Social Work (youth work) educational program in 2018 and 2022 at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, similarities and differences between these programs were highlighted and summarized in the tables. Also, a conclusion was made on the development and changes over the 4-year period of this educational program.

It is concluded that in accordance with the EDBO and the official websites of the institution, the training of social workers for youth work is carried out in two institutions: at the master's degree level - Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University; at the Doctor of Philosophy level - Institute of Education Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; and from 2022 for the first time bachelors will be trained in the educational program "Social and Youth Work" National Technical University "Dnieper Polytechnic".

Key words: social worker, specialty 231 Social work, youth work, institution of higher education, preparation for youth work.

Вступ. Молодь як специфічна соціальна група є об'єктом особливої уваги сучасного суспільства, що підтверджено запровадженням різних програм для її розвитку в Україні та світі. Про затребуваність молодіжної роботи в нашому суспільстві свідчать програми підготовки молодіжних працівників, Державна цільова соціальна програма «Молодь України» та багато інших. В освітніх програмах «Соціальна робота» та «Освітні, педагогічні науки» різних спеціальностей ЗВО прослідковуються елементи молодіжної роботи, однак програма «Освітні, педагогічні науки» спрямована саме на роботу з учнівською молоддю в межах закладів освіти, а «Соціальна робота», на нашу думку, є ширшою і передбачає роботу з молоддю різних вікових та соціальних категорій. Підготовка майбутніх соціальних працівників саме до молодіжної роботи є важливим аспектом у підготовці таких фахівців усіх рівнів надання послуг – від територіального (громади) до державного.

Окремим аспектам професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери присвячені дослідження Л. Міщик, у яких розкрито теоретико-методичні основи підготовки майбутніх фахівців у ЗВО; Р. Вайноли – особливості особистісного розвитку майбутнього соціального педагога під час професійної підготовки. Вітчизняні науковці досліджують такі важливі питання, як формування професійної готовності до взаємодії з девіантною молоддю (С. Толстоухова), особливості роботи з громадськими та молодіжними організаціями (О. Гудима, І. Мигович). В. Бех, М. Лукашевич, І. Пінчук вивчають роль соціальної роботи в становленні громадянського суспільства та соціальної держави.

Концепції змісту, організаційних форм і технологій навчання в закладах вищої освіти

досліджували С. Архангельський, В. Беспалько, А. Вербицький, С. Харченко; провідні ідеї, положення наукових досліджень, присвячених історії становлення та розвитку дитячого та молодіжного руху на території України – І. Андрухів, В. Головенько, Б. Савчук та ін.; теорію та методику організації діяльності сучасних громадських дитячих та молодіжних об'єднань – Л. Алієва, А. Волохов, Р. Литвак, Ю. Поліщук, І. Фрішман та ін.

Теоретико-методологічні засади соціальної роботи розробляють вітчизняні вчені В. Буяшенко, О. Карагодіна, Н. Коляда, В. Лютий, В. Полтавець, Т. Семигіна, Т. Сила, Л. Тюття, С. Шандрук, Т. Шаповалова, А. Ярошенко та ін.

Отже, у значній кількості праць розкрито важливі аспекти професійної підготовки працівника соціальної сфери в цілому і соціального працівника зокрема, проте досі не обґрунтовано теоретико-методичних основ підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета цієї статті – проаналізувати освітні програми підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в закладах вищої освіти.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні використано такі методи, як: аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел із досліджуваної проблеми; порівняльний аналіз освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи.

Фактичні наукові дослідження та аналіз проблем. Теоретичний аналіз стану вивчення підготовки мабутніх фахівців соціальної роботи до молодіжної роботи засвідчив різноаспектність його висвітлення. Зокрема, А. Кулікова в дослідженні «Підготовка соціальних працівників

до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції» визначила тенденції розвитку системи підготовки соціальних працівників; проаналізувала сучасний стан і тенденції розвитку соціальної роботи з дітьми та молоддю; на підставі порівняльного аналізу навчальних програм підготовки фахівців соціальної роботи з дітьми та молоддю різних рівнів виявила структуру й особливості організації теоретичного та практичного навчання соціальних працівників у Швеції; дослідила й охарактеризувала зміст, форми та провідні методи системи різнорівневої теоретичної та практичної підготовки соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у ВНЗ Швеції [1].

О. Безпалько в роботі «Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді» обґрунтувала особливості територіальної громади як соціальної системи мезорівня соціального середовища та соціалізаційного простору життєдіяльності дітей та учнівської молоді; розкрила змістово-технологічні компоненти підготовки фахівців соціальної сфери до соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді; удосконалила положення про соціально-педагогічну діяльність та соціально-педагогічну роботу як базові категорії соціальної педагогіки; розкрила специфіку та визначила критерії якості соціальних послуг для дітей і учнівської молоді, функції фахівців соціальної сфери, які проводять соціально-педагогічну роботу в територіальній громаді [2].

У дослідженні «Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями» О. Лісовець проаналізував теоретико-методологічні основи формування готовності студентів – майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями; визначив компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями; представив систему формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями в структурі підготовки соціальних педагогів у вищому навчальному закладі [3].

О. Кравченко, вивчаючи досвід підготовки соціальних працівників у країнах Скандина-

вії, у праці «Професійна підготовка соціальних працівників: досвід Скандинавських країн» описала зміст професійної підготовки соціальних працівників у Скандинавських країнах та запропонувала загальні рекомендації для вітчизняної соціальної освіти; установила, що важливим аспектом вищої освіти Швеції, Нідерландів, Фінляндії є принцип «академічної свободи», який має 4 статуси: свобода університету у визначенні змісту навчальних планів та освітніх програм; свобода факультету у визначенні змісту дисциплін; свобода викладача у визначенні змісту свого курсу; свобода студента у виборі дисциплін і спеціалізації [4].

Отже, дослідники вивчали особливості підготовки майбутніх соціальних працівників у різних аспектах, проте теоретичний аналіз підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи до молодіжної роботи в науковому доробку українських та зарубіжних авторів не розкрито.

Виклад основних матеріалів. Проаналізувавши в Єдиній державній електронній базі з питань освіти (ЄДБО) пропозиції закладів вищої освіти та їх структурних підрозділів щодо вступу в 2022 р. на освітні програми за спеціальністю «Соціальна робота», ми з'ясували, що підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється за всіма рівнями вищої освіти від початкового рівня (короткого циклу) до третього (освітньо-наукового) рівня та фахової передвищої освіти за освітньо-професійним ступенем молодшого бакалавра. Вимоги до вступу залежать від освітнього ступеня підготовки майбутніх соціальних працівників. Найпоширеніша назва освітніх програм – «Соціальна робота», інформацію про інші назви програм більш докладно представлено в таблиці 1.

Здійснивши скринінг освітньо-наукових програм третього освітньо-наукового ступеня «доктор філософії», ми з'ясували, що програми п'яти закладів (Запорізький національний університет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Інститут проблем виховання національної академії педагогічних наук України) пропонують вивчення вибіркового компонента, які близькі до актуальних питань молодіжної роботи, а саме: «Соціальна робота з молоддю», «Молодіжна політика в Україні та світі», «Науковий семінар

**Загальна інформація про вимоги до майбутньої підготовки соціальних працівників
у закладах освіти України**

Освітній ступінь підготовки майбутніх соціальних працівників	Вимоги до вступу	Кількість закладів вищої освіти, що надають освітні послуги за спеціальністю 231 Соціальна робота	Назва освітньої програми
1	2	3	4
фаховий молодший бакалавр	повна загальна середня освіта	11 закладів освіти	Соціальна робота; Соціальна педагогіка.
фаховий молодший бакалавр	базова загальна середня освіта	16 закладів освіти	Соціальна робота; Соціальна педагогіка.
фаховий молодший бакалавр	молодший спеціаліст	1 заклад освіти (Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»)	Соціальна робота
фаховий молодший бакалавр	кваліфікаційний робітник	1 заклад освіти (Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»)	Соціальна робота
молодший бакалавр	повна загальна середня освіта	1 заклад освіти (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини)	Соціальна робота
бакалавр	повна загальна середня освіта	51 заклад освіти	Соціальна робота; Соціальна педагогіка; Соціальна робота та практична психологія, соціальна робота та соціальна педагогіка; Соціальна педагогіка, соціально-виховна робота; Соціальна робота та психологія; Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія; Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство; Соціальна та молодіжна робота; Міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність; Соціально-психологічна реабілітація; Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування); Соціальна робота. Соціальна педагогіка та коучинг; Соціальна робота. Психосоціальна допомога та реабілітація.
бакалавр	молодший спеціаліст	25 закладів освіти	Соціальна робота; Соціальна педагогіка; Соціальна робота та практична психологія, соціальна робота та соціальна педагогіка; Соціальна педагогіка, соціально-виховна робота; Соціальна робота та психологія; Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія; Соціальна робота. Управління соціальними проектами та волонтерство; Соціальна та молодіжна робота; Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування).

Продовження таблиці 1

1	2	3	4
бакалавр	фаховий молодший бакалавр	4 заклади освіти	Соціальна робота та психологія; Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія; Соціальна робота; Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування).
магістр	бакалавр	35 закладів вищої освіти	Соціальна педагогіка; Соціальна робота. Психологія; Соціальна робота; Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія; Соціальна робота. Соціальна педагогіка; Соціальна робота та соціальна політика; Соціальна реабілітація; Соціально-психологічна реабілітація; Міжнародні соціальні проєкти та волонтерська діяльність; Соціальна робота. Управління соціальним закладом; Соціальна робота (Соціально-психологічна реабілітація).
магістр	магістр	2 заклади освіти	Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія; Соціальна робота; Соціальна робота. Соціальна педагогіка.
доктор філософії	магістр	10 закладів вищої освіти та 1 наукова установа	освітньо-наукові програми Соціальна робота; Соціальна робота з дітьми та молоддю.

«Соціальна робота з дітьми та молоддю», «Теоретико-практичні основи молодіжної роботи», «Соціальна молодіжна робота», «Нормативно-правова база досліджень у соціальній роботі з дітьми та молоддю», «Просоціальна поведінка дітей та молоді», «Дитячі та молодіжні громадські організації України як інститут виховання».

З усіх освітніх програм підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи в Україні можна виокремити тільки 3, що мають відповідну назву, зокрема, освітньо-професійну програму «Соціальна робота та молодіжна робота» освітнього ступеня «бакалавр» Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; освітньо-професійну програму «Соціальна робота (молодіжна робота)» освітнього ступеня «магістр» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; освітньо-наукову програму «Соціальна робота з дітьми та молоддю» Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

У системі ЄДБО освітньо-професійна програма «Соціальна робота та молодіжна робота»

заявлена вперше у 2022 р. (для вступу 2022) Національним технічним університетом «Дніпровська політехніка».

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (молодіжна робота)» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини започаткована у 2018 р. Кожного року цю програму обговорювали зі стейкхолдерами (зовнішнє та внутрішнє обговорення) та відповідно вдосконалювали. Ми проаналізували редакції програми 2018 р. та 2022 р. [7; 8], результати порівняльного аналізу подано в таблиці 2.

Насамперед редакції програми різняться загальними та фаховими компетентностями, тому що програма 2022 року укладена вже після того, як у 2019 р. Міністерством освіти і науки України було затверджено та введено в дію Стандарт вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 231 Соціальна робота, виконання якого дотримано закладом вищої освіти, а освітня програма 2018 р. була розроблена згідно з проєктом Стандарту вищої освіти відповідної спеціальності.

**Складові редакцій освітньо-професійної програми «Соціальна робота (молодіжна робота)»
в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини**

Рубрики ОПП	ОПП 2018	ОПП 2022
1	2	3
Мета програми	Підготувати фахівців високого рівня, які володіють фундаментальними знаннями і практичними навичками з соціальної і молодіжної роботи та вміють їх застосовувати	Підготовка висококваліфікованих фахівців у галузі соціальної роботи, здатних розв'язувати складні спеціалізовані задачі та вирішувати практичні проблеми у професійній діяльності, зокрема і в молодіжній сфері, що передбачає володіння фундаментальними знаннями і практичними навичками з соціальної і молодіжної роботи, їх застосування, а також проведення досліджень та здійснення інновацій задля професійного саморозвитку, безперервної самоосвіти, а відтак перманентного підвищення власної конкурентоспроможності на сучасному ринку професійних послуг.
Орієнтація освітніх програм	Дослідницька лінія є науково орієнтована, викладацька лінія є практично орієнтована, інші лінії є практично орієнтовані	Освітньо-професійна програма зорієнтована на підготовку фахівців у галузі соціальної роботи відповідно до Міжнародного стандарту освіти і підготовки фахівців з соціальної роботи, рекомендованого Міжнародною федерацією соціальних працівників (IFSW) та Міжнародною асоціацією шкіл соціальної роботи (IASSW). Програма зорієнтована на академічну підготовку до реалізації науково-дослідної, управлінської та прикладної діяльності; на здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері професійної діяльності з соціальної роботи та молодіжної роботи (згідно з Національною стратегією державної молодіжної політики в Україні до 2030 року (Указ Президента України від 12 березня 2021 року № 94\2021), Концепцією Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1669-р), орієнтує на подальшу фахову самоосвіту. Розгортання освітньої програми здійснюється на засадах компетентісного підходу в освіті
Основний фокус освітньої програми	Теоретико-практична підготовка з молодіжної роботи	Загальна вища освіта в галузі знань 23 Соціальна робота. Увага зосереджується на теоретико-практичній підготовці з молодіжної роботи, що уможливило подальшу зайнятість, програми та спеціалізації актуалізує систему професійної самоосвіти та кар'єрного зростання особистості. Програма дає змогу опанувати сучасні технології та процедури соціальної роботи з молоддю, а також оволодіти комплексом взаємопов'язаних завдань і заходів з реалізації державної політики в молодіжній сфері: підвищення рівня компетентностей молоді, зокрема громадянських, підвищення рівня культури волонтерства серед молоді, активізація залучення молоді до ухвалення рішень, підвищення рівня поінформованості молоді про інструменти участі, зміцнення соціальної згуртованості молоді.

Особливості програми	Студенти можуть робити акцент на питаннях молодіжної роботи	Програма реалізує підвищення рівня знань та навичок у галузі соціальної роботи, технологій молодіжної роботи, а також щодо ефективного розроблення та реалізації обґрунтованої молодіжної політики в Україні. Структура програми передбачає поєднання теорії і практики соціальної роботи та молодіжної роботи на підґрунті міждисциплінарного підходу, оволодіння інноваційними методами професійної діяльності. Безперервні зміни в соціальній, молодіжній політиці та галузі соціальної роботи вимагають постійної корекції навчальних планів і навчальних дисциплін, тому склад вибіркового дисциплін освітньої програми періодично оновлюється, що дозволяє враховувати тенденції соціального розвитку України, спеціальності 231 Соціальна робота.
Атестація	Випускний екзамен «Теорія і методика соціальної роботи» або публічний захист кваліфікаційної роботи	Публічний захист кваліфікаційної роботи

Основні відмінності, виявлені в редакціях програми 2018 р. та 2022 р. [7; 8], засвідчують, що програму постійно оновлюють та удосконалюють. Частина дисциплін, які у 2018 р. були вибілковими, у 2022 р. стали обов'язковими, зазнали змін фахові компетентності та програмні результати, які з кожним роком модернізували з урахуванням специфіки освітньої програми – молодіжна робота, робота з молоддю. У редакції програми 2022 р. порівняно з 2018 р. удокладнено мету, орієнтацію освітньої програми, основний фокус та особливості програми.

Однак, як свідчить проведений аналіз редакцій освітньої програми 2018 р. та 2022 р., [7; 8] традиційно незмінними є основний перелік ЗК, ФК, ПРН та обов'язкових освітніх компонентів, закладених розробниками програми на етапі започаткування (таблиця 3).

Редакції ОП 2018 р. та 2022 р. мають спільні риси: інтегральна компетентність, що відповідає Національній рамці кваліфікацій [5], проекту Стандарту вищої освіти (2018) та Стандарту (2019) [6] спеціальності 231 Соціальна робота другого (магістерського) рівня; частина загальних, фахових компетентностей та програмних результатів, які відповідають проекту та Стандарту вищої освіти цієї спеціальності; обов'язкові освітні компоненти спільні для всіх освітніх програм спеціальності 231 Соціальна робота другого (магістерського) рівня Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Зокрема, у програмі 2022 року додано фахові компетентності та програмні результати навчання (формування компетенцій посередництва, організації спілкування, впливу на подолання конфліктів, консультативної діяльності, надання допомоги вразливим категоріям дітей та молоді), а також у зв'язку з упровадженням «Єдиної інформаційної системи у соціальній сфері» введено освітній компонент «Цифровізація системи соціального захисту» [9]. Також до розділу ОПП «V. Форма атестації здобувачів вищої освіти» додано орієнтовну тематику кваліфікаційних робіт, що дозволяє простежити відповідність профілю освітньої програми, ФК, ПРН і тематики досліджень здобувачів. У зв'язку із внесеними змінами до Національного класифікатора ДК 003:2010 нової професії 2359.2 Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник) у Розділі 4. Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання додано цю професію; доповнено перелік 2 фаховими компетентностями відповідно до законодавчих норм та наказу Міністерства економіки №1179 від 20.06.20 «Про затвердження професійного стандарту «фахівець із соціальної роботи» та ін. [10].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Здійснивши теоретичний аналіз підготовки мабутьніх фахівців соціальної роботи до молодіжної роботи, дослідивши зміст та наповнення освітніх програм спеціальності

**Спільне в редакціях 2018 р. та 2022 р. освітньої програми «Соціальна робота (молодіжна робота)»
в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини**

Рубрики ОПП	Зміст
Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми в галузі соціальної роботи або під час навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.
<i>Загальні компетентності</i>	Здатність розробляти і управляти проєктами.
<i>Фахові компетентності</i>	Здатність професійно діагностувати, прогнозувати, проєктувати та моделювати соціальні ситуації. Здатність до впровадження методів і технологій інноваційного практикування та управління в системі соціальної роботи. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня, налагоджувати взаємодію державних, громадських і комерційних організацій на підґрунті соціального партнерства. Здатність до професійної рефлексії. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість задля вирішення соціальних проблем через упровадження соціальних інновацій. Здатність виявляти професійну ідентичність та діяти згідно з цінностями соціальної роботи. Здатність до формування позитивного іміджу професії, її статусу в суспільстві. Уміння враховувати потреби та прагнення молодих людей.
Програмні результати навчання	Критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань про практики соціальної роботи, формулювати висновки та рекомендації щодо їх упровадження. Застосовувати іноземні джерела при виконанні завдань науково-дослідної та прикладної діяльності, спілкуватися іноземною мовою усно та письмово. Показувати глибинне знання та системне розуміння теоретичних концепцій, як із галузі соціальної роботи, так і з інших галузей соціогуманітарних наук. Збирати та здійснювати кількісний і якісний аналіз емпіричних даних. Самостійно й автономно знаходити інформацію, необхідну для професійного зростання, опанувати її, засвоювати та продукувати нові знання, розвивати професійні навички та якості. Автономно приймати рішення в складних і непередбачуваних ситуаціях. Виконувати рефлексивні практики в контексті цінностей соціальної роботи, відповідальності, зокрема для запобігання професійного вигорання. Аналізувати соціальний та індивідуальний контекст проблем особи, сім'ї, соціальної групи, громади, формулювати мету і завдання соціальної роботи, планувати втручання в складних і непередбачуваних обставинах відповідно до цінностей соціальної роботи. Організувати спільну діяльність фахівців різних галузей і непрофесіоналів, здійснювати їх підготовку до виконання завдань соціальної роботи, ініціювати командування та координувати командну роботу. Оцінювати соціальні наслідки політики в сфері прав людини, соціальної інклюзії та сталого розвитку суспільства, розробляти рекомендації стосовно вдосконалення нормативно-правового забезпечення соціальної роботи. Демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності. Визначати методологію прикладного наукового дослідження. Розробляти критерії та показники ефективності професійної діяльності, застосовувати їх в оцінюванні виконаної роботи, пропонувати рекомендації щодо забезпечення якості соціальних послуг та управлінських рішень. Розробляти соціальні проєкти на високопрофесійному рівні. Самостійно будувати та підтримувати цілеспрямовані, професійні взаємини з широким колом людей, представниками різних спільнот і організацій, аргументувати, переконувати, вести конструктивні переговори, результативні бесіди, дискусії, толерантно ставитися до альтернативних думок. Демонструвати позитивні етичні принципи і стандарти соціальної роботи.
Обов'язкові освітні компоненти	Філософія та соціологія освіти. Академічна риторика. Цивільний захист та охорона праці в галузі. Ділова іноземна мова. Теорія і практика соціально-педагогічної комунікації. Менеджмент і маркетинг в організаціях соціальної сфери. Актуальні проблеми теорії та практики соціальної роботи. Сучасні технології соціальної роботи. Чинники успішного працевлаштування за фахом.
Вибіркові освітні компоненти	Молодіжна робота у сфері дозвілля та волонтерства. Організація та інфраструктура молодіжної роботи. Тренінгові технології в молодіжній роботі. Методика організації волонтерського руху. Методика молодіжної роботи в оздоровчих таборах. Менеджмент молодіжної роботи.

«Соціальна робота» у ЗВО України та їх структурних підрозділах, висновковуємо, що відповідно до ЄДБО та офіційних сайтів закладів підготовка соціальних працівників до моло-

діжної роботи здійснюється у двох закладах: ОР «магістр» – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; ОР «доктор філософії» – Інститут проблем вихо-

вання Національної академії педагогічних наук України. У 2022 р. вперше набір бакалаврів за освітньою програмою «Соціальна та молодіжна робота» здійснить Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дослідження підтвердило, що освітня програма «Соціальна робота (молодіжна робота)» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини функціонує з 2018 р. і впродовж 4 років удосконалюється та постійно модернізується. Освітньо-наукова програма «Соціальна робота з дітьми та молоддю» Інсти-

туту проблем виховання Національної академії наук України визнана та акредитована Національним агенством забезпечення якості освіти України.

Перспективним вважаємо теоретичний аналіз вибіркового компонентів освітньо-наукових програм спеціальності «Соціальна робота» третього (освітньо-наукового) рівня з метою виявлення рівня забезпечення ЗВО та науковими установами індивідуальної траєкторії аспірантів як однієї з ключових засад забезпечення якості вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулікова А. Є. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції. Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.
2. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді. Автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.05. Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2007. 44 с.
3. Лісовець О. В. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями. Автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.05. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
4. Кравченко О. Професійна підготовка соціальних працівників: досвід Скандинавських країн. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі України*. Луцьк, 2017. № 1(350). С. 150–158. URL: http://95.217.214.133/bitstream/123456789/13794/1/%d0%9a%d1%80%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be_131-137.pdf (дата звернення: 10.03.2022)
5. Національна рамка кваліфікацій. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pd> (дата звернення: 10.03.2022)
6. Стандарт вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> (дата звернення: 10.03.2022)
7. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (молодіжна робота)» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 2018. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/> (дата звернення: 10.03.2022)
8. Освітньо-професійна програма «Соціальна робота (молодіжна робота)» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 2022. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua> (дата звернення: 10.03.2022)
9. Результати обговорення проєкту ОПП Соціальна робота (2021). URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/> (дата звернення: 10.03.2022)
10. Результати обговорення проєкту ОПП Соціальна робота (Молодіжна робота), другого (магістерського) рівня вищої освіти. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2022. 4 с.

REFERENCES:

1. Kulikova A. Ye. Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z ditmy ta moloddiu u vyshchyykh navchalnykh zakladakh Shvetsii [Training of social workers to work with children and youth in Swedish higher education institutions]. Avtoref. dys. kand. ped. nauk : 13.00.05. Luhan. nats. un-t im. T. Shevchenka. Luhansk, 2009. 20 s. [in Ukrainian].
2. Bezpalko O. V. Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta uchnivskoiu moloddiu v terytorialnii hromadi [Theory and practice of socio-pedagogical work with children and students in the local community]. Avtoref. dys. d-ra ped. nauk : 13.00.05. Luhan. nats. ped. un-t im. T. Shevchenka. Luhansk, 2007. 44 s. [in Ukrainian].
3. Lisovets O. V. Formuvannya hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do roboty z hromadskymy dytiachymy ta molodizhnymy orhanizatsiiamy [Forming the readiness of future social educators to work with public children's and youth organizations]. Avtoref. dys. kand. ped. nauk : 13.00.05. Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2008. 20 s. [in Ukrainian].
4. Kravchenko O. Profesiina pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv: dosvid Skandynavskykh krain [Professional training of social workers: the experience of the Scandinavian countries]. *Naukovyi visnyk Shkhidnoieuropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainy*. Lutsk, 2017. № 1(350). S. 150–158. URL: http://95.217.214.133/bitstream/123456789/13794/1/%d0%9a%d1%80%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be_131-137.pdf (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].

5. Natsionalna ramka kvalifikatsii [National Qualifications Framework]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/2021/11.10/Zvit.pro.samosertyfikatsiyu.NRK-dodatok.1-10.11.pdf> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
6. Standart vyshchoi osvity spetsialnosti 231 Sotsialna robota [Standard of higher education specialty 231 Social work]. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/06/231-sotsialna-robota-magistr.pdf> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
7. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna robota (molodizhna robota)» [Educational and professional program «Social work (youth work)»] Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny, 2018. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
8. Osvitno-profesiina prohrama «Sotsialna robota (molodizhna robota)» [Educational and professional program «Social work (youth work)»] Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny, 2022. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
9. Rezultaty obhovorennia proiektu OPP Sotsialna robota (2021) [Discussion results of project OPP Social work (2021)]. URL : <https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/> (data zvernennia: 10.03.2022) [in Ukrainian].
10. Rezultaty obhovorennia proiektu OPP Sotsialna robota (Molodizhna robota), druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity [Results of the discussion of the project OPP Social Work (Youth Work), the second (master's) level of higher education]. Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny, 2022. 4 s. [in Ukrainian].

УДК 364.4-055.52:364.62-47-053.2]:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>

Тетяна ЛЯХ

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Марина ЛЕХОЛЕТОВА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Валерій ПЕТРОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Тетяна СПІРІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Бібліографічний опис статті: Лях, Т., Лехолетова, М., Петрович, В., Спіріна, Т. (2022). Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 24–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ НИМИ ДІТЕЙ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Професійна діяльність фахівців із соціальної роботи і соціальних педагогів охоплює широкий діапазон соціальних послуг представникам соціально вразливих категорій населення, серед яких вразливі сім'ї, сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, кризові сім'ї. Кількість таких сімей значно збільшилась з початком військової агресії Росії в Україні.

Ця агресія значно зросла порівняно з 2014 роком після повномасштабного воєнного вторгнення Росії на територію України у лютому 2022 року. Ця війна змусила близько чверті з 44 мільйонів жителів України покинути свої домівки: переїхати в більш безпечні регіони країни, або ж виїхати за кордон.

Воєнні події стали травматичними не тільки для дорослого населення, а й для дітей. Оскільки соціальні педагоги закладів освіти і фахівці з соціальної роботи мають обмежений (часто лише дистанційний) доступ до дітей, то це майже унеможливило надання комплексних соціальних послуг. Тому саме батькам необхідно мати належну компетентність для надання дітям підтримки. Із цією метою соціальні педагоги та фахівці з соціальної роботи активізували соціально-педагогічну роботу з батьками щодо підтримки своїх дітей у період війни через використання консультативних практик, підсилення інформаційно-просвітницької роботи.

У статті надаються рекомендації щодо організації соціально-педагогічної роботи з батьками для підтримки своїх дітей у воєнний період.

Авторами статті схарактеризовано реакції дітей різного віку на катастрофічну подію та запропоновано механізм допомоги дітям впоратися з її наслідками. Встановлено, що типові реакції дітей залежать від вікового періоду (дошкільний вік, молодший шкільний вік, старший шкільний вік, підлітковий вік). Автори статті роблять висновок, що і підтримка батьками дітей у воєнний період має відбуватись обов'язково з урахуванням особливостей вікового періоду дитини.

Ключові слова: воєнний конфлікт, діти, батьки, соціально-педагогічна робота, підтримка.

Tetiana LIAKH

PhD in Education, Associate Professor, Head of Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-8807-0497

Scopus-Author ID: 57192588245

Maryna LEKHOLETOVA

PhD in Pedagogy, Senior Lecturer Social Pedagogy and Social Work Department of Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-4055-991X

Valeriy PETROVYCH

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Avenue, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-4955-2642

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

To cite this article: Liakh, T., Lekholetova, M., Petrovych, V., Spirina, T. (2022). Sotsialno-pedahohichna robota z batkamy shchodo pidtrymky nymy ditei u period viiny [Socio-pedagogical work with parents to support their children during the war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 24–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>

SOCIO-PEDAGOGICAL WORK WITH PARENTS TO SUPPORT CHILDREN DURING THE WAR

The professional activities of social workers and social educators cover a wide range of social services to members of socially vulnerable groups, including vulnerable families, families in difficult life circumstances, crisis families. The number of these families greatly increased during Russia's military aggression in Ukraine.

This aggression has increased significantly compared to 2014 after the full-scale military invasion of Russia into Ukraine. This war has forced about a quarter of Ukraine's 44 million people to flee their homes: move to safer regions of the country, or go abroad.

Military events are traumatic not only for the adult population, but also for children. As social educators and social workers have limited (often remote) access to children, this makes it almost impossible to provide comprehensive social services during the war. That is why parents must have the appropriate competence to provide support to their children during the war. To this end, social educators and social work specialists conduct socio-pedagogical work with parents. They teach parents to support their children during the war. Social educators and social workers advise parents on this issue (online and offline).

The article provides recommendations for the organization of socio-pedagogical work with parents to support their children during the war.

The authors of the article characterize the reactions of children of different ages to the catastrophic event and propose a mechanism to help children cope with its consequences.

It is established that the typical reactions of children depend on the age period (preschool age, primary school age, senior school age, adolescence).

The authors of the article conclude that the support of parents of children during the war must be taking into account the characteristics of the age of the child.

Key words: military conflict, children, parents, socio-pedagogical work, support.

Постановка проблеми. Станом на 18 березня 2022 року, за даними Міграційного агентства ООН, 6,5 млн людей в Україні були змушені

переїхати в більш безпечні регіони держави. Ще 3,2 млн виїхали за кордон. Це стало найбільшою міграційною кризою з часів Другої

світової війни (Keaten, 2022). Станом на кінець квітня 2022 року через війну в Україні все ще збільшується кількість вимушених переселенців та біженців, а відповідно, зростає необхідність надання якісної допомоги особам, які опинилися у складній життєвій ситуації шляхом інформування, діагностики, консультування, реабілітації, використання інших видів соціальних послуг; розвитку потенціалу самопомоги отримувачів соціальних послуг із метою забезпечення соціально здорового середовища проживання та життєдіяльності людини, створення системи підтримки особам, які її потребують (Веретенко, Лях, 2021, с. 943–944). Саме професійна діяльність соціальних працівників і соціальних педагогів охоплює широкий діапазон соціальних послуг представникам соціально вразливих категорій населення. У зв'язку з вище означеними умовами актуалізується соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки вимушених переселенців вивчали Т. Алексеєнко, Д. Бирик, Л. Гончар, Т. Куниця; проблеми соціального захисту населення та його стан серед військовослужбовців досліджували С. Корольов, Н. Олексюк, Я. Подоляк, М. Феденко; особливості соціально-педагогічної роботи з сім'ями розглядали О. Безпалько, Н. Бугайова, Р. Вайнола, Л. Дейнека, А. Конончук, І. Трубавіна; технології соціальної роботи з учасниками та учасницями бойових дій досліджували Т. Веретенко, А. Дуля, Т. Лях, О. Файдюк; соціально-психологічну допомогу дітям, які пережили втрати внаслідок військових дій, розглядали О. Кім, І. Литвиненко, А. Нетребенко, О. Протас, Ю. Удовенко.

Більшість досліджень спрямовані на вивчення проблем та потреб військовослужбовців, у тому числі жінок-учасниць бойових дій, ветеранів, тих хто безпосередньо бере (брав) участь в бойових діях та потребує соціальної допомоги та підтримки (зосереджується увага на їхній фізичній та психологічній травматизації, утруднення соціалізації в світовому суспільстві та сімейної дисфункції) (Dulia, 2020; Faidiuk, 2021). Разом з тим, питання соціально-педагогічної роботи з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни не розкрито достатньою мірою.

Мета статті. Визначити особливості соціально-педагогічної роботи з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни; схарактеризувати реакції дітей і підлітків на катастрофічну подію та запропонувати механізм допомоги дітям впоратися з її наслідками.

Виклад основного матеріалу. В Енциклопедії освіти наголошується, що сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників, – це соціально вразливі категорії населення (Клішевич, Суліцький, 2021, с. 956–957). До них належать, зокрема, і внутрішньо-переміщені особи, біженці, діти, розлучені із сім'єю, особи, які потребують додаткового та тимчасового захисту тощо.

Соціально-педагогічна робота розглядається як різновид соціально-педагогічної діяльності, який здійснюється у певній соціальній інституції та спрямований на точно визначений об'єкт впливу (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012).

Різні аспекти захисту прав і свобод соціально вразливих категорій населення регламентуються низкою нормативно-правових документів, зокрема, Законом України «Про соціальні послуги», в якому визначено основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (Про соціальні послуги, 2021). У Законі України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» встановлено право громадян на забезпечення рівня життя не нижчого від прожиткового мінімуму шляхом надання грошової допомоги найменш соціально захищеним сім'ям і сприяння їх економічній самостійності (Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, 2020). Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб (Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, 2022). У Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту» визначено порядок регулювання суспільних відносин у сфері визнання особи

біженцем, особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, втрати та позбавлення цього статусу, а також встановлення правового статусу біженців та осіб, які потребують додаткового захисту і яким надано тимчасовий захист в Україні (Про біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту, 2016).

Відповідно, зміст соціально-педагогічної роботи складається з надання допомоги вразливим категоріям населення, шляхом підтримки, консультування, реабілітації тощо; розкриття потенціалу самопомоги осіб, які опинилися у скруті; забезпечення соціально здорового середовища через вплив на соціальну політику.

Вітчизняні науковці (Т. Алексеєнко, Д. Бибик, Л. Гончар, Т. Куниця) до переліку найскладніших проблем сімей, які в силу екстремальних умов чи загрозливих обставин змушений залишити постійне місце свого проживання, зараховують комплекс проблем пов'язаних із: втратою майна і стабільності умов життя; відсутністю достатніх можливостей для повноцінного харчування, забезпечення одягом, професійної самореалізації, духовного життя; ризиками втрати сприйняття себе («я нікому не потрібний», «від мене нічого не залежить», «що я можу?», «хто я для них такий?», «все втрачено», «у мене немає перспективи»); розривом певних структур ідентичності (соціально-правових, етнічних, територіальних, професійних, мовних); порушенням родинних ідентичностей та зв'язків; втратою довіри і чітких орієнтирів в оцінці своїх соціальних зв'язків у системах відносин, яка поляризується на «Ми» і «Вони» як протистояння, відчуження, що проявляється у фактах непорозуміння, напружених формах спілкування або його уникнення взагалі; складнощами підтримки особистої ідентичності та самоідентичності, отождолення себе з великою та малими соціальними групами, новими територіальними та професійними спільнотами, усвідомлення себе їх членами, прийняття їхніх цілей та цінностей; труднощами соціальної адаптації до нових умов життя; труднощами інтеграції в нові структури ідентичності й нові кола соціальної взаємодії (Алексеєнко, 2020, с. 11–12).

Погоджуємось з Л. Гончар, яка до найбільш доцільних засобів соціально-педагогічної роботи з сім'ями зараховує ті, що ґрунтуються на діалозі, мають рефлексивну складову

та є емоційно насиченими (Гончар, 2021). Зокрема, у процесі роботи з батьками та дітьми у період війни, з метою покращення виховного потенціалу батьків та допомоги дітям пережити наслідки травм, повинно переважати спілкування з елементами гри відповідно до очікуваних результатів (фокус-група, арт-терапія, казкотерапія, творчі завдання, обговорення проблемних ситуацій тощо).

Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримки ними дітей у період війни має зосереджуватись на таких ключових аспектах: як виходити зі складних ситуацій з дітьми; як їх підтримати; як піклуватися про себе; як впоратися з власним страхом і тривогою.

Для того, щоб зрозуміти як допомогти дитині впоратися з наслідками травми, страхом та тривогою, необхідно розуміти як реагують діти на катастрофічну подію у певні вікові періоди (табл. 1).

Як видно з таблиці, типові реакції дітей залежать від вікового періоду (дошкільний вік, молодший шкільний вік, старший шкільний вік, підлітковий вік). Тому і підтримка батьками дітей у воєнний період має відбуватись з урахуванням особливостей вікового періоду дитини.

Батькам дітей дошкільного віку варто підтримувати прояви емоцій через гру з дитиною та творчу діяльність; допомагати проявляти свої емоції, пов'язані з втратою іграшки чи домашньої тварини; заспокоювати дитину словом та забезпечувати фізичний комфорт; приділяти більше уваги, забезпечувати спокійний режим сну (дозволяти дитині спати в одній кімнаті з батьками, поки вона не захоче повернутися до своєї кімнати).

Для дітей молодшого шкільного віку важливим є терпимість і толерантність з боку батьків, можливість обговорювати те, що сталося. Необхідно створити розпорядок дня для дитини, але не перенавантажувати, знизити очікування до дитини (в школі і в дома). За необхідності варто проговорити заходи, які будуть вжиті для усунення лиха в майбутньому.

Батькам дітей старшого шкільного віку необхідно тимчасово знизити вимоги до результативності успіхів дитини, приділяти їм час, бути уважними та не напружувати їх. Корисним буде запропонувати спільні заходи, спрямовані на відновлення розпорядку дня. Варто заохочувати дитину до спільної діяльності разом

Типові реакції дітей на катастрофічну подію

Дошкільний вік (1-5 років)	Молодший шкільний вік (5-11 років)
<ul style="list-style-type: none"> – нічні кошмари, плач – поява нових страхів (темряви або тварин) – потреба особливої уваги від батьків (постійний тактильний контакт, страх, коли батьки не у полі зору) – мовленнєві розлади (заїкання) – енурез, закрепи – втрата апетиту або навпаки, підвищений апетит – незграбність, дезорієнтація – страх самотності 	<ul style="list-style-type: none"> – регресивна поведінка, смоктання пальця, дратівливість, плач – агресивна поведінка вдома або у школі – конкуренція з братами та сестрами за увагу батьків – нічні кошмари, страх темряви – емоційна дистанція від однолітків – втрата зацікавленості та погіршення концентрації уваги – головні болі, прояви дитячої депресії – страх повторення катастрофічних подій
Старший шкільний вік (11-14 років)	Підлітковий вік (14-18 років)
<ul style="list-style-type: none"> – головний біль, висипання на шкірі, розлади травлення, психосоматичні проблеми – порушення сну та харчування – безапеляційна непокора авторитарності – відмова від виконання будь-яких обов'язків – агресія, психологічна дистанція від однолітків, втрата інтересу до соціалізації з однолітками 	<ul style="list-style-type: none"> – висипання на шкірі, проблеми з травленням, головний біль, астма – депресія, агресивна поведінка – сплутаність свідомості або погана концентрація уваги – зниження успішності у школі або у спорті – замкнутість, байдужість – втрата товариських зв'язків з однолітками – розлади сну та харчування – безвідповідальність та/або провокаційна поведінка

Джерело: Centrum LOCIKA <https://www.centrumlocika.cz/infografika-a-clanky>

з однолітками, а також домовитись про структуровані, але нескладні обов'язки вдома. Важливо підтримувати участь у спільному обговоренні того, як пережити катастрофічну подію та пережити це разом.

Для дітей підліткового віку доречним буде заохочення батьками до участі дітей у громадських відновлювальних роботах, повернення до спорту, хобі. Варто спланувати чат для проведення дискусій про пережиту катастрофічну подію з однолітками, родиною, близькими. Для підтримки дитини батькам варто тимчасово знизити очікування від неї у школі та вдома. Заохочувати дитину до сімейних дискусій про страхи та реакції на катастрофічну подію, але не наполягати на цьому.

Діти у воєнний період втрачають звичну впорядкованість життя, а відчуття безпеки та захищеності вони шукають у батьків. Незважаючи на відмінності типових реакцій дітей у різні вікові періоди, батькам не варто замовчувати тему війни.

Психологи радять притримуватись декількох правил щодо того, як підійти до розмови з дитиною про війну (Як говорити з дітьми про війну: поради психологів, 2022). Серед них:

- надавати інформацію відповідно до віку дитини та подбати, щоб вона не погіршила її стан (діти мають право знати, що відбувається в країні, але дорослі також мають відповідальність у забезпечити їх від небезпечного контенту;

під час розмови варто стежити за реакціями дитини та бути чутливими до її рівня тривоги; говорячи з дитиною, необхідно тримати контроль над емоціями, оскільки діти сприймають емоційні сигнали від дорослих);

- дбати про медіаграмотність дитини в умовах війни (варто бути уважними до того, яку інформацію отримують діти, прислухатися до їхніх розмов, аналізувати їхні запитання до дорослих; навчити дитину тому, що таке медіаграмотність та критичне мислення, розказати як і для чого можуть поширюватися фейки);

- обмежити потік новин (варто вимикати новини при дітях дошкільного або молодшого шкільного віку; з дітьми середнього шкільного віку та підлітками можна використовувати перегляд новин як можливість обговорити, що відбувається в країні та у громаді; приділяти час релаксаційним вправам з дітьми, грати в ігри, дивитися мультфільми або читати казки разом);

- зосередити увагу на допомозі (корисно розповісти про роботу волонтерів, які надають підтримку всім, хто її потребує, або про те, що робить територіальна оборона; підтримати дитину дошкільного або молодшого шкільного віку, якщо вона виявить бажання намалювавши малюнок, плакат або написати вірш та передати тим, хто допомагає у період війни, а також підтримати бажання дитини підліткового віку приєднатися до роботи у гуманітарному штабі чи іншій діяльності);

– слідкувати за станом дитини (важливо цікавитись новинами не лише про війну, але й новинами з життя дитини);

– дбати про себе (варто обмежити своє перебування в мережі та перегляд новин, зосередитись на тому, що допомагає розслабитися та відновитися).

Щоб допомогти дітям впоратися з наслідками війни батьки можуть наголосити на тому, що проблеми та конфлікти можуть розв'язуватись мирно (Розмови про війну, 2022).

Під час соціально-педагогічної роботи з батьками варто наголосити на важливих аспектах такої концепції, зокрема, на формуванні емпатії у дітей (навички поважати, питати та цікавитись точкою зору іншої людини на прикладі батьків); допомога дітям розпізнавати емоції гніву та люті та розуміти, що вони є нормальними та спільними для всіх людей, а також уміння визначати механізми, які допоможуть впоратись з негативними емоціями, щоб вони не переросли в агресивну поведінку; обговорення конкретних очікувань від дитини щодо того, як спілкуватись з іншими та можли-

вість виправити та компенсувати свої помилки; демонстрація необхідних для вирішення проблеми кроків (часто, захищаючи дитину, батьки намагаються вирішити проблеми за них, пропонуючи швидке рішення).

Висновки. Воєнний час вимагає розвитку особливих компетентностей батьків щодо підтримки своїх дітей і важлива роль у їх формуванні належить соціальним педагогам та соціальним працівникам. Зростає необхідність ширшого проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи через індивідуальні та групові консультації батьків, участь у віртуальних групах і мережах, чатах. Під час такої соціально-педагогічної роботи з батьками варто приділити увагу важливості обговорення ними разом із дітьми теми війни. Під час таких бесід батькам необхідно: говорити дітям правду; створити відповідні умови для розмови про війну; дати дітям простір, щоб вони могли говорити про свій страх; уникати стереотипів; цікавитись думками дітей про події, що відбуваються; визнати серйозність ситуації та бути уважними тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєнко Т. Ф. (Ред.), Гончар Л. В., Куниця Т. Ю., Бибик Д. Д. Вимушені переселенці: соціально-педагогічні проблеми і досвід підтримки: монографія. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2020. 240 с.
2. Веретенко Т. Г., Лях Т. Л. (2021). Соціальна робота. *Енциклопедія освіти* : словник / гол. ред. В.Г. Кремень. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер. 2021. 1144 с. С. 943–944.
3. Гончар Л. В. Соціально-педагогічна робота з батьками із сімей вимушених переселенців. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2021. (196), С. 21–26. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-196-21-26>
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. проф. І. Дзвєревої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
5. Клішевич Н. А., Суліцький В. В. (2021). Соціально вразливі категорії населення. *Енциклопедія освіти* : словник / гол. ред. В.Г. Кремень. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер. 2021. 1144 с. С. 956–957.
6. Литвинов Н. А. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітей у період військового конфлікту Донбасі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка* : Педагогічні науки. 2019. № 1 (324). Ч. 1. С. 43–52.
7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового та тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI (редакція від 03.03.2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
8. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : Закон України від 01.06.2000 № 1768-III (редакція від 01.07.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text>
9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (редакція від 21.03.2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII (редакція від 15.12.2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
11. Розмови про війну. Питання та відповіді про війну для батьків та опікунів дітей та підлітків. *ORDEM DOS PSICOLOGOS*. 2022. 14. https://www.ordemospsicologos.pt/ficheiros/documentos/doc_perguntas_respostas_guerra_uc.pdf
12. Як говорити з дітьми про війну: поради психологів. *ЮНІСЕФ*. 2022. <https://www.unicef.org/ukraine/stories/how-to-talk-to-children-about-war>
13. Dulia A., Liakh T., Veretenko T. Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 2020. 4, 211–221. <https://doi.org/10.17770/sie2020vol4.5106>

14. Faidiuk O., Liakh T. Comparative Analysis of Social Services Provided to Female Combatants and Veterans in Ukraine and Abroad. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3. 2021. 243–253. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6382>

15. Keaten J. UN: 6.5 million people displaced inside Ukraine due to war. *AP NEWS*. 2022. <https://abcnews.go.com/International/wireStory/65-million-people-displaced-inside-ukraine-due-war-83530423>

REFERENCES:

1. Aliksieienko, T. F. (Red.), Honchar, L. V., Kunytsia, T. Yu., Bybyk, D. D. (2020). Vymusheni pereselentsi: sotsialno-pedahohichni problemy i dosvid pidtrymky: monohrafiia [*Internally displaced persons: socio-pedagogical problems and experience of support: monograph*]. 240. [in Ukrainian].

2. Veretenko, T.G., Liakh, T.L. (2021). Sotsialna robota [*Social work*]. *Encyclopedia of Education: dictionary* / Goal. ed. V.G. Kremen. 943–944. [in Ukrainian].

3. Honchar, L. V. (2021). Sotsialno-pedahohichna robota z batkamy iz simej vymushenykh pereselentsiv [*Socio-pedagogical work with parents from families of IDPs*]. *Proceedings. Series: Pedagogical sciences*, (196), 21–26. Retrieved from <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-196-21-26> [in Ukrainian].

4. Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [*Encyclopedia for social professionals*] / for ed. prof. I.D. Zvereva. Kyiv, Simferopol: Universum, 2012. 536. [in Ukrainian].

5. Klishevych, N.A., Sulitskyi, V.V. (2021). Sotsialno vrazlyvi katehorii naselennia [*Socially vulnerable categories of the population*]. *Encyclopedia of Education: dictionary* / Goal. ed. V.G. Kremen. 956–957. [in Ukrainian].

6. Lytvynov, N. A. (2019). Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna dopomoha simiam z ditei u period viiskovoho konfliktu Donbasi [*Socio-pedagogical and psychological assistance to families with children during the military conflict in Donbass*]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University: Pedagogical Sciences*, 1(324). 43–52. [in Ukrainian].

7. About refugees and persons in need of additional and temporary protection : Law of Ukraine of 08.07.2011 № 3671-VI (edition of 03.03.2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> [in Ukrainian].

8. On state social assistance to low-income families : Law of Ukraine of 01.06.2000 № 1768-III (edition of 01.07.2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> [in Ukrainian].

9. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons : Law of Ukraine of 20.10.2014 № 1706-VII (edition of 21.03.2022). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

10. About social services : Law of Ukraine of 17.01.2019 № 2671-VIII (edition of 15.12.2021). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

11. Talk about war. Questions and answers about war for parents and guardians of children and adolescents. *ORDEM DOSPSICOLOGOS*. 2022. 14. Retrieved from https://www.ordemospsicologos.pt/ficheiros/documentos/doc_perguntas_respostas_guerra_uc.pdf [in Ukrainian].

12. How to talk to children about the war: advice from psychologists. *UNICEF*. 2022. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/stories/how-to-talk-to-children-about-war> [in Ukrainian].

13. Dulia, A., Liakh, T., & Veretenko, T. (2020). Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 4, 211-221. Retrieved from <https://doi.org/10.17770/sie2020vol4.5106>

14. Faidiuk, O., & Liakh, T. (2021). Comparative Analysis of Social Services Provided to Female Combatants and Veterans in Ukraine and Abroad. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 243-253. Retrieved from <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6382>

15. Keaten, J. (2022). UN: 6.5 million people displaced inside Ukraine due to war. *AP NEWS*. <https://abcnews.go.com/International/wireStory/65-million-people-displaced-inside-ukraine-due-war-83530423>

УДК 373.2.091-027.45:343.85

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.4>

Ольга МЕЛЬНИКОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20304

ORCID: 0000-0002-6051-3372

Scopus-Author ID: 57210182642

Бібліографічний опис статті: Мельникова, О. (2022). Безпечний освітньо-виховний простір як середовище для здійснення превентивної роботи з дітьми в закладі дошкільної освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.4>

**БЕЗПЕЧНИЙ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР
ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ
В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті порушується проблема, викликана потребою суспільства у формуванні сучасного молодого покоління. Мета статті полягає у науково-теоретичному осмисленні організації безпечного освітньо-виховного простору та умов забезпечення ефективного розвитку особистості дитини в закладі дошкільної освіти у контексті здійснення превентивної роботи.

Проаналізовано погляди та узагальнено ідеї відомих дослідників щодо порушеної проблеми дослідження. Розкрито змістове наповнення понять: «освітнє середовище», «освітньо-виховний простір», «безпечний освітньо-виховний простір закладу дошкільної освіти».

Визначено основні характеристики освітньо-виховного простору, що зумовлюють реалізацію його потенціалу. Безпечний освітньо-виховний простір закладу дошкільної освіти схарактеризовано як вільне і активне середовище, в якому дитині комфортно перебувати, яке стимулює її пізнавальну і фізичну активність, підтримує її позитивні моральні якості, творчі здобутки, викликає почуття гордості за приналежність до цього середовища і почуття відповідальності за ті дії і вчинки, що відбуваються в її безпосередньому оточенні.

Виокремлено основні ознаки безпечного освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти в контексті здійснення превентивної роботи: якість міжособистісних взаємин і діяльності, які визначають позитивні чинники (повага до особистості, довіра, доброзичливість, співпраця, співчуття, співпереживання, взаємодопомога, підтримка, толерантність, повага до членів групи, до іншої думки, позиція «Ми» тощо), а також негативні чинники (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність тощо).

Доведено, що безпека як освітньо-виховного середовища закладу дошкільної освіти, так і безпека в цьому середовищі особистості дитини, яка перебуває у стані позитивного світосприйняття, комфорту, різнобічного інтересу та формування правильної картини світу є запорукою здійснення ефективної превентивної роботи в закладі дошкільної освіти.

Встановлено, що заклад дошкільної освіти стає безпечним освітньо-виховним простором при дотриманні умов: забезпечення формування особистості дітей дошкільного віку, в т. ч. здоров'язбереження; здійснення діагностико-корекційної роботи щодо недоліків розвитку; врахування індивідуальних, вікових особливостей розвитку та саморозвитку; розвиток міжсуб'єктної взаємодії за алгоритмом «педагог – сім'я – дитина».

Ключові слова: превентивна робота, безпечний освітньо-виховний простір, діти дошкільного віку, розвиток особистості, заклад дошкільної освіти.

Olha MELNYKOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor at the Department of Psychology and Pedagogics of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20304

ORCID: 0000-0002-6051-3372

Scopus-Author ID: 57210182642

To cite this article: Melnykova, O. (2022). Bezpechnyi osvithno-vykhovnyi prostir yak sere dovys hche dlia zdiisnennia preventyvnoi roboty z ditmy v zakladi doshkilnoi osvity [Safe educational space as an environment for preventive work with children in preschool education]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.4>

SAFE EDUCATIONAL SPACE AS AN ENVIRONMENT FOR PREVENTIVE WORK WITH CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION

The article raises the issue of society's need to form a modern young generation. The purpose of the article is to scientifically and theoretically comprehend the organization of a safe educational space and the conditions for ensuring the effective development of the child's personality in the context of preventive work with children in preschool education.

The views of well-known researchers on the research problem are singled out, analyzed and generalized. The content of the concepts: «educational environment», «educational space», «safe educational space of preschool education» is revealed.

The main characteristics of the educational space that determine the realization of its potential are determined. The safe educational space of the preschool institution is characterized as a free and active environment in which the child wants to be, which stimulates his cognitive and physical activity, supports his positive moral qualities, creative achievements, pride in belonging to this environment and a sense of responsibility for those actions and deeds that take place in her immediate environment.

The main features of a safe educational space of a preschool institution in the context of preventive work are highlighted: the quality of interpersonal relationships and activities that determine positive factors (respect for personality, trust, friendliness, cooperation, compassion, empathy, mutual assistance, support, tolerance, tolerance, members of the group, in another opinion, the position of «We», etc.), as well as negative factors (aggression, conflict, hostility, manipulateness, etc.).

It is proved that the safety of both the educational environment of preschool education and the safety of the child's personality in this environment, which is in a state of positive worldview, comfort, interest and forming a correct picture of the world is the key to successful preventive work in preschool education.

It is established that the preschool institution becomes a safe educational environment under the following conditions: ensuring the formation of the personality of preschool children, including health; implementation of diagnostic and corrective work on developmental deficiencies; taking into account individual and age features of development and self-development; development of intersubject interaction according to the algorithm «teacher – family – child».

Key words: preventive work, safe educational space, preschool children, personality development, preschool institution.

Актуальність проблеми. У даний час спостерігається інтенсифікація інноваційних процесів, адже зміни відбувається в усіх сферах суспільного життя країни. Подібні тенденції спостерігаються й у освітньому середовищі. У зв'язку з новими реаліями відбуваються зміни, що потребують особливої уваги у питаннях організації превентивної роботи, забезпечення особистості дитини дошкільного віку організацією безпечного освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти. Разом з тим, наукова та педагогічна спільнота, психологи та батьки дітей-дошкільників відзначають зростання негативних проявів у розвитку особистості, поведінці та соматичному здоров'ї підростаючого покоління тощо.

На сьогодні пріоритетними завданнями дошкільної освіти є гуманізація освітнього процесу. Зокрема, у Базовому компоненті дошкільної освіти визначено ключові цінності дошкільної освіти: визнання самоцінності дошкільного дитинства, його потенціалу та особливої ролі в розвитку особистості; щасливе проживання дитиною дошкільного дитинства як передумова її повноцінного розвитку та подальшої самореалізації у житті; повага до дитини, особливостей її розвитку та індивідуального досвіду; зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини; цінувати життя і благополуччя як вміння плекати, під-

тримувати та створювати сприятливі умови для себе та інших у безпечному середовищі в природному, предметному та соціальному оточенні; розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дітей; збереження традицій національного досвіду сімейного та суспільного виховання для збагачення культурного потенціалу взаємодії між поколіннями (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

Власне тому, безпека як освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти, так і безпека особистості дитини в цьому просторі, яка перебуває у стані позитивного світосприйняття, комфорту, різнобічного інтересу та формування позитивної картини світу є запорукою здійснення ефективної превентивної роботи з дітьми. Адже дитина із негативними проявами поведінки або діяльності, яка перебуває в дискомфортному стані, відчуває себе захищеною в середовищі закладу дошкільної освіти, не матиме змоги повноцінно реалізуватися як дитяча особистість, включитися у певну діяльність, а отже, заклад дошкільної освіти не зможе зреалізувати свої цілі по відношенню до особистості дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливими для нашої розвідки видаються дослідження, у яких розкрито теоретичні підходи до поняття «освітнє середовище» (Є. Бондаревська, Г. Ковальов, І. Левицька,

В. Слободчиков та ін.), «освітньо-виховний простір» (Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, Н. Селиванова, В. Ясвін та ін.), «розвиваюче освітнє середовище» (А. Валицька, Б. Ельконін, І Фурман та ін.), психологічна характеристика освітнього середовища (І. Баєва, Н. Виноградова, Н. Микляєва, С. Новосьолова та ін.); теоретичні основи організації розвиваючого середовища в дошкільній освіті (Л. Виготський, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, С. Новосьолова та ін.); теоретичні аспекти забезпечення психологічної безпеки освітнього простору (І. Баєва, А. Коджаспіров, С. Новосьолова, В. Новицька та ін.); теоретико-практичні засади соціокультурного середовища закладу освіти (Т. Кочубей, О. Мельникова, Г. Романова, І. Штанько та ін.).

Проблеми впливу освітнього середовища на розвиток дитини дошкільного віку висвітлено у працях Ю. Золотухіної, Н. Кащук, Т. Киричук, О. Кошіль, К. Крутій, Л. Лохвицької, А. Рейнолдса, М. Текстор, Л. Фамілярської та ін.

Наукові дослідження Є. Алексєєвої, В. Бойко, С. Братченко, С. Вершловського, У. Глассера, Є. Казакової, М. Котик, Л. Сімонової свідчать про те, що в закладах освіти не тільки іноді відсутні психолого-педагогічні можливості для забезпечення психологічної безпеки освітнього простору, а й збільшується кількість негативних тенденцій в освітньо-педагогічній взаємодії.

На важливості виявлення причин, вивчення особливостей виникнення та профілактики негативних проявів поведінки у дітей наголошували П. Блонський, Л. Божович, А. Зак, М. Заостровцева, О. Єгоров, Д. Ельконін, С. Ігумнов, І. Козубовська, Л. Кондрашова, О. Кочетов, Н. Максимова А. Матусик, О. Овчарова, Т. Ольховецька, В. Оржеховська, О. Пилипенко, Н. Пихтіна, Н. Платонова, О. Потапова, В. Приходько, Т. Федорченко, P. Congrad, V. Battistich, M. Watson, J. Jenkins та ін.

Отже, проведений аналіз досліджень та наукових публікацій з вказаної проблеми продемонстрував достатню розробку окремих її аспектів. Разом з тим, варто відзначити, що аспект дослідження організації безпечного освітньо-виховного простору у контексті здійснення превентивної роботи з дітьми в закладі дошкільної освіти залишається маловивченим аспектом наукового дослідження.

Метою дослідження є науково-теоретичне осмислення організації безпечного освітньо-

виховного простору та умов забезпечення ефективного розвитку особистості дитини в закладі дошкільної освіти у контексті здійснення превентивної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема безпеки освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти на даний час є особливо актуальною, адже для дітей дошкільного віку простір є важливим чинником їхнього психосоціального і особистісного розвитку. Тому задля успішного забезпечення безпеки освітньо-виховного простору фахівцям ЗДО необхідно володіти знаннями змістовних характеристик безпечного соціокультурного, розвивального, освітнього та виховного простору, принципів і соціально-психолого-педагогічних умов його проектування. Відтак, важливим завданням закладу дошкільної освіти є створення безпечного освітньо-виховного простору для дітей, адже будь-яка діяльність та міжособистісна взаємодія вихованців і педагогів може бути так чи інакше небезпечною, захищеною або зменшено ризик її небезпечних впливів і наслідків. Це можливо завдяки спільним зусиллям фахівців закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Процес становлення особистості дитини залежить від низки умов, серед яких чільне місце відводиться середовищу, яке за своєю суттю є мінливим, впливовим, безпечним, комфортним тощо. Відтак, дослідження безпечного освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти у контексті здійснення превентивної роботи з дітьми передбачає визначення категоріального апарату дослідження. Тому перш за все розкриємо поняття «середовище», «простір», «освітній простір», «освітнє середовище», «виховне середовище», «превентивна робота», що в подальшому дозволить схарактеризувати поняття «безпечний освітньо-виховний простір закладу дошкільної освіти».

Учені О. Безпалько, А. Капська, Ю. Мануйлов, В. Оржеховська, А. Рижанова вважають, що середовище є одним із вирішальних факторів розвитку особистості, а людина своїми діями і вчинками активізує елементи середовища, тим самим створює його для себе (Безпалько, 2007; Капська, 2001; Мануйлов, 2000).

З точки зору соціального підходу В. Радула, індивідуальний шлях розвитку і виховання людини пов'язується з оволодінням життєвим

середовищем або із засвоєнням нормативів, структур і принципів організації зовнішнього простору і часу (фізичного, природного і штучного, соціокультурного, міжособистісного і особистісного) (Радул, 2011).

Сучасний дослідник Ю. Мануйлов, у контексті нашого дослідження, підкреслює зростаюче значення середовища в розвитку особистості, тісну взаємодію з виховною системою. Він визначає середовище таким, серед якого перебуває суб'єкт, за допомогою чого формується його спосіб життя, що опосередковує його розвиток. Середовищний підхід він трактує як ставлення людини до середовища та середовища до людини (Мануйлов, 2000).

Дослідник В. Ясвін виділяє власне освітнє середовище, освітні процеси та освітні інститути як компоненти освітнього простору (Ясвін, 2001). Разом з тим, дослідник виокремлює компоненти розвиваючого освітнього середовища: соціальний компонент, який «несе на собі основне навантаження по забезпеченню можливостей задоволення і розвитку потреб суб'єктів освітнього процесу у відчутті безпеки, в збереженні і поліпшенні самооцінки, у визнанні з боку суспільства, в самоактуалізації, тобто, комплексу соціально орієнтованих потреб»; просторово-предметний компонент розвиваючого освітнього середовища, розглядається автором насамперед з позиції основних принципів організації просторової структури освітнього середовища: гетерогенності і складності середовища; зв'язності і різних функціональних зон, гнучкості і керованості середовища як носія символічного повідомлення», які мають особливо важливе значення для поглибленого вивчення питання організації розвиваючого освітнього середовища в ЗДО. Педагогічне забезпечення розвиваючих можливостей становить психолого-дидактичний компонент освітнього середовища, який являє собою «оптимальну організацію системи зв'язків між усіма елементами освітнього середовища» (Ясвін, 2001).

Цікавим є визначення поняття «простір», схарактеризоване А. Мудриком як «... єдність ідеальних і предметно-речових компонентів, що впливають на формування особистості, ... який утворюється сукупністю, інтеграцією різних середовищ, відкритість яких забезпечує в свою чергу, динаміку і одночасно стабільність освітнього простору» (Мудрик, 2002). Разом з тим,

учений розглядає освітній простір як «...місце, де утворюється безліч відносин і зв'язків, де здійснюються спеціальні діяльності різних систем (державних, громадських) задля розвитку індивіда і його соціалізації» (Мудрик, 2002).

Дослідниця О. Дибіна розглядає простір як пошукове «поле» дошкільника для самостійних дій різного характеру, проявів пізнавальної, практичної і творчої активності (Дыбина та ін. 2015).

У своїх дослідженнях М. Погодаєва розкриває умови безпечного розвитку особистості дошкільника: створення безпечного адаптивно розвивального середовища; взаємодія з сім'єю і громадськими організаціями для попередження фактів насильства; зниження інших факторів соціального ризику; організація різноманітного багатофункціонального предметно-розвивального середовища; розвиток перцептивних і когнітивних процесів дошкільників, які забезпечують адекватне сприйняття і взаємодію з навколишнім світом (Погодаєва, 2017).

Відтак, під психологічною безпекою освітнього середовища І. Баєвою розуміється «стан освітнього середовища, вільний від проявів психологічного насильства у взаємодії, що сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірливому спілкуванні, що створює референтну значимість середовища і забезпечує психічне здоров'я включених в нього учасників» (Баєва, 2015).

Разом з тим, серед психологічних характеристик освітнього простору І. Баєва виокремлює: доброзичливу атмосферу, високий рівень залучення суб'єктів освітнього процесу в освітнє середовище, задоволеність взаємовідносинами між учасниками освітнього середовища, шанобливе ставлення учасників освітнього середовища (Баєва, Лактионова 2011).

В. Долгова демонструє основні показники психологічно безпечного простору: розвиваючий характер простору дитинства, комфортність, функціональну надійність, етичні і гігієнічні показники (Долгова, Аплеєва, 2016).

На думку М. Погодаєвої, характеристиками психологічної безпеки освітнього простору є задоволеність освітнім середовищем і захищеність від психологічного насильства у взаємодії з освітнім середовищем (Погодаєва, 2017).

Отже, проблема безпеки освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти вимагає подальшого її вивчення. Водночас турбота про психосоціальне здоров'я

означає увагу до внутрішнього світу дитини (до її почуттів і переживань, захоплень і інтересів, здібностей і знань, її ставлення до себе, однолітків, дорослих, навколишнього світу, сімейних і суспільних подій, життя); сприяє моральності, соціальній адаптації, достатньому та врівноваженому спілкуванню з оточуючими тощо. Психологічне здоров'я дозволяє особистості стати самодостатньою, якщо в своїй поведінці і відносинах вона все більше орієнтується не на зовнішні норми, а на внутрішні усвідомлені самоорієнтири. Тому стрижневим завданням дошкільних педагогів, батьків є допомога дитині, відповідно до вікових особливостей, опанувати засобами саморозуміння і саморозвитку в контексті гуманістичної взаємодії з оточуючими її людьми в умовах культурних, соціальних, економічних і екологічних реалій оточуючого світу.

На наше переконання, безпечний освітньо-виховний простір для дітей дошкільного віку унеможливує виникнення негативних проявів поведінки, агресивності, жорстокості, насильства, страху, почуття невпевненості, підвищення тривожності і стану незахищеності. А тому, перевагами такого простору є: відповідність Базовому компоненту дошкільної освіти; варіативність програм, форм і методів дошкільної освіти; усвідомленість учасниками освітнього процесу унікальності, індивідуальності кожної дитини як особистості; відкритість по відношенню до дитини тощо.

Безпечний освітньо-виховний простір ЗДО також є емоційно-сприятливим, адже у всіх його учасників виникають позитивні емоції, які стають рушійною силою поведінки дитини і сприятливо впливають на це середовище, формуючи конструктивну, комунікативну поведінку дитини, забезпечуючи вибір творчих, раціональних способів і моделей взаємодії з оточуючими людьми в закладі дошкільної освіти.

Отже, під безпечним освітньо-виховним простором закладу дошкільної освіти будемо розуміти вільне, активне, комфортне середовище для дитини, яке стимулює її пізнавальну і фізичну активність, формує моральні установки, підтримує її позитивні моральні якості, творчі здобутки, викликає почуття гордості за приналежність до цього середовища і почуття відповідальності за ті дії і вчинки, що відбуваються в її безпосередньому оточенні. Це най-

ближче оточення дитини, у взаємодії з яким вона формує, розвиває і проявляє свої пізнавальні, комунікативні, соціальноспрямовані якості особистості.

Крім того, безпечний освітньо-виховний простір закладу дошкільної освіти виступає платформою не лише у формуванні соціально компетентної особистості дитини дошкільного віку, а й у «здатності та набутті навичок до активного, творчого впровадження набутого досвіду, тобто до регуляції досягнень, поведінки, діяльності» (Базовий компонент дошкільної освіти, 2021).

На основі вище зазначеного, можемо констатувати той факт, що наразі поряд з позитивними аспектами організації безпечного освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти, є і негативні, адже все частіше спостерігаються жорстокі взаємовідносини дітей, агресивність дитячої спільноти та інші негативні явища в дитячому середовищі. Порушення поведінки дітьми, а також не завжди правильне розуміння і трактування ними визнаних суспільних норм моралі й етики свідчать про необхідність нових підходів до проблеми подолання негативних явищ у мікросоціальному середовищі (закладу дошкільної освіти та сім'ї). Починаючи з дошкільного дитинства важливим і своєчасним вбачаємо здійснення превентивної роботи у запобіганні негативних явищ у дітей дошкільного віку, під якою розуміємо комплекс заходів, спрямованих на нейтралізацію впливу негативних факторів соціального середовища на особистість дитини з метою попередження відхилень у її поведінці та діяльності, завдяки спільним зусиллям сім'ї, закладу дошкільної освіти і самих дітей.

Актуальність і доречність здійснення превентивної роботи в ЗДО зумовлюється тим, вона дозволяє забезпечити ефективність та не втратити можливості превентивної дії починаючи з як найменшого віку дитини. На переконання В. Приходько, превентивна діяльність є детермінованим об'єктивними і суб'єктивними факторами самостійним, спеціалізованим видом загального педагогічного процесу, що має свою мету, принципи, зміст, форми і методи, є пріоритетним у системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціально-захисних проблем у дослідженнях різних країн світу (Приходько, 2004).

Дослідник А. Сманцер дає визначення превентивній діяльності як активності вихователя при взаємодії з вихованцями, яка направлена на виховання творчої особистості, здатної до активних дій щодо попередження відхилень норм і правил поведінки, виховання вольових зусиль, збереження стійкості до різних проявів асоціальної поведінки в суспільстві. Метою превентивної діяльності є надання допомоги особистості у виробленні захисних механізмів, що дозволяють не піддаватися впливу асоціальних проявів в дитячому, сімейному середовищі, а також формування гуманної та соціально відповідальної особистості, яка усвідомлює необхідність запобігання від можливих відхилень, які могли б привести її до порушення усталених моральних і правових норм в мікро- і макросередовищі. Участь дитини у превентивній діяльності наочно демонструє дитині, як вона повинна реалізувати себе, який життєвий шлях обрати, як спілкуватися з оточуючими людьми (Сманцер, Рангелова, 2008). Отже, дошкільний вік є сенситивним віковим періодом для здійснення ефективної превентивної роботи з дітьми в закладі дошкільної освіти.

На підставі вище викладеного, визначено умови, дотримання яких допоможе закладу дошкільної освіти стати безпечним освітньо-виховним простором: забезпечення формування особистості дітей дошкільного віку, в т. ч. здоров'язбереження; здійснення діагностико-корекційної роботи щодо недоліків розвитку; врахування індивідуальних та вікових особливостей розвитку та саморозвитку;

міжсуб'єктної взаємодії за алгоритмом «педагог – сім'я – дитина». Крім того, ознаками безпечного освітньо-виховного простору закладу дошкільної освіти в контексті здійснення превентивної роботи є якість міжособистісних взаємин і діяльності, які визначають позитивні чинники (повага до особистості, довіра, доброзичливість, співпраця, співчуття, співпереживання, взаємодопомога, підтримка, толерантність, повага до членів групи, до іншої думки, позиція «Ми» тощо), а також негативні чинники (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність тощо).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, безпечний освітньо-виховний простір закладу дошкільної освіти у контексті здійснення превентивної роботи є основою соціального, психічного і фізичного здоров'я особистості дитини дошкільного віку, необхідною умовою гармонійних соціальних відносин в сучасному соціумі. При цьому, у такому середовищі ЗДО створення емоційно-сприятливих умов допомагає дитині долати труднощі у спілкуванні, міжособистісній взаємодії, різних видах діяльності, забезпечити успішну соціалізацію, зберегти і зміцнити здоров'я, захистити свої права, а дошкільним педагогам зберігати емоційне благополуччя, підвищувати стресостійкість і повноцінно реалізувати професійні якості.

Перспективи подальших розробок убачаємо у висвітленні проблем впливу превентивного виховного середовища закладу дошкільної освіти на виховання дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баева И. А. Сопровождение психологической безопасности в образовательной среде. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. 2015. № 6. С. 135–141.
2. Баева И. А., Лактионова Е. Б. Психологические характеристики образовательной среды. Педагогическая психология. Санкт-Петербург : Питер, 2011. С. 25–48.
3. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_povch_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
4. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : автореф. дис. докт. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 44 с.
5. Долгова В. И., Аплева И. А. Здоровьесберегающая психологически безопасная развивающая среда дошкольного образовательного учреждения. *Ученые записки университета Лесгафта*. 2016. № 6 (136). С. 222–225.
6. Дыбина О. В., Пенькова Л. А., Рахманова Н. П. Моделирование развивающей предметно-пространственной среды в детском саду. Москва : ТЦ Сфера, 2015. 128 с.
7. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : Київ : УДЦССМ, 2001. 220 с.
8. Мануйлов Ю. Средовой подход в воспитании. *Педагогика*. 2000. № 7. С. 36–42.
9. Мудрик А. В. Социальная педагогика. Москва : Академия, 2002. 200 с.
10. Погодаева М. В. Проектирование пространства безопасного детства (на примере дошкольного возраста): автореф. докт. пед. наук: 13.00.01. Кемерово, 2017. 38 с.

11. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 277 с.
12. Радул В. Соціальна активність у структурі соціальної зрілості (теоретико-методологічний аспект) : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2011. 256 с.
13. Сманцер А. П., Рангелова Е. М. Превентивная педагогика : методология, теория, методика. Минск : БГУ, 2008. 263 с.
14. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию. Москва : Смысл. 2001. 365 с.

REFERENCES:

1. Baeva Y. A. (2015) Soprovozhdenye psikhologicheskoi bezopasnosti v obrazovatelnoi srede [Accompanying Psychologic Safety in the Educational Environment]. *Bulletin of the Chelyabinsk State Pedagogical University*. Vol. 6. P. 135–141. [in Russian]
2. Baeva Y. A., Laktyonova E. B. (2011) Psikhologicheskyye kharakterystyky obrazovatelnoi sredy [Psychological characteristics of the educational environment. Pedagogical psychology]. Sankt-Peterburh : Pyter. P. 25–48. [in Russian]
3. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf [in Ukrainian]
4. Bezpalko O. V. (2007) Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta uchnivskoiu moloddu v terytorialnii hromadi [Theory and practice of social and pedagogical work with children and young students in the territorial community] : avtoref. dys. dokt. ped. nauk : 13.00.05. Luhansk. 44 p. [in Ukrainian]
5. Dolhova V. Y., Apleeva Y. A. (2016) Zdorovesberehaiushchaia psikhologicheskyy bezopasnaia razvyvaiushchaia sreda doshkolnoho obrazovatelnoho uchrezhdeniia [Health-saving psychologically safe developmental environment of a preschool educational institution]. *Scientific Notes of Lesgaft University*. Vol. 6 (136). P. 222–225. [in Russian]
6. Дыбына О. В., Пенкова Л. А., Ракманова Н. П. (2015) Modelirovaniye razvyvaiushchei predmetno-prostranstvennoi sredy v detskom sadu [Modeling a developing object-spatial environment in kindergarten]. Moskva : TTs Sfera. 128 p. [in Russian]
7. Kapska A. Y. (2001) Sotsialna robota : deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddu [Social work: some aspects of working with children and youth] : Kyiv : UDTsSSM. 220 p. [in Ukrainian]
8. Manuilov Yu. (2000) Sredovoi podkhod v vospytanyy [Environmental approach in education]. *Pedagogy*. Vol. 7. P. 36–42. [in Russian]
9. Mudryk A. V. (2002) Sotsyalnaia pedahohyka [Social pedagogy]. Moskva : Akademyia. 200 p. [in Russian]
10. Pohodaeva M. V. (2017) Proektyrovaniye prostranstva bezopasnogo detstva (na prymere doshkolnoho vozrasta) [Designing a safe childhood space (on the example of preschool age)] : avtoref. dokt. ped. nauk: 13.00.01. Kemerovo. 38 p. [in Russian]
11. Prykhodko V. M. (2004) Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do preventyvnoho vykhovannia ditei iz neblahopoluchnykh simei [Preparing future teachers for preventive education of children from dysfunctional families] : dys. kand. ped. nauk : 13.00.04. Kyiv. 277 p. [in Ukrainian]
12. Radul V. (2011) Sotsialna aktyvnist u strukturi sotsialnoi zrilosti (teoretyko-metodolohichni aspekt) [Social activity in the structure of social maturity (theoretical and methodological aspect)] : monohrafiia. Kirovohrad : Imeks-LTD. 256 p. [in Ukrainian]
13. Smantser A. P., Rangelova E. M. (2008) Preventyvnaia pedahohyka : metodolohyia, teoryia, metodyka [Preventive Pedagogy: Methodology, Theory]. Mynsk : BHU. 263 p. [in Belarusian]
14. Yasvyn V. A. (2001) Obrazovatelnaia sreda : ot modelirovaniia k proektyrovaniyu [Educational environment: from modeling to design]. Moskva : Smysl. 365 p. [in Russian]

УДК 364-786:373.06-056(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>

Галина ОЛІЙНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46027

ORCID: 0000-0002-8279-7433

Бібліографічний опис статті: Олійник, Г. (2022). Система соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті вивчено й узагальнено систему соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «соціальна реабілітація». Розкрито мету дослідження, яка полягає у вивченні й узагальненні особливості системи реабілітації дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Досліджено, що соціальна реабілітація спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин. Виокремлено основні рівні соціальної реабілітації, а саме: 1) федеральний, регіональний, місцевий рівень соціальної реабілітації. 2) рівень індивідуальної та групової соціальної реабілітаційної роботи

Проаналізовано, що в Україні діє розгалужена система реабілітаційних установ: медико-соціальні, професійно-трудова, фізкультурно-спортивні. Розкрито основні правила реабілітації дітей з особливими освітніми потребами.

Визначено, що система реабілітації передбачає значний набір послуг, які надаються не тільки дітям, але їх батькам, сім'ї у цілому і більш широкому оточенню. Всі послуги скоординовані таким чином, щоб надати допомогу індивідуальному і сімейному розвитку, захистити права всіх членів сім'ї.

Методи дослідження використані такі: теоретичні (аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми); емпіричні (спостереження, порівняння, узагальнення).

Доведено, процес соціальної реабілітації протікає в діяльності, що забезпечує пізнання дитиною навколишнього світу, породжує нові потреби, стимулює появу в дітей почуттів, є найважливішим джерелом опанування досвідом міжособистісних відносин і поведінки.

Ключові слова: соціальна реабілітація, діти з особливими освітніми потребами, соціальна допомога, розгалужена система реабілітаційних установ, рівні соціальної реабілітації.

Halyna OLIINYK,

PhD, Associate Professor, Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-8279-7433

To cite this article: Oliinyk, H. (2022). Systema sotsialnoi rehabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy [System of social rehabilitation of children with special educational needs]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>

SYSTEM OF SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article studies and generalizes the system of social rehabilitation of children with special educational needs. Theoretical analysis of scientific approaches to the interpretation of the concept of "social rehabilitation" has been

carried out. The purpose of the research, which is to study and generalize the features of the system of rehabilitation of children with special educational needs in Ukraine, has been relieved.

It has been investigated that social rehabilitation is aimed at restoring social experience and establishing social ties, norms of behavior; communication, emotional stability, active social life, renewal of social status, integration into open society, expansion and deepening of social contacts, entering culture, restoration of professional qualities and skills, social experience and social functions, mental, physical and spiritual health of maladapted people; it is the process of restoring a person's ability to live in a social environment, as well as the social environment itself and the conditions of human life, which were limited or violated for certain reasons. The main levels of social rehabilitation have been singled out, namely: 1) federal, regional, local level of social rehabilitation. 2) the level of individual and group and social rehabilitation work.

It has been analyzed that in Ukraine there is an extensive system of rehabilitation institutions: medical and social, professional and labor, physical culture and sports. The basic rules of rehabilitation of children with special educational needs were revealed.

It has been determined that the rehabilitation system provides a significant range of services provided not only to children but also to their parents, families in general and the wider environment. All services are coordinated in such a way as to provide assistance to individual and family development, to protect the rights of all family members.

The research methods used are as follows: theoretical (analysis of the scientific literature on the research problem); empirical (observation, comparison, generalization).

It has been proved that the process of social rehabilitation takes place in activities that provide the child with knowledge of the world around, creates new needs, stimulates the emergence of children's feelings, is the most important source of experience of interpersonal relationships and behavior.

Key words: social rehabilitation, children with special educational needs, social assistance, extensive system of rehabilitation institutions, levels of social rehabilitation.

Актуальність проблеми. В Україні протягом останніх років спостерігається велика тенденція до зростання чисельності дітей з особливими освітніми потребами внаслідок зниження рівня медичного обслуговування, поширення наркоманії та алкоголізму, підвищення екологічної небезпеки. Соціально-економічна ситуація, що склалася на сучасному етапі розвитку України, кризові явища у сфері економіки і фінансів, воєнні конфлікти зумовлюють необхідність посилення соціального захисту дітей з інвалідністю.

Статистичні дані показують, що в Україні зараз живе більше 150 тисяч дітей з інвалідністю. 9 серпня 2017 року була прийнята Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки, де йдеться про поступове закриття інтернатних закладів для дітей. Показник дитячої інвалідності у розвинених країнах становить 250 випадків на 10 тис. дітей і має тенденцію до збільшення. Термін інвалідності з дитинства введено в 1979 р. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, інваліди становлять 10% населення земної кулі, з них 120 млн. – діти та підлітки.

У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» визначено, що дитина з інвалідністю – це особа до досягнення нею повноліття (віком до 18 років) зі стійким обмеженням життєдіяльності, якій у порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалід-

ність (Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2022).

Організація соціальної допомоги дітям, які позбавлені можливості вести повноцінне життя через вади фізичного або психологічного розвитку, потребує, насамперед, зміни ставлення суспільства до дітей з особливими потребами та проблеми інвалідності в країні взагалі. Внаслідок обмежень у спілкуванні, самообслуговуванні, пересуванні, контролі за своєю поведінкою розвиток цих дітей залежить від задоволення їхніх потреб іншими людьми, що складає багатогранний процес соціальної реабілітації. Освіта, психолого-педагогічний вплив на особистість є інструментами вирішення однієї з основних проблем у суспільній та державній політиці щодо дітей з інвалідністю – їх соціальної реабілітації, адаптації та інтеграції у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підвищення інтересу до проблеми формування життєвої компетентності дітей з інвалідністю відчувається в останні роки. Заслужують на увагу роботи, які розглядають альтернативні підходи до організації реабілітаційної роботи через спеціалізовані реабілітаційні центри (А. Панова, Б. Шапіро, О. Холостова, Л. Алексєєва). Цінними є праці, які присвячені соціальній роботі як засобу соціалізації дитини з особливими потребами (О. Мудрик, Л. Грачов, А. Панова, О. Белінська та інші). Значну увагу питанню розвитку життєвої компетентності

дітей з інвалідністю приділяють вітчизняні вчені Л. Сохань, Т. Титаренко, В. Циба, В. Тарсун, Л. Артемова.

Чимала кількість робіт присвячена реабілітації дезадаптованих дітей у спеціальних закладах (Г. Іващенко, Н. Каншоністова, М. Плоткін, Д. Комсов). Досліджувалось і питання участі сім'ї дитини з особливими освітніми потребами в реабілітаційному процесі (Л. Грачова, Н. Дементьєва, Г. Багаєва, Т. Ісаєва, М. Ліборокіна).

Мета дослідження: вивчити й узагальнити особливості системи реабілітації дітей з особливими освітніми потребами в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз теоретичного наукового доробку щодо сутності реабілітаційного процесу та практики соціальної реабілітації показав, що між ними існує тісний взаємозв'язок. Зокрема, теорія пояснює проблему та вказує на результат, якого потрібно досягти, а практика визначає, яким чином це можна зробити за існуючих суспільних умов. Теоретичні концепції розширюють можливості практичної соціальної роботи з окремими групами клієнтів, даючи для цього теоретичне обґрунтування проблеми, особливостей соціальної групи тощо. Хоча існують і певні розбіжності: теоретики, наприклад, більше схиляються до визначення індивідуального аспекту, наголошують на взаємодії окремої особи та суспільства, а практика показує значимість суспільних змін, як готовність соціальних інститутів до інтеграції реабілітованих осіб, відновлення соціального статусу особистості, зміну існуючих суспільних цінностей тощо. Але, безумовно, лише поєднання теоретичних та практичних підходів може дати цілісне уявлення про соціальну реабілітацію, її основні складові та поняття.

Про необхідність соціальної реабілітації в Україні почали говорити в середині 90-х років ХХ ст. Соціальна реабілітація в Україні мала яскраво виражений медичний аспект та спрямовувалася переважно на осіб з обмеженими фізичними можливостями, сьогодні спостерігається розвиток саме соціальної складової реабілітаційного процесу. Необхідність соціальної реабілітації окремих груп населення/клієнтів соціальної роботи закріплена в численних міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документах. Але проблемним аспектом залишається визначення загального поняття, яке б

охоплювало існуючі теоретичні та практичні підходи до соціальної реабілітації (Олійник, 2021, с. 39).

Соціальна реабілітація спрямовується на відновлення соціального досвіду і встановлення соціальних зв'язків, норм поведінки, спілкування, емоційної стабільності, активного соціального життя, поновлення соціального статусу, інтеграцію у відкритий соціум, розширення і поглиблення соціальних контактів, входження в культуру, відновлення професійних якостей і навичок, соціального досвіду і соціальних функцій, психічного, фізичного і духовного (морального) здоров'я дезадаптованих осіб; це процес відновлення здатності людини до життєдіяльності у соціальному середовищі, а також самого соціального середовища і умов життєдіяльності людини, які були обмежені чи порушені з певних причин [Зверєва, 2012, с.169].

Соціальна реабілітація – державно-суспільні дії, спрямовані на повернення людини до активного життя та праці, правовий і матеріальний захист її існування. Відповідні фахівці проводять заходи щодо відновлення соціального статусу особи шляхом організації активного способу життя, відновлення послаблених чи втрачених соціальних зв'язків, створення морально-психологічного комфорту в сім'ї й на роботі, забезпечення культурних потреб людини, відпочинку, занять спортом (Воропаєв, Єжова, 2019, 4 с.).

Соціальну реабілітацію необхідно розглядати в широкому і вузькому тлумаченні. У широкому тлумаченні соціальна реабілітація - це створення умов у суспільстві для відновлення і розвитку здібностей і навичок індивідів самостійного соціального функціонування. У вузькому тлумаченні соціальна реабілітація - це система форм, методів і засобів відновлення втрачених індивідом або не набутих в процесі соціалізації функцій, відносин і ролей соціального функціонування (Замашкіна, 2019, с. 32)

Існують такі рівні соціальної реабілітації:

1) федеральний, регіональний, місцевий рівень соціальної реабілітації – це система організаційних, правових, економічних, інформаційних та освітніх заходів, що вживаються органами управління по створенню умов для утворення і діяльності системи реабілітаційних соціальних служб різної відомчої підпорядкованості та різних форм власності. Цей

рівень забезпечує: – створення законодавчої бази, що забезпечує правове поле реабілітаційної діяльності; – визначення напрямків підготовки кадрів бакалаврів і магістрів соціальної роботи, соціальних педагогів, реабілітологів, психологів, які забезпечують діяльність реабілітаційних соціальних служб; – створення економічних умов для підприємницької і комерційної діяльності в галузі реабілітаційної діяльності; – розробку положень про порядок надання реабілітаційних послуг різним категоріям громадян; – координацію діяльності системи реабілітаційних соціальних служб різної відомчої підпорядкованості та різних форм власності; – надання приміщень для організації та діяльності реабілітаційних соціальних служб і т. д.

2) рівень індивідуальної та групової соціальної реабілітаційної роботи – це технології або система засобів, форм, методів і методик, застосовуваних соціальними службами та установами для відновлення втрачених або не набутих індивідом навичок і вмінь виконання соціальних функцій і ролей, формування необхідних соціальних відносин (Замашкіна, 2019, с. 33).

В Україні діє розгалужена система реабілітаційних установ. За своїм спрямуванням такі установи є: медико-соціальні, професійно-трудова, фізкультурно-спортивні, але такий поділ є відносним, оскільки більшість з них надають комплекс реабілітаційних послуг різного спрямування. Станом на 21 квітня 2022 р. в Україні налічується 103 реабілітаційних установ закладів охорони здоров'я, які здійснюють заходи із реабілітації дітей з інвалідів (Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, 2022.).

Соціальна реабілітація дітей з особливими освітніми потребами – це складний процес, що потребує переорієнтації, насамперед, у напрямі розробки методології і методики соціально-педагогічної та психологічної моделі соціальної роботи. Специфіка такого підходу викликає необхідність суттєвих змін у ставленні до дітей з інвалідністю, які потребують не тільки матеріальної, фінансової, гуманітарної підтримки і заходів реабілітації, а й належних умов для актуалізації своїх здібностей, розвитку особистих якостей і потреб у соціальному, моральному і духовному самовдосконаленні. Сутність соціальної реабілітації полягає у створенні таких умов для саморозвитку людини, в резуль-

таті яких виробляється активна життєва позиція особистості.

Соціальна реабілітація як діяльність стосується однаковою мірою як особистості фахівця, що є її суб'єктом, організатором, так і особистості людини, включеної у соціально-реабілітаційний процес, яка виступає в ньому як об'єкт діяльності та спілкування. Соціальна реабілітація людини з особливими потребами – це цілеспрямована активність фахівця з соціальної реабілітації та людини з особливими потребами з метою підготовки останньої до продуктивної праці та повноцінного соціального життя за допомогою спеціально організованих навчання, виховання і створення для цього оптимальних умов (Костишена, 2009, с. 47).

Соціально-реабілітаційна робота з людьми з особливими потребами здійснюється за напрямками: організаційна діяльність, діагностика психічного та особистісного розвитку особи, розвиваюча і корекційна діяльність, освіта і консультування людей з особливими потребами, членів їхніх сімей та працівників, робота щодо охорони здоров'я та безпечної життєдіяльності, соціально-диспетчерська діяльність (Трубавіна, 2005, с. 110).

Система реабілітації передбачає значний набір послуг, що надаються не тільки дітям, але їх батькам, сім'ї у цілому і більш широкому оточенню. Всі послуги скоординовані таким чином, щоб надати допомогу індивідуальному і сімейному розвитку, захистити права всіх членів сім'ї. Допомога при найменшій можливості повинна надаватися в природному оточенні, тобто не в ізолюваному закладі, а за місцем проживання, в сім'ї.

Існують правила реабілітації дітей з особливими освітніми потребами:

1) ставитися до дитини з особливими освітніми потребами як до такої, що вимагає спеціального навчання, виховання та догляду;

2) на основі спеціальних рекомендацій, порад і методик поступово і цілеспрямовано: навчати дитину альтернативних способів спілкування; навчати основних правил поведінки; прищеплювати навички самообслуговування; розвивати зорове, слухове, тактильне сприйняття; виявляти та розвивати творчі здібності дитини;

3) створювати середовище фізичної та емоційної безпеки: позбавлятися небезпечних речей і предметів; вилучати предмети, що

викликають у дитини страх та інші негативні емоційні реакції; не з'ясовувати у присутності дитини стосунки, особливо з приводу її інвалідності та проблем, пов'язаних з нею;

4) рідним та людям, що знаходяться в безпосередньому контакті з дитиною, потрібно: сприймати її такою, якою вона є; підтримувати і заохочувати до пізнання нового; стимулювати до дії через гру; більше розмовляти з дитиною, слухати її; надавати дитині можливості вибору: в їжі, одязі, іграшках, засобах масової інформації тощо; не вимагати від неї того, чого вона не здатна зробити;

Процес соціальної реабілітації протікає тільки в діяльності, що забезпечує пізнання дитиною навколишнього світу, породжує нові потреби, стимулює появу в дітей почуттів, є найважливішим джерелом опанування досвідом міжособистісних відносин і поведінки. Основними видами діяльності дитини в яких

вона найбільш повно розвиваються, є гра, навчання і праця.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціальна реабілітація осіб з особливими освітніми потребами – одне з найбільш важливих і важких завдань сучасних систем соціальної допомоги і соціального обслуговування. Створення системи ранньої соціальної реабілітації дітей з інвалідністю при функціонуванні професійної, медичної та соціальної реабілітації осіб з обмеженими фізичними і психічними можливостями дає змогу завершити формування цілісної реабілітаційної системи, проводити цілеспрямовану загальнодержавну політику запроваджувати новітні реабілітаційні методики, спільними зусиллями спрямувати їх на допомогу дітям з інвалідністю, які в ранньому віці могли б максимально розвинути свої природні здібності без відриву від сім'ї і в подальшому своєчасно та найбільш повно інтегруватися в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 13.04.2022 № 2961-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення від 13.04.2022).
2. Олійник Г. М. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції Переяслав, 25 червня 2021 р : зб. наук. праць. Переяслав. 2021. Вип. 72. С. 39–41.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
4. Воропасв Д. С., Єжова О. О. «Основи фізичної реабілітації (загальна характеристика засобів фізичної реабілітації)» : навч. посіб. Суми, 2019. 72 с.
5. Замашкіна О. Д. Основи соціальної реабілітації: навчально-методичні рекомендації. ІДГУ. Ізмаїл, 2019. 193 с.
6. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю. Офіційний веб портал. (дата звернення 21.04.2022.). Режим доступу <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/perelik-reabilitacijnih-ustanov>
7. Костишена Н. Реабілітація дітей із функціональними обмеженнями шляхом екологічного виховання. *Рідна школа*. 2009. №8. С. 70–71.
8. Трубавіна І. М. До питання про критерії ефективності соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2005. № 4. С. 110–112.

REFERENCES:

1. Fond sotsialnoho zahystu osib z invalidnistiu [Social Protection Fund for People with Disabilities. ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/perelik-reabilitacijnih-ustanov. Retrieved from <https://www.ispf.gov.ua/diyalnist/reabilitaciya-ditej/perelik-reabilitacijnih-ustanov> [in Ukrainian].
2. Kostyshena, N. (2009). Reabilitatsiia ditei iz funktsionalnymy обмеzheniamy shliahom ekolohichnoho vyhovania [Rehabilitation of children with disabilities through environmental education]. *Ridna shkola - Native school*, 8, 70-71 [in Ukrainian].
3. Oliinyk, H. M. (2021). Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovah hlobalizatsii [Trends and prospects for the development of science and education in the context of globalization]: Proceedings of the International Scientific and Practical Online Conference. Pereiaslav, 72, 39-41 [in Ukrainian].
4. Trubavina, I. M. (2005). Do pytania pro kryterii efektyvnosti sotsialnoi roboty. [On the question of criteria for the effectiveness of social work]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka - Social work in Ukraine: theory and practice*, 4, 110-112 [in Ukrainian].
5. Voropaiev, D. S., Yezhova, O. O. (2019). Osnovy fizychnoi reabilitatsii (zahalna kharakterystyka zasobiv fizychnoi reabilitatsii) [Fundamentals of physical rehabilitation (general characteristics of means of physical rehabilitation)]. Sumy [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy “Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini” vid 13.04.2022 № 2961-IV [Law of Ukraine “On Rehabilitation of People with Disabilities in Ukraine” from April 13 2022, № 2961-IV]. zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian].

7. Zamashkina, O. D. (2019). Osnovy sotsialnoi reabilitatsii [Fundamentals of social rehabilitation]. Izmail: ISUH [in Ukrainian].

УДК 37.013:069]:[364-786-053.2-053.6:355.1]
DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6>

Юлія ПЕСОЦЬКА

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 26, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20308
ORCID: 0000-0002-8028-7878

Бібліографічний опис статті: Песоцька, Ю. (2022). Роль музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді у воєнний час. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6>

РОЛЬ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті висвітлено результати проведеного дослідження за темою «Роль музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді у воєнний час». Мета статті – з'ясувати вплив музейної педагогіки на соціальну реабілітацію дітей та молоді у воєнний час, а також обґрунтувати доцільність її застосування під час організації освітнього процесу

У дослідженні використано такі методи, як опитування, аналіз та узагальнення наукової літератури із досліджуваної проблеми.

Наукова новизна. Проведене дослідження показує важливість поєднання різних засобів у освітній та соціальній сферах. Зокрема, використання засобів музейної педагогіки набуває зовсім іншого значення, ніж 5–10 років тому. Отриманні результати свідчать про те, що роль музеїв змінюється і ще більше посилюється після війни.

Музейну педагогіку у публікації розглянуто як інструментарій педагогів, соціальних працівників та психологів під час реалізації своєї професійної діяльності. Також визначено аспекти, на які впливає використання засобів музейної педагогіки під час організації освітнього процесу та соціальної реабілітації.

Висновки. Встановлено, як змінилася роль засобів музейної педагогіки до воєнного стану та під час війни. Автором зазначено, що це може сприяти покращенню соціально-психологічного становища внутрішньо переміщених дітей та молоді, зокрема з інвалідністю. Також визначено, що для більш ефективного роботи необхідно створювати мультидисциплінарну команду та будувати діяльність на міждисциплінарному підході.

Перспективи подальших досліджень автор вбачає у більш детальному вивченні використання засобів музейної педагогіки у соціальній роботі, зокрема у соціальній реабілітації, дітей та молоді, у тому числі з особливими освітніми потребами та внутрішньо переміщених.

Ключові слова: музейна педагогіка, освітній процес, соціальна реабілітація, діти та молодь з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, воєнний час.

Yuliia PESOTSKA

PhD-student at Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 26 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308
ORCID: 0000-0002-8028-7878

To cite this article: Pesotska, Yu. (2022). Rol muzeinoi pedahohiky pid chas osvithnoho protsesu ta sotsialnoi rehabilitatsii ditei ta molodi u voiennyi chas [The role of museum pedagogy during the educational process and social rehabilitation of children and youth during war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 44–51, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.6>

THE ROLE OF MUSEUM PEDAGOGY DURING THE EDUCATIONAL PROCESS AND SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN AND YOUTH DURING WAR

The article highlights the results of a study on «The role of museum pedagogy in the educational process and social rehabilitation of children and youth in wartime». The purpose of the article is to find out the influence of museum pedagogy on the social rehabilitation of children and youth in wartime, as well as to justify its feasibility in the organization of the educational process.

The research used such methods as survey, analysis and generalization of scientific literature on the research problem.

Scientific novelty. The study shows the importance of combining different tools in the educational and social spheres. In particular, the use of museum pedagogy acquires a completely different meaning than 5–10 years ago. The results show that the role of museums is changing and will increase even more after the war.

Museum pedagogy in the publication is considered as a tool for teachers, social workers and psychologists in the implementation of their professional activities. Aspects that are influenced by the use of museum pedagogy in the organization of the educational process and social rehabilitation are also identified.

Conclusions. It is established how the role of museum pedagogy changed before the martial law and during the war. The author noted that this can help improve the socio-psychological situation of internally displaced children and youth, including those with disabilities. It is also determined that for more effective work it is necessary to create a multidisciplinary team and build activities on an interdisciplinary approach.

The author sees prospects for further research in a more detailed study of the use of museum pedagogy in social work, in particular in social rehabilitation, children and youth, including those with special educational needs and internally displaced persons.

Key words: *museum pedagogy, educational process, social rehabilitation, children and youth with disabilities, internally displaced persons, wartime.*

Актуальність проблеми. Сьогочасне суспільство вкотре на межі радикальних змін, переосмисленні системи цінностей, поглядів та думок. Як ніколи сьогодні цінність людського життя, мир та безпека є найважливішим для всього цивілізованого суспільства. Однак наша держава переживає складні воєнні часи і українському народу довелося зіштовхнутися з багатьма проблемами, які спонукають до активних, рішучих та відповідальних дій, до пошуку нових ідей, думок, поглядів для розв'язання існуючих та можливих проблем.

Одним із головних питань є надання відповідної медичної та соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали внаслідок бойових дій та / або вимушені евакуюватися з регіонів України, які окуповані російськими військами, самостійно або під час гуманітарних коридорів.

Надання соціально-психологічної допомоги є важливою складовою під час соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, зокрема дітей та молоді, у тому числі з інвалідністю. Пристосування ВПО до нових умов життя впливає на процес проходження соціальної реабілітації. Перед фахівцями медичної, соціальної та психологічної сфер постає чимало завдань, аби допомогти подолати кризову ситуацію ВПО, зокрема дітям.

Вважаємо, що використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації внутрішньо переміщених дітей та молоді, зокрема з особливими освітніми потребами, сприятиме цим процесам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу висвітлено у працях О. Караманова. Науковець вивчає актуальні питання розвитку музейної педагогіки на теренах України, а також досліджує

досвід зарубіжних колег щодо її запровадження під час навчання та викладання.

Також теоретичні засади музейної педагогіки вивчає І. Удовиченко та пропонує практичний інструментарій для організації освітнього процесу.

Проблеми соціальної реабілітації та її упродовження в Україні вивчає А. Попович.

Соціально-психологічну реабілітацію, зокрема дітей та молоді з особливим освітніми потребами, вивчають І. Албул, А. Войтовська, Н. Коляда, О. Кравченко, Н. Салата, К. Чупіна та ін.

Мета – з'ясувати вплив музейної педагогіки на соціальну реабілітацію дітей та молоді у воєнний час, а також обґрунтувати доцільність її застосування під час організації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Музейна педагогіка у сучасній системі освіти є сполучною ланкою між музейними закладами та закладами освіти. За допомогою використання засобів музейної педагогіки освітній процес стає більш ефективним, а також це сприяє формуванню особистості учня та студента, майбутнього фахівця, подоланню міжкультурних стереотипів тощо.

І. Удовиченко вважає, що музейна педагогіка – це «педагогічна дисципліна, що вивчає шляхи становлення гуманістичного світогляду, що базується на духовних цінностях, а також специфіку інтелектуального, етичного і естетичного розвитку особистості в процесі музейної комунікації» (Удовиченко, 2017, 12 с.)

Вважаємо, що використання засобів музейної педагогіки може сприяти соціальній реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами, у тому числі внутрішньо переміщеним особам.

Ураховуючи той факт, що наразі в Україні війна було проведено опитування щодо доцільності використання засобів музейної педагогіки

у воєнний час під час освітнього процесу та соціальної реабілітації. Опитування було проведено серед здобувачів освіти та науково-педагогічних працівників Львівського національного університету імені Івана Франка та здобувачів освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Для цього було розроблено анонімну анкету, яка включає 10 запитань.

Проведення дослідження на базі Львівського національного університету імені Івана Франка було зумовлено тим, що, по-перше, в університеті викладаються такі навчальні курси – «Музейна педагогіка», «Основи музейної педагогіки» та «Музейна дидактика», по-друге, функціонує науково-навчальна лабораторія музейної педагогіки (завідувач лабораторії – док.пед.н., проф. О.В. Караманов).

Опитування сприяло у вивченні думки майбутніх фахівців, зокрема педагогів, соціальних працівників та практичних психологів, щодо необхідності та значимості використання засобів музейної педагогіки.

На питання «Чи використовували засоби музейної педагогіки під час освітнього процесу до воєнного стану?» 41,9 % опитуваних відповіли ствердно, 58,1 % вказали, що ні. Отримані результати вказують на те, що засоби музейної педагогіки використовують під час освітнього процесу, хоча вони є не достатньо популярним інструментарієм у освітньому середовищі.

Однак на питання «Чи є доречним та необхідним використання засобів музейної педаго-

гіки під час освітнього процесу під час війни?» 64,5 % респондентів вказали, що це є доречним та необхідним, 29 % зазначили, що ні, 9 % – важко відповісти і 3 % – не знаю. Як бачимо, кількість респондентів, які вважають необхідним використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу під час війни зросла. Можна сказати, що це обумовлене тим, що музейна педагогіка сприятиме формуванню громадянської позиції, прищеплення української культури, традицій та звичаїв, поглиблення знань історії Батьківщини та ідентифікація себе як українця.

Окрім вищезазначеного, інтерактивність музейної педагогіки сприятиме зменшенню соціально-психологічної напруги під час освітнього процесу, налагодженню контактів, подоланню соціальних бар'єрів, згуртуванню колективу тощо. Це допомагати внутрішньо переміщеним діткам інтегруватися у нове освітнє середовище, знайти нових друзів. Особливо це є важливим для дітей з особливими освітніми потребами. Успішність їхньої соціальної адаптації залежить від багатьох чинників, забезпечення сприятливих умов для навчання – один із найважливіших факторів.

Також на тлі війни використання засобів музейної педагогіки також можна використовувати з метою формування етнічної толерантності, гуманності, доброзичливості, небайдужості до чужих проблем тощо.

Під час опитування також було запропоновано дати відповідь на запитання «Чи було

1. Чи використовували засоби музейної педагогіки під час освітнього процесу до воєнного стану?
31 ответ

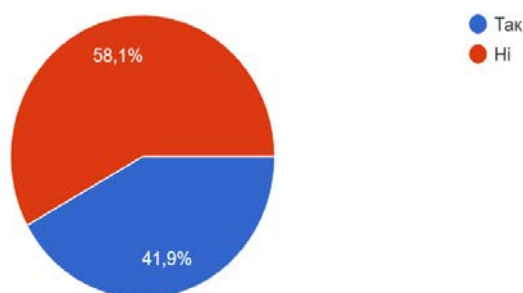

Рис. 1. Результати опитування на питання «Чи використовували засоби музейної педагогіки під час освітнього процесу до воєнного стану?»

доречним використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації до воєнного стану?». Більшість респондентів, а це 71 % зазначили, що це є доречним і лише 9,7 % – вказали, що ні. Також серед поодиноких відповідей – «я не знаю», «можливо» тощо. Використання засобів музейної педагогіки може сприяти соціокультурній адаптації дітей та молоді, зокрема з інвалідністю, у суспільстві, а також впливатиме на їх інтеграцію у освітнє середовище.

На питання «Як Ви вважаєте, чи варто використовувати засоби музейної педагогіки під час соціальної реабілітації внутрішньо перемі-

щених дітей та молоді, зокрема з особливими освітніми потребами під час війни?» 87,1 % опитуваних вважають, що потрібно, 9,7 % вказали, що ні, і 3,2 % зазначили, що не знають.

Використання засобів музейної педагогіки у воєнний час допомагатиме не лише відновлювати soft skills та полегшуватиме процес соціальної інтеграції дітей та молоді, зокрема внутрішньо переміщених та з особливими освітніми потребами, але є важливим чинником у формуванні громадянської позиції, свідомої та відповідальної особистості.

На думку А. Попович, найважливішими цілями соціальної реабілітації є «повернення

5. Чи є доречним та необхідним використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу під час війни?

31 ответ

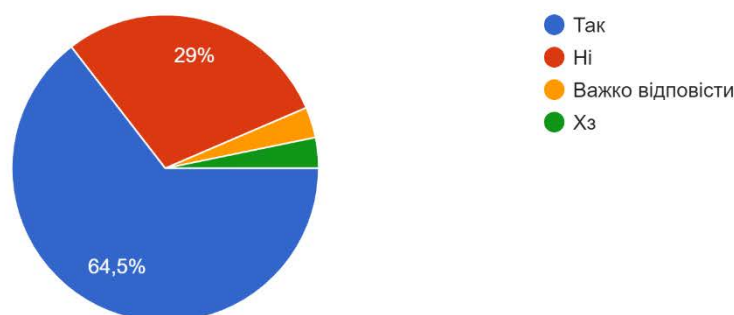

Рис. 2. Результати опитування на питання «Чи є доречним та необхідним використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу під час війни?»

2. На Вашу думку, чи було доречним використання засобів музейної педагогіки під соціальної реабілітації до воєнного стану?

31 ответ

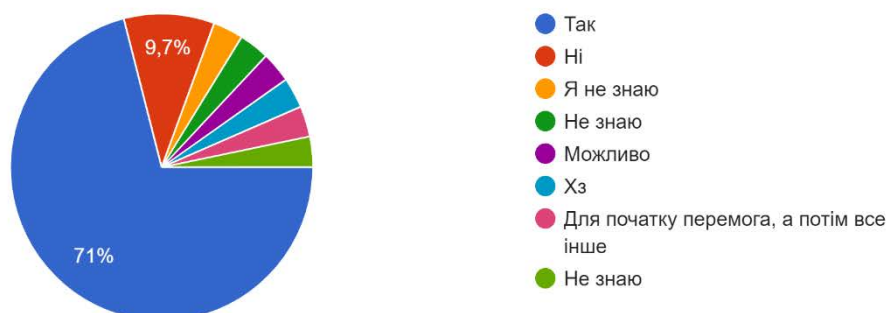

Рис. 3. Результати опитування на питання «Чи було доречним використання засобів музейної педагогіки під час соціальної реабілітації до воєнного стану?»

у суспільство, подолання ізоляції, підвищення соціальної активності, розширення соціальних контактів, підтримка оптимального рівня життя» (Попович, 2017, с. 227).

О. Кравченко, Н. Коляда та Н. Салата вважають, що «зміст соціально-психологічної реабілітації полягає, перш за все, у відновленні оптимального функціонування психологічних механізмів, що забезпечують соціальну діяльність і соціальну інтеграцію» (Коляда, Кравченко, Салата, 2021, с. 20).

Можна стверджувати, що соціальна реабілітація сприяє психосоціальному відновленню людини, що зумовлюватиме оптимальне соціальне функціонування і подолання кризових ситуацій.

Вважаємо, що засоби музейної педагогіки – це інструментарій, за допомогою якого фахівці соціальної роботи та психології можуть направити особистість на подолання у першу чергу внутрішніх бар'єрів, а вже потім розв'язання кризової ситуації.

Соціальна реабілітація засобами музейної педагогіки сприятиме успішній соціальній адаптації, зниженню психологічної напруги, профілактиці девіантної та асоціальної форм поведінки, у тому числі алкогольної залежності, наркоманії, ігрової залежності, бродяжництву тощо. Адже придушення негативних емоцій та почуттів, невміння контролювати свої емоції зумовлюватиме пошуку доступних

шляхів розв'язання цих проблем. Тим паче нове середовище, нові умови, втрати ускладнюватимуть ситуацію дитині.

Соціальна реабілітація засобами музейної педагогіки допоможе сублімувати всі переживання та негативні емоції у творчість, пізнання тощо. На нашу думку, засоби музейної педагогіки також допомагатимуть у організації освітнього процесу.

Окрім цього нами було вивчено вплив музейної педагогіки на свідомість учнівської та студентської молоді. Так, на питання «Чи вплинуло використання засобів музейної педагогіки на свідомість учнівської та студентської молоді, зокрема з особливими освітніми потребами до війни?» 71 % респондентів дали ствердну відповідь, 19,4 % зазначили, що не впливало. У поодиноких випадках дали такі відповіді, як «не знаю», «50 на 50» тощо.

Використання засобів музейної педагогіки впливає на свідомість молоді, тим більше у період війни. Є. Зелінська вважає, що на свідомість, зокрема національну, впливають такі фактори – етнонаціональна культура, геопростір нації та історії. Історичний фактор, на думку науковця, є одним із основних. (Зелінська, 2009) Музеї є осередком збереження історії нашої держави. І сьогодні музейна педагогіка виступає інструментом впливу на формування свідомості підростаючого покоління.

6. Як Ви вважаєте, чи варто використовувати засоби музейної педагогіки під час соціальної реабілітації внутрішньо переміщених дітей та м...ді, зокрема з особливими освітніми потребами?

31 ответ

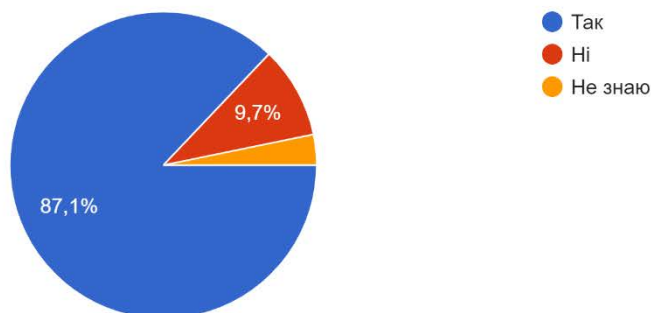

Рис. 4. Результати опитування на питання «Як Ви вважаєте, чи варто використовувати засоби музейної педагогіки під час соціальної реабілітації внутрішньо переміщених дітей та молоді, зокрема з особливими освітніми потребами під час війни?»

Під час вивчення питання «Яким чином використання засобів музейної педагогіки впливало на соціальну реабілітацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами?» було встановлено, що 32,3 % вважає, що це допомагає подолати існуючі стереотипи у суспільстві. Варто зазначити, що довгий час діти та молоді з інвалідністю були ізольовані від суспільства. І подолання стереотипів у суспільстві є запорукою успішності процесу соціальної реабілітації та соціальної інтеграції у цілому. Це підтверджують результати опитування, оскільки 25,8 % респондентів переконані, що це сприяє їхній адаптації та інтеграції у суспільство. 22,6 % стверджують, що таким чином можна подолати психологічну напругу, 9,7 % вказали, що використання засобів музейної педагогіки

сприяє відновленню соціальних функцій дітей та молоді з інвалідністю, 6,5 % вважають, що це допомагає подолати внутрішні бар'єри особистості. І лише 3,2 % зазначили, що їм важко відповісти.

Можна стверджувати, що засоби музейної педагогіки мають терапевтичний характер і можуть впливати на психоемоційний стан дитини. Вважаємо, що це свого роду арт-терапія, мета якої полягає у гармонізації стану особистості через розвиток здатності самовираження та самопізнання за допомогою мистецтва.

На питання «На Вашу думку, який вплив здійснює використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації у війсьній час?» 38,7 % респондентів вважають, що це впливатиме на ідентифіка-

3. Чи впливало використання засобів музейної педагогіки на свідомість учнівської та студентської молоді, зокрема з особливими освітніми потребами до війни?
31 ответ

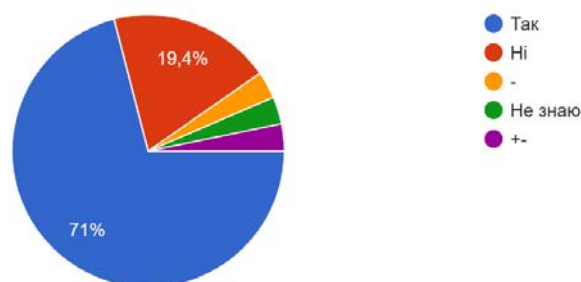

Рис. 5. Результати опитування на питання «Чи вплинуло використання засобів музейної педагогіки на свідомість учнівської та студентської молоді, зокрема з особливими освітніми потребами до війни?»

4. На Вашу думку, яким чином використання засобів музейної педагогіки впливало на соціальну реабілітацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами?
31 ответ

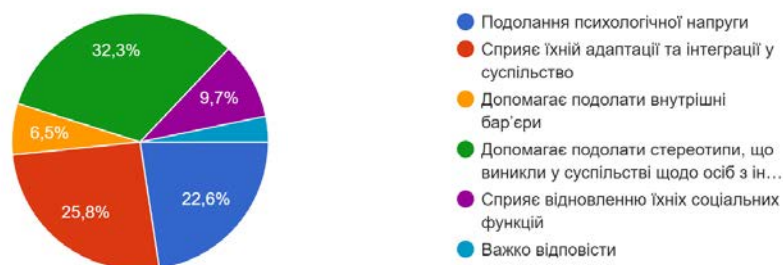

Рис. 6. Результати опитування на питання «Яким чином використання засобів музейної педагогіки впливало на соціальну реабілітацію дітей та молоді з особливими освітніми потребами?»

цію дітей та молоді себе як українця, громадянина української держави, 32,3 % впевнені, що це сприятиме популяризації української мови, культури та традицій серед населення, зокрема серед дітей та молоді. 19,4 % опитуваних зазначили, що засоби музейної педагогіки сприятимуть переосмисленню людських цінностей та перестановці пріоритетів, 6,5 % зауважили, що це згуртовуватиме український народ. І лише 3,2 % дали відповідь – не знаю.

Під час вивчення питання «Як Ви вважаєте, чи зміниться роль музею в українському суспільстві після війни?» було встановлено, що 77,9 % опитаних вважає, що роль музеїв однозначно зміниться. 6,4 % стверджують, що нічого не зміниться, і ще 6,4 % дали відповідь – не знаю. Як бачимо, значна більшість респондентів переконані, що після війни роль музею суспільство значно посилюється. Використання засобів музейної педагогіки у найближчому майбутньому може стати необхідним та важливим інструментарієм не лише під час освітнього процесу, але й під час надання соціокультурних, оздоровчих та інших послуг.

Під час опитування, що було проведене у 2021 році, нами було встановлено, що роль музеїв у сучасному суспільстві виключно культурна вважало 24,7 % респондентів, 13,6 % вказали – просвітницька, 3,7 % – виховна, 2,5 % – соціальна, і в поодиноких випадках було вказано реабілітаційна. Однак 53,1 % зазначив усі вище-

перераховані варіанти відповідей. Тобто роль музеїв посилюється і зараз знову відбудеться переосмислення цінності музею як осередка для особистісного та професійного розвитку сучасного покоління (Песоцька, 2021).

Також у 2021 році було вивчено, які функції, на думку респондентів, виконує музей. 52,17 % відповіли, що основні функції музеїв це – просвітницька, пізнавальна та інформаційна. 24,64 % зазначили – духовна, культурна та естетична, 8,7 % – комунікативна, 8,7 % – зберезувальна, 8,7 % – розвивальна, 5,8 % – сприяє соціальній адаптації, 5,8 % – виховна, 4,35 % – розважальна, 2,9 % – красзнавча, 2,9 % – реставраційна та 1,45 % – релаксуюча. Кожна функція є не менш важливою та необхідною у діяльності музеїв. Вважаємо, що після війни значущість музею збільшиться під час освітнього процесу та соціальної реабілітації (Песоцька, 2021).

На питання «Щоб Ви порадили для розвитку музею та музейної педагогіки в Україні?» 38,4 % вважають, що для розвитку музеїв та музейної педагогіки потрібно більше популяризувати музеї серед учнівської та студентської молоді, а саме використовувати засоби музейної педагогіки під час освітнього процесу, більше проводити різноманітних заходів у музеях та з їх залученістю, вести активно соціальні мережі, які є найбільшими осередками сучасної молоді та інше. 22,4 % зазначають, що розви-

7. На Вашу думку, який вплив здійснює використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації у воєнний час?

31 ответ

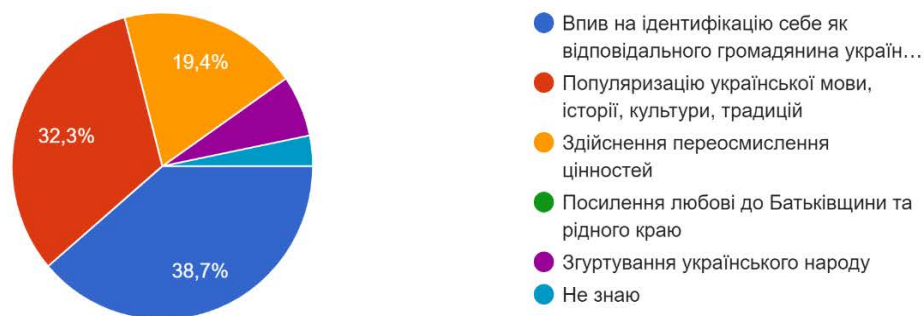

Рис. 7. Результати опитування на питання «На Вашу думку, який вплив здійснює використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації у воєнний час?»

ток музеїв передбачає перехід та/або використання комп'ютерних технологій, інтерактивну, а також створення міждисциплінарної команди, яка забезпечуватиме доступність музею для всіх відвідувачів. 35,2 % відповіли, що вони не знають, що вони могли б порадити для розвитку музеїв та музейної педагогіки.

Використання засобів музейної педагогіки під час освітнього процесу та соціальної реабілітації зумовлює використання міждисциплінарного підходу, що передбачає створення мультидисциплінарної команди для більш ефективного розв'язання проблем сьогодення. Вважаємо, що до мультидисциплінарної команди необхідно включити таких фахівців, як музейний працівник, медик, психолог, соціальний працівник, педагог та супроводжувач осіб з інвалідністю та / або асистент (за необхідності). Однак впевнені, що команда повинна формуватися відповідно до ситуації, що складається.

Також було досліджено, яким засобам музейної педагогіки респонденти надають переваги. У 35,2 % респондентів серед відповідей було зазначено – занурення, екскурсії, інтерактив, аудіогіди, фільми, презентації, квест, музейні проморолики, дидактичні засоби музейної педагогіки, а також заходи спрямовані на роз-

виток особистості. 57,6 % опитуваних відповіли, що вони не знають.

Ураховуючи той факт, що незначна кількість педагогів, психологів та соціальних працівників використовують засоби музейної педагогіки під час організації своєї діяльності, то здобувачі освіти та клієнти можуть не знати усіх існуючих засобів. Адже їх кількість значно більша. Серед як варто виокремити музейний урок, музейне свято, музейний фестиваль, майстер-клас, перформанс тощо. Переконані, що згодом роль засобів музейної педагогіки посилиться під час освітнього процесу та соціальної реабілітації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, роль засобів музейної педагогіки у воєнний час є значною. Оскільки саме музеї є осередками історії, культури та традицій українського народу. Однак сьогодні можемо розглядати музей як інструментарій роботи педагога, соціального працівника та психолога під час організації своєї професійної діяльності. Це сприятиме успішній організації освітнього процесу та соціальної реабілітації дітей та молоді, у тому числі внутрішньо переміщених та з інвалідністю. Дослідження не вичерпує розв'язання усіх існуючих проблем, а навпаки окреслює напрямки подальшої роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зелінська Є.І. (2009). Національна самосвідомість та фактори її формування. Філософські проблеми гуманітарних наук. URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-11405.html>
2. Коляда Н.М., Кравченко О.О., Салата Н.Т. (2021). Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип. 2(5). С. 13–25
3. Песоцька Ю.Ю. (2021). Інклюзивний туризм: в умовах карантину. Можливості цифрових технологій : *зб.наук.праць Сучасні тенденції розвитку освіти і науки: проблеми та перспективи* / гол.ред. Ю.І. Колісник-Гумениук. Київ–Львів–Бережани–Гомель–Кельце. Вип. 8, С. 228–235
4. Попович А.М. (2017). Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Педагогіка. Соціальна робота*. Вип. 1(40). С. 227–229
5. Удовиченко І.В. (2017). Музейна педагогіка: теорія і практика : наук.-метод. посіб. К.: Логос, Національний музей історії України, 72 с.

REFERENCES:

1. Zelinska Ye.I. (2009). Natsionalna samosvidomist ta faktory yii formuvannya [National self-consciousness and factors of its formation]. *Filosofski problemy humanitarnykh nauk*. Retrieved from <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-11405.html> [in Ukrainian].
2. Koliida N.M., Kravchenko O.O., Salata N.T. (2021). Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia ditei ta molodi z osoblyvymy osvithnimi potrebamy v Ukraini [Social and psychological rehabilitation of children and young people with special education needs in Ukraine]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*. Vyp. 2(5). S. 13–25 [in Ukrainian].
3. Pesotska Yu.Yu. (2021). Inkluzyvnyi turizm: v umovakh karantynu. Mozhylyvosti tsyfrovyykh tekhnolohii [Inclusive tourism: in minds quarantined. Possibles of digital technologies] : *zb.nauk.prats Suchasni tendentsii rozvytku osvity i nauky: problemy ta perspektyvy* [hol.red. Yu.I. Kolisnyk-Humeniuk]. Kyiv–Lviv–Berezhany–Homel–Kieltsse. Vyp. 8, S. 228–235 [in Ukrainian].
4. Popovych. A.M. (2017). Sotsialni bariery ta sotsialna rehabilitatsiia [Social barriers and social rehabilitation]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. Pedagogika. Sotsialna robota*. Vyp. 1(40). S. 227–229 [in Ukrainian].
5. Udovychenko I.V. (2017). Muzeina pedahohika: teoriia i praktyka [Museum pedagogy: theory and practice]: nauk.-metod. posib. K.: Lohos, Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy, 72 s. [in Ukrainian].

УДК 364-784-056.42

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.7>

Аліна СОЛНИШКІНА

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи факультету медичних технологій діагностики та реабілітації, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна, 49010

ORCID: 0000-0002-5369-6350

Бібліографічний опис статті: Солнишкіна, А. (2022). Розвиток професійних компетенцій в сфері консультивання в соціальній роботі із вразливими категоріями населення. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 52–56, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.7>

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СФЕРІ КОНСУЛЬТУВАННЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ІЗ ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ

У науковій статті авторка розглядає теоретичні підходи та надає практичні рекомендації щодо ефективного консультивання в практичній соціальній роботі із вразливими категоріями клієнтів. Аналізуються головні принципи та етичні правила консультивання. У науковій публікації надаються поради провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців, розглядаються державні стандарти. Авторка досліджує методи консультивання, акцент робиться на кризове консультивання в умовах сьогодення. Особлива увага приділяється базовим навичкам консультанта в соціальній роботі. Авторка публікації звертається до фундаментальних засад консультивання та до практичних прикладів. У науковій статті надаються важливі аспекти, пов'язані із навчанням майбутніх соціальних працівників, методи викладання та практичного застосування правил та стандартів консультивання. Акцент робиться на професійних якостях та рисах характеру консультантів. При вивченні основних положень Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання студенти вивчають методи кризового втручання та телефонного консультивання. При вивченні Державного стандарту соціальної послуги консультивання вивчаються методи оцінки складної життєвої ситуації, форми консультивання та надання інформації з питань соціального захисту населення. В публікації зазначаються як класичні, так і інноваційні методи розвитку практичних компетенцій майбутніх соціальних працівників в сфері консультивання. Авторка статті ділиться порадами щодо вивчення нормативно-правових документів. Особливої уваги потребують методи консультивання та надання соціально-психологічної допомоги в умовах російсько-української війни. Встановлення контакту та особливості взаємодії із клієнтом, особливості комунікацій із вразливими категоріями клієнтів у кризові часи є актуальними практичними знаннями в умовах сьогодення. Особливості профілактики емоційного вигорання соціальних працівників є затребуваними знаннями в сучасних реаліях.

Ключові слова: консультивання, вразливі категорії клієнтів, кризове консультивання.

Alina SOLNYSHKINA

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor at Social Work Department of Faculty of Medical Technologies of Diagnostics and Rehabilitation, Oles Honchar Dnipro National University, 72 Gagarina Avenue, Dnipro, Ukraine, 49010

ORCID: 0000-0002-5369-6350

To cite this article: Solnyshkina, A. (2022). Rozvytok profesiinykh kompetentsii v sferi konsultuvannia v sotsialnii roboti iz vrazlyvymy katehoriiamy naselennia [Development of professional competencies at the sphere of counselling in the social work with vulnerable categories of the population]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 52–56, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.7>

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES AT THE SPHERE OF COUNCELLING IN THE SOCIAL WORK WITH VULNERABLE CATEGORIES OF THE POPULATION

At the scientific article an author considered theoretical approaches and shared practical recommendations concerning effective counseling at the practical social work with vulnerable categories of clients. Main principles and ethical rules of the counseling are analyzed in the article. At the scientific publication and author provided advices of the leading native and foreign specialists and analyzed state standards. An author analyzed methods of social work and mad accent

on the crisis counseling in modern times. Special attention is paid to the basic skills of the counselor in the social work. An author of publication appealed to the fundamental backgrounds of the counseling and to the practical examples. At the scientific article important aspects of the teaching of future social workers, methods of training and education and practical application of the rules and standards of the counseling are analyzed. An author pay attention and may accent on professional skills and features of character of counselors. During learning of the crucial positions of the State standard of social service of the crisis and emergency intervention students learned methods of crisis and telephone counseling. In the process of studying of the State Standard of the social service of counseling students studied methods of estimation and evaluation of the difficult life situation, forms of counseling and providing of the information concerning social aid and social protection of the population. An author of publication mentioned not only classical but also innovational methods of the development of practical competencies of future social workers at the sphere of counseling and shared advices concerning studying of regulatory documents. Methods of counseling and social and psychological assistance need special attention in the period of Russian–Ukrainian war. Establishing of contact and peculiarities of interaction and cooperation with clients, peculiarities of communication with vulnerable categories of clients in crisis times – there are actual and important practical knowledge nowadays. Peculiarities of the prevention of emotional burnout of social workers became useful and demanded knowledge in modern reality.

Key words: counseling, vulnerable categories of clients, crisis counseling.

Актуальність досліджуваної проблеми.

Російсько-українська війна в гострій фазі викликала потребу у вдосконаленні діючих та існуючих методик консультування в соціальній роботі.

Сучасне українське суспільство потребує висококваліфікованих спеціалістів в галузі соціальної роботи для надання кваліфікованих соціальних послуг внутрішньо-переміщеним особам, особам які постраждали від насильства та військової агресії.

Метою даної наукової публікації є розкрити методи та форми навчання майбутніх соціальних працівників принципам ефективного консультування в соціальній роботі.

Авторка статті ділиться принципами та методами викладання консультування вразливих груп населення.

У даній науковій статті використовуються практичні рекомендації щодо навчання принципам консультування в соціальній роботі та впровадження досвіду у викладанні таких дисциплін, як:

«Методи соціальної роботи», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Ведення професійних документів в соціальній роботі».

Аналіз досліджень та публікацій.

Румунська дослідниця Лоредана Дробот вважає ключовими в процесі соціально-психологічного консультування наступні аспекти:

- включення у відносини, які базуються на підтримці;
- важливими принципами є наснаження та мотивація клієнта;
- консультування в соціальній роботі базується на конфіденційності та довірі;

– консультування допомагає клієнтам ідентифікувати їх власні ресурси для подолання складної життєвої ситуації.

На думку Лоредани Дробот, консультування в соціально-психологічній роботі допомагає людям зрозуміти, які сенси є найважливішими в їх житті, знайти внутрішні ресурси, розкрити власні почуття, мати підтримку в кризові часи, мати альтернативні шляхи вирішення проблем, з якими вони зіштовхнулися під час кризи (Loredana Drobot, p. 51-52).

Дженет Седен, авторка американського посібника «Counseling skills in social work practice» («Навички консультування в практиці соціальної роботи») вважає, що базовими навичками для розвитку професійних компетенцій є наступні: активне слухання, некритичне сприйняття, емпатичне розуміння.

Важливими навичками виступають також: можливість використовувати різноманітні типи запитань при консультуванні, орієнтація на вирішення проблеми, знання мови жестів, вміння говорити про складні речі простою та доступною мовами, уникання засудження та моралістичних відповідей (Janet Seden, p. 12-14).

Дженет Седен приділяла багато уваги процесу вислуховування при впровадженні принципів соціального консультування в практичну діяльність.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підготовка кваліфікованих соціальних працівників на кафедрі соціальної роботи факультету медичних технологій діагностики та реабілітації Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара проводиться із застосуванням практичних прикладів та кейсів із реального життя.

Головним завданням даної наукової публікації є ознайомлення наукової спільноти із досвідом комплексного викладання проблематики та методики консультування з врахуванням принципів, моделей, методик, прийомів та документального забезпечення.

При вивченні основних положень та документів Державного стандарту соціальної послуги екстреного та кризового втручання студенти опановують документи та акти, пов'язані із цією послугою, методи оцінки кризової ситуації (3, Державний стандарт).

Для викладача дуже важливо надати не тільки суху та стандартизовану інформацію про складові компоненти стандарту та його заходи та акти. Важливо надати знання, які відповідатимуть реаліям та потребам сьогодення. На заняттях із викладання методів соціальної роботи та технологій соціальної роботи із різними категоріями клієнтів опановуються етичні принципи та правила роботи, а на заняттях з «Ведення професійних документів» вивчаються акти, індивідуальні плани, методи оцінки кризової ситуації та показники щодо виконання послуги.

При оцінці кризової ситуації важливо пояснити, що першочерговим є опис кризової ситуації, оцінка потреб, виявлення, чи існує загроза життю, чи є скарги на стан здоров'я, виділяється короткотривала та довготривала мета втручання.

Студентам надається інформація про види екстреного та кризового втручання а також рекомендації Центру психічного здоров'я і психосоціального супроводу НаУКМА в рамках спільного проекту Національного Університету «Києво-Могилянська Академія» та Мальтійської Служби Допомоги України «Психосоціальна підтримка осіб, потерпілих внаслідок конфлікту в Україні».

Заняття проводиться у формі як лекційного матеріалу, так і тренінгів.

Студенти опановують піраміду психосоціальних інтервенцій.

Дуже важливо надати інформацію про необхідність задоволення базових потреб, виокремлення найгостріших проблем, за необхідністю пере направлення до кваліфікованих фахівців (Перша психологічна допомога, 29).

Відновлення соціальних зв'язків, підтримуючі стосунки з людьми та пошук ресурсів

родини та громади є вкрай важливим для ефективного надання даної послуги.

Авторка статті ділиться досвідом взаємодії із міждисциплінарною командою під час виїздів на телефонні дзвінки на лінії «Якщо ображають дитину».

Актуальним та необхідним моментом навчання є ознайомлення студентів із етичними принципами кризового консультування.

При ознайомленні із видами кризового консультування авторка публікації знайомить студентів із практичними кейсами, що наведені в монографії Джудіт Герман «Психологічна травма та шлях до видужання. Наслідки насильства від знущань».

Джудіт Герман описала досвід допомоги жертвам насильства, ветеранам бойових дій та збройних конфліктів. Книга акумулює унікальний метод групової роботи (Джудіт Герман с. 75).

Після ознайомлення із кейсами обговорюються переваги та недоліки індивідуального кризового консультування.

Студентам надаються поради та алгоритми кризового консультування.

Авторка статті має досвід роботи на Молодіжному телефоні довіри та пере направлення до інших фахівців.

Етичні стандарти, правила та принципи, а також специфіку роботи.

Треба не тільки донести до студентів, що «Не намагайтеся запевняти клієнта, що все буде добре, – це неможливо» або «Не кажіть клієнту, що ви знаєте, що він переживає», а дати якомога більше технік, правил, методів вислуховування, перефразування, резюмування, спільного пошуку альтернативного шляхів вирішення проблеми.

Після теоретичної частини проводиться «Лабораторія соціального консультування».

Під час цього практичного освітнього заходу студенти в групах опрацьовують методи взаємодії із різними групами клієнтів. Пропонується робота з наступною типологією клієнтів:

- тривожний клієнт;
- агресивний клієнт;
- клієнт в стані кризи;
- невмотивований клієнт;
- клієнт який маніпулює.

Робочі групи описують прояви характеру клієнтів та дії консультантів.

Студенти розбирають практичні кейси, вчать методу

«Я-висловлення», методам порад та конфронтацій в консультуванні, коли це доцільно та етично.

Викладач знайомить із прикладами невдалих комунікацій в консультуванні.

При опануванні навичок телефонного консультування студенти на практичному досвіді та життєвих прикладах опановують прийоми з'ясування, перефразовування, віддзеркалення, резюмування.

Після проведення Лабораторії соціального консультування студенти отримують презентацію із працюючими телефонами довіри, гарячими лініями.

Під час даного освітнього заходу студенти вчать складати «Карту перенаправлення» до фахових спеціалістів.

Складають перелік соціальних служб, центрів надання психологічної допомоги, громадських організацій, які надають допомогу в кризових ситуаціях.

При вивченні Державного стандарту соціальної послуги консультування студенти знайомляться з методами кризового консультування та вуличного консультування.

Студенти знайомляться із основними заходами, які становлять зміст соціальної послуги, а саме: надання психологічної допомоги, соціально-психологічну допомогу з відновлення та укріплення родинних зв'язків, сприяння в отриманні кваліфікованої безоплатної правової допомоги, організація та ефективна робота груп взаємодопомоги (6, Державний стандарт соціальної послуги консультування).

Студенти вивчають правила та методи оформлення документації даної послуги, карток визначення потреб, індивідуального плану, алфавітних карток, анкет вуличного консультування.

В рамках вивчення даного стандарту студенти ознайомилися із особливостями проведення заходів психологічного та емоційного розвантаження та навчаються прийомам досягнення емоційної стабільності.

В умовах воєнного стану в українському суспільстві нагальним питанням соціальної роботи стало формування нових навичок та вмій у вразливих категорій клієнтів.

Партнерство органів місцевого самоврядування, соціальних служб, громадських організацій, волонтерських ініціатив, активних підпри-

ємців дає змогу надавати ефективну соціальну, матеріальну, психологічну, правову та економічну допомогу внутрішньо переміщеним особам, людям, які постраждали від військової агресії.

Державний стандарт соціальної послуги консультування передбачає наступні заходи: психологічну підтримку в напрямі конструктивізації відновлення особистісного статусу, допомогу у прийнятті свого стану і формуванні активної життєвої позиції, орієнтації на власні збережені можливості й потенціал, допомогу в аналізі проблеми, виявленні конфліктогенних зон, знаходженні альтернативних шляхів виходу та прийняття рішень, сприяння у самопомозі, проведення заходів з метою подолання психотравмуючих ситуацій та стресів, інших психологічних проблем (6, Державний стандарт соціальної послуги консультування).

Гостра фаза російсько-української війни, яка почалася 24 лютого 2022 року актуалізувала необхідність вивчення даних методик, їх апробації на практиці.

Проведення онлайн майстер-класу із питань психічного здоров'я стало ресурсним та практично-необхідним для майбутніх соціальних працівників. Багато студентів задіяні у волонтерській діяльності.

Методики прогресивної релаксації, техніки «Панічна книжка», «Безпечне місце», вправа «Дихання по квадрату» стали ефективними та корисними.

Гостре питання соціальної роботи із жертвами насильства проводяться за матеріалами онлайн-вебінарів турецького психотерапевта Джанера Бінгьоля.

Студенти знайомляться з методами соціальної роботи, які допомагають подолати психотравмуючі події.

Активно вивчаються методи психологічної діагностики при наданні екстреної психологічної допомоги.

При вивченні принципів та методів консультування авторка наукової публікації звертається до практичного досвіду благодійної організації «100 відсотків життя (колишня назва – Всеукраїнська мережа ЛЖВ), з якими встановлені тісні контакти та проводяться спільні освітні та профілактичні заходи у місті Дніпро.

Їх поради щодо розвитку соціальних компетенцій та практичних навичок консультування активно застосовуються в роботі.

Завдяки практичним рекомендаціям, студенти перевіряють рівень своєї емпатійності, також проводиться дискусія щодо широти та толерантності.

Активно дискутуються принципи та професійні межі в консультуванні.

Найбільш цікавими порадами для соціальних консультантів є «Прагнути до досконалості але врахуйте свої обмеження» та «Будьте добросовісні і до себе, і до клієнта» (Основи консультування ЛЖВ).

Адже професійне вигорання в соціальній сфері є, на превеликий жаль, актуальним явищем.

Поради із профілактики емоційного вигорання та необхідність проходження супервізії – це важлива річ в підготовці майбутніх соціальних працівників.

Для вдосконалення знань щодо збереження ментального здоров'я та профілактики вигорання авторка статті використовує мотиваційні виступи TED Talks.

Висновки та перспективи подальшого вивчення та досліджень:

Професійна підготовка фахівців з врахуванням найкращих практик світового та вітчизняного досвіду соціальної роботи сприятиме вихованню нової генерації соціальних працівників, обізнаних із інноваційними технологіями консультування та методами адаптації та реабілітації.

Поєднання теоретичних знань із систематичною практикою розв'язання практичних кейсів допоможе викладачам та студентам вдосконалювати навички кризового консультування в умовах сьогодення.

Дотримання етичних стандартів допоможе надавати кваліфіковану соціальну допомогу в умовах сьогодення.

В подальшому планується глибоке вивчення методик роботи із психотравмуючими подіями та профілактики посттравматичних стресових розладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Loredana Drobot. Social work counselling. *Applied Social Psychology*. Cambridge Scholars Publishing. 2013 P. 51–59.
2. Janet Seden. Counseling skills in social work practice. New York. Second edition. 2005. 189 p.
3. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги кризового та екстреного втручання, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text>
4. Гірник А.М., Чернобровкіна В.А. Перша психологічна допомога. Посібник для тренера. 2017. 98 с.
5. Джудіт Герман. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів, 2019. 401 с.
6. Державний стандарт соціальної послуги консультування, 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text>
7. Савчук О., Сініцина К. Основи консультування ЛЖВ. Київ, 2013. 30 с.

REFERENCES:

1. Loredana Drobot. (2013). Social work counselling. *Applied Social Psychology*. Cambridge Scholars Publishing, 51-59 [in English].
2. Janet Seden. (2005). Counseling skills in social work practice. New York. Second edition [in English].
3. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy kryzovoho ta ekstremoho vtruchannia [On approval of the State standard of social service of crisis and emergency intervention]. 2016. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#Text> [in Ukrainian].
4. Hirnyk A.M., Chernobrovkina V.A. (2017). Persha psykholohichna dopomoha. Posibnyk dlia trenera [First psychological help. Coach's Guide] [in Ukrainian].
5. Dzhudit Herman. (2019). Psykholohichna travma ta shliakh do vyduzhannia [Psychological trauma and the path to recovery]. Lviv [in Ukrainian].
6. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy konsultuvannia [State standard of social counseling services]. 2015 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text> [in Ukrainian].
7. Savchuk O., Sinitsyna K. (2013). Osnovy konsultuvannia [Basics of counseling]. LZHV. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 378.018.8:364-051]:376(043.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.8>

Альона ТАРАН

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-2664-0335

Бібліографічний опис статті: Таран, А., (2022). Готовність майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності у воєнних умовах. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 57–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.8>

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИХ УМОВАХ

Стаття присвячена актуалізації процесу професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності в умовах війни. Метою статті є обґрунтування системи навчання та формування готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності. Основними методами дослідження визначені аналіз, порівняння та синтез наукової літератури щодо проблеми підготовки фахівців соціальної сфери до волонтерства; абстрагування та проектування системи професійної готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності; систематизація та узагальнення результатів дослідження. Виявлено, що процес підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської роботи повинен бути цілеспрямованим, систематичним та включати дієві методи та форми роботи.

Волонтерська діяльність студентів під час навчання у закладі вищої освіти є однією з важливих форм їх участі у громадському житті як провідного напрямку соціалізації та одним із засобів набуття умінь і навичок професійної діяльності.

Усвідомлення того факту, що у нас просто відсутні фахівці, підготовлені до роботи у воєнних умовах, але є тверда впевненість у тому, що фахівці соціальної сфери здатні швидко і ефективно побудувати нову систему допомоги людям, розробити і впровадити нові техніки та технології, засновані на власному досвіді, як організаційного осередку накопичення і трансляції нового професійного досвіду і знання.

Сучасні соціально-економічні та політичні трансформації актуалізують розширення напрямків діяльності соціальних працівників та удосконалення змісту їх підготовки, зокрема у сфері організації волонтерської діяльності у воєнний період. Сьогодні з'явилися нові напрями волонтерських справ: допомога постраждалим унаслідок війни; допомога пораненим військовим у військових шпиталях; морально-психологічна допомога захисникам України та їхнім сім'ям; морально-психологічна та реабілітаційна робота з переселенцями.

Автором досліджено важливість роботи Студентської соціально-психологічної служби факультету соціальної та психологічної освіти та Волонтерської організації «РАЗОМ» м. Умань; розкрито уявлення про організацію волонтерської діяльності в умовах війни та особливості роботи волонтерів.

Ключові слова: «готовність соціальних працівників», «Студентська соціально-психологічна служба», «Волонтерська організація «Разом»», «волонтер» та «волонтерська діяльність».

Alona TARAN

PhD Student at Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-2664-0335

To cite this article: Taran, A. (2022) Hotovnist' maybutnykh sotsial'nykh pratsivnykiv do orhanizatsiyi volonters'koyi diyal'nosti u voyennykh umovakh [The readiness of future social workers to organize volunteer activities in military conditions]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 57–63, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.8>

THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO ORGANIZE VOLUNTEER ACTIVITIES IN MILITARY CONDITIONS

The article is devoted to the actualization of the process of professional training of future social workers for the organization of volunteer activities in wartime. The purpose of the article is to substantiate the training system

and the formation of readiness of future social workers to organize volunteering. The main research methods are analysis, comparison and synthesis of scientific literature on the problem of training social professionals to volunteer; abstraction and design of the system of professional readiness of future social workers to organize volunteer activities; systematization and generalization of research results. It was found that the process of preparing future social workers for the organization of volunteer work should be purposeful, systematic and include effective methods and forms of work. Volunteering of students while studying in higher education is one of the important forms of their participation in public life as a leading area of socialization and one of the means of acquiring skills and abilities of professional activity. Awareness of the fact that we simply do not have specialists trained to work in military conditions, but there is a firm belief that social professionals are able to quickly and efficiently build a new system of assistance to people, develop and implement new techniques and technologies based on their own experience as an organizational center for the accumulation and transmission of new professional experience and knowledge. Modern socio-economic and political transformations actualize the expansion of the activities of social workers and improve the content of their training, in particular in the organization of volunteer activities during the war. Today, new areas of volunteerism have appeared: assistance to war victims; assistance to wounded soldiers in military hospitals; moral and psychological assistance to the defenders of Ukraine and their families; moral and psychological and rehabilitation work with IDPs.

The author investigates the importance of the work of the Student Social and Psychological Service of the Faculty of Social and Psychological Education and the Volunteer Organization "TOGETHER" in Uman; the idea of the organization of volunteer activity in the conditions of war and features of work of volunteers is opened.

Key words: readiness of social workers, Student social and psychological service, Volunteer organization "Together", volunteer, volunteer activity.

Актуальність проблеми. Сьогодні соціальна робота, як галузь професійної діяльності, активно розвивається, і має на меті сприяти особам і соціальним групам у подоланні особистісних та соціальних труднощів за допомогою підтримки, захисту, корекції та соціальної реабілітації. Результатом діяльності соціального працівника є забезпечення повноцінного соціального функціонування. У своїй безпосередній практичній діяльності соціальний працівник прагне досягти ефективного результату, який можна розглядати як нормалізацію, оптимізацію умов життя клієнта, відновлення, покращення його соціального функціонування.

За своєю функціональною природою соціальна робота є одним із найбільш багатопланових і трудомістких видів професійної діяльності типу «людина – людина». Соціальний працівник здійснює все різноманіття функцій організації, координації, забезпечення, психологічної та фізичної підтримки, правової та адміністративної допомоги, корекції та ін.

Соціальний працівник – це не тільки фахівець, який володіє техніками та методами допомоги іншим, але й людина, яка здатна швидко та ефективно вирішувати власні проблеми, порівняно з іншими, та використовувати набутий досвід у подальшій професійній діяльності.

Нині утворюється принципово новий досвід професійної діяльності соціальних працівників. Війна, розв'язана Росією проти України, вже призвела до відчутної гуманітарної катастрофи.

У воєнних умовах всі фахівці і, навіть, студенти намагаються надавати населенню

посильну волонтерську допомогу, психологічну допомогу у подоланні кризових станів та організації належних умов життєдіяльності внутрішньо-переміщених осіб.

Волонтерська діяльність, як складова частина позааудиторної роботи, студентів університету, є одним із чинників, що впливають на розвиток професійно важливих та особистісних якостей, підготовки майбутніх фахівців на принципах гуманізму, поваги до інших, доброзичливості та милосердя, толерантності та неупередженого ставлення до тих, хто потребує допомоги.

Для студентів спеціальності 231 Соціальна робота волонтерство виступає невичерпним джерелом розвитку соціальної відповідальності та активності, готовності підтримати, прийти на допомогу, вміння організувати спільну діяльність; надає можливість молоді отримати нові знання та досвід у різних суспільних галузях, що викликають їхній інтерес і сприяють професійному самовизначенню. Участь на добровільних засадах у різних соціальних проектах, акціях, програмах дозволить молоді сформувати здатність до критичного мислення, творчого, самостійного вирішення життєвих проблем та негараздів, успішної адаптації та реалізації в нових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Ляшенко проблему професійного становлення та готовності соціального працівника до діяльності розглядає в кількох варіантах:

– як формування психофізіологічної установки суб'єкта, особистості;

– як сформованість мотиваційної установки на соціальну реальність;

– як професійно сформовані якості у вищому чи середньому спеціальному закладі;

– як здатність до самовдосконалення в професії. (Ляшенко, 1996: 340)

В залежності від потреби, *професійна підготовка соціального працівника може бути орієнтована на такі види діяльності*: діагностична (вивчення особливості сім'ї); прогностична (прогноз розвитку подій, відпрацювання певних моделей поведінки); правозахисна (використання Законів і правових актів при наданні допомоги); менеджерська (організація соціальних послуг, розвиток малого бізнесу); попереджувально-профілактична (попередження та подолання негативних явищ, що стосуються соціальної патології); соціально-медична (організація роботи з профілактики здоров'я); соціально-педагогічна (з'ясування інтересів та потреб людей); психологічна (консультації з корекції міжособистісних стосунків); соціально-побутова (покращення житлово-побутових умов); комунікативна (встановлення контактів і обмін інформацією); виховна (роль вчителя, консультанта, експерта); фасилітативна (роль помічника, посередника у подоланні апатії); адвокатська (представлення інтересів клієнта від його імені).

Вивчаючи проблеми організації системи соціальної роботи, нам необхідно постійно пам'ятати про три основоположні поняття: сім'я, територіальна громада, суспільство. Взаємозв'язок цих понять і утворює систему, в якій працює і розвивається будь-яка людина.

Система соціальної роботи, її функціональна структура повинна працювати на межі особистого і громадського, що дозволяє створити баланс інтересів у прийнятті рішень і усунути соціальні конфлікти.

У контексті підготовки соціальних працівників О. Карпенко розглядає готовність як єдність двох взаємообумовлених і взаємопов'язаних складових: готовність особистості до діяльності і готовність до розвитку та саморозвитку (самовдосконалення, самокорекція, самоуправління) (Карпенко, 2008: 34).

Т. Лях зазначає, що волонтерська діяльність – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги громадянам у співпраці «людина – людині»; певна взаємодія між людьми для спільного пошуку нових шля-

хів вирішення проблем, які виникають. Також автор класифікує волонтерів за такими ознаками, як: вік; ступінь професіоналізму; тривалість волонтерської діяльності; соціальна роль/ статус; ступінь мобільності; досвід волонтерської роботи; приналежність до організації; склад волонтерської групи (Лях, 2009).

Отже, волонтером може стати будь-хто, незважаючи на вік, стать, соціальний статус чи ступінь професіоналізму. (Лях, 2010).

У Законі України «Про волонтерську діяльність» зазначено, що волонтерська діяльність – добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги (Про волонтерську діяльність, 2020).

У міжнародному праві волонтерство – це участь добровольців – іноземних громадян у воєнних діях на боці жертв агресії або народу, що веде збройну боротьбу за свободу і незалежність проти іноземного гноблення.

Мета статті – обґрунтування важливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності у воєнних умовах.

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням закладів вищої освіти України є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних та соціально активних фахівців соціальної сфери, здатних на високому рівні здійснювати свою професійну діяльність.

Сьогодні система соціальної освіти вимагає різнопрофільних фахівців, здатних ефективно діяти в різних напрямках та на різних рівнях соціальної роботи. Одним із важливих напрямів освіти майбутніх соціальних працівників є їх підготовка до організації волонтерської діяльності у воєнний час.

В Україні професійна підготовка соціальних працівників здійснюється в системі неперервної професійної освіти, яка включає в себе такі структурні компоненти:

– допрофесійну підготовку (що передбачає актуалізацію самопізнання і професійного самовизначення, допрофесійну підготовку і професійний відбір),

– різнорівневу професійну підготовку у ЗВО (що здійснюється за освітніми рівнями),

– післядипломне навчання, (яке передбачає підвищення кваліфікації, перекваліфікацію,

оволодіння новими спеціалізаціями, професійний розвиток і самоосвіту).

На нашу думку, системотвірними елементами неперервної професійної освіти соціальних працівників є: вимоги й потреби суспільства та клієнтів; цінності, мета, зміст і технології соціальної і соціально-педагогічної діяльності; необхідність формування у фахівців готовності до виконання професійних обов'язків, професійної компетентності й професійно зумовлених особистісних якостей.

Нині, триває непростий етап становлення та розвитку громадянського суспільства на засадах свободи, творчості, гуманізму, милосердя, який супроводжується складними політичними та соціально-економічними викликами в умовах війни.

Розв'язана війна Росії проти України ще більше згуртувала та об'єднала українців усього світу. Про це, насамперед, свідчить велике бажання людей допомогти: люди різного віку і статків надають свою допомогу грошми, продуктами, речами, активно відгукуються керівники підприємств, заводів, приватні підприємці, сільські громади, галузь освіти і соціальна галузь. Допомога надається в повному обсязі та основне вчасно.

На думку І. Звереві «волонтерська робота – це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером». (Зверева, 38).

Наразі, волонтерська діяльність є ефективним засобом розвитку громадянського суспільства, а волонтери є його повноправними суб'єктами суспільного розвитку. Роль волонтерства визнана на державному рівні, що знаходить своє підтвердження в окремих законодавчих документах, зокрема у законах України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р., зі змінами), «Про соціальні послуги» (2003, зі змінами), «Про волонтерську діяльність» (2011, зі змінами) та ін., у яких добровільна праця волонтерів визнається як необхідна та суспільно корисна.

Важливим засобом професійного становлення майбутніх соціальних працівників є їхня активна волонтерська діяльність, що дозволяє діяти за покликом серця для того, щоб разом робити світ кращим і кращим й водночас набувати досвіду професійної діяльності.

До головних принципів волонтерського руху, належать принцип надання особистих або організованих послуг, а також принцип перетворення волонтерства в елемент особистісного розвитку, набуття нових знань та навичок (Заверико, 2001:24).

За своєю суттю волонтерство дає змогу розширити діапазон професійної діяльності студентів спеціальності 231 Соціальна робота, надаючи при цьому певні переваги порівняно із звичною практичною діяльністю.

Основними перевагами є:

- добровільна участь, а отже, більш стійка мотивація до діяльності;
- самостійність, що призводить до якісного особистісного та професійного зростання;
- свобода вибору об'єктів волонтерської діяльності, її змісту, форм (кращі умови для побудови індивідуальної траєкторії професійного зростання);
- наявність нових соціальних факторів для порівняння себе з іншими волонтерами чи то професіоналами соціальної сфери тощо), а звідси – умови для формування більш об'єктивно-критичного ставлення до себе як особистості, так і фахівця.

Осередком волонтерської діяльності на базі факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини є Студентська соціально-психологічна служба.

Діяльність Студентської соціально-психологічної служби, спрямована на ознайомлення зі специфікою організації волонтерської діяльності в різних соціальних сферах; оволодіння майбутніми соціальними працівниками формами, методами, прийомами волонтерської діяльності, спільну розробку й реалізацію творчих соціально-виховних, розвивальних, просвітницьких, рекламно-інформаційних, профілактичних, корекційно-реабілітаційних заходів для їх реалізації в навчальних закладах, реабілітаційних центрах, громадських організаціях м. Умань (свят, театралізованих вистав, конкурсів, колективних творчих справ). Засідання

групи проводяться у формі тренінгових занять та майстер-класів, які проводять як викладачі, так і студенти-досвідчені волонтери.

Зазначимо, що студенти не лише самі є активними волонтерами, а й активно популяризують волонтерську діяльність в молодіжному середовищі – організують круглі столи, ток-шоу, рекламні акції, масові заходи для ознайомлення з професією соціального працівника у суспільстві.

Основні завдання, які покладають на себе учасники служби:

- сприяння розвитку волонтерського руху серед студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та в місті;

- здійснення та захист прав і свобод, задоволення соціальних та культурних інтересів громадян;

- створення умов для саморозвитку волонтерів як особистостей, громадян України, професійного становлення як фахівців;

- пропаганда принципів волонтерського руху.

- співпраця з громадськими організаціями;

- пошуково-дослідницька діяльність.

Основними напрямками волонтерської діяльності здобувачів вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота є:

- надання послуг дітям-сиротам та дітям, які залишилися без батьківської опіки (заклади інтернатного типу міста, центр соціально-психологічної реабілітації для дітей, прийомні сім'ї, ДБСТ);

- розвивально-корекційна, реабілітаційна та дозвіллева робота з дітьми з інвалідністю;

- організація благодійних акцій, культурно-дозвіллевих заходів для дітей та молоді міста;

- науково-дослідна робота волонтерів (участь у науково-практичних конференціях, написання тез та статей щодо волонтерства та добродійної діяльності);

- превентивна робота щодо попередження й профілактики негативних явищ, зокрема наркоманії та СНІДу серед неповнолітніх та молоді;

- організація вуличної соціальної роботи з дітьми та молоддю в м. Умань;

- робота з учасниками бойових дій та їх сім'ями, людьми похилого віку, людьми з інвалідністю, з дітьми з притулку для неповнолітніх та ін.;

- участь в благодійних акціях разом з іншими організаціями.

В умовах воєнного стану, основною метою діяльності більшості волонтерських організацій є допомога людям, що постраждали від воєнних дій: біженцям, внутрішньо-переміщеним особам, пораненим, військовослужбовцям та територіальній обороні. Важливості та необхідності набули ті напрямки волонтерства, якими до цього займалися в більшості лише профільні фонди: допомога військовим, пошук ліків, гуманітарка.

Відповідно наші студенти активно долучаються до діючих волонтерських організацій міста та країни. Понад два десятки волонтерів працюють практично без вихідних, кожен бере на себе певну частину роботи.

Особливої уваги заслуговує *Волонтерська організація «РАЗОМ»* м. Умань (<https://www.facebook.com/groups/1413678352295572/>).

З-поміж основних напрямів діяльності волонтерів організації «РАЗОМ»:

- збір необхідних речей, ліків, усього, чого потребують наші захисники, збройні сили, територіальна оборона;

- проведення занять з тактики (тактичної медицини) для представників територіальної оборони, цивільного населення і всіх, хто цього буде потребує;

- створення бази водіїв з авто з метою забезпечення перевезень;

- комунікація з іншими волонтерськими організаціями, штабами з метою злагодженої співпраці з чітким розподілом обов'язків та забезпечення чіткої логістики.

Для маленьких діток волонтери пакують так звані «наплічники радості», до яких кладуть цукерки, іграшки, різні цікавинки для малечі 2-4 років – так волонтери намагаються потішити діток, які не розуміли поняття «війна», але, на жаль, опинились в її реаліях.

Важливим напрямом діяльності волонтерів – допомога та супровід поранених військовослужбовців, яких лікують в одному зі шпиталів нашого міста найкращі медики.

Українці і тут об'єдналися задля допомоги – збирають кошти на лікування, медикаменти, нове обладнання для лікарень, спецавтомобілі для безпечного транспортування поранених, приносять пораненим книжки, побутові речі, масово здають кров, тощо.

Лікарі високо цінують допомогу, яку надають шпиталю волонтери. Зокрема, догляд за пораненими (перевдягнути, погодувати, підняти настрій), завдяки чому медики можуть зосередитися безпосередньо на лікуванні.

Самі солдати дуже високо цінують таку допомогу. За словами очевидців, бойовий дух українських солдатів і офіцерів, як і раніше, високий. Багато хто просить трохи їх «підремонтувати» і хочуть швидше повернутися на фронт, незважаючи на важкі поранення.

Українська Волонтерська Служба надає декілька порад для усіх хто хоче стати волонтером:

1. Робіть те, на чому ви знаєтесь. Наприклад, якщо ви вмієте готувати, – годуйте цивільних або українських військових. Добре ладнаєте з дітьми – влаштуйте заняття для дітей, чий родини покинули домівки.

2. Сконцентруйтеся на одному напрямку. Не беріть надміру завдань, бо це призведе до вигорання. Пам'ятайте, що неможливо самотужки врятувати весь світ.

3. Спершу допомагайте тим, хто близько. Коли не знаєте, де шукати волонтерські завдання, запропонуйте допомогу сусідам, напишіть у чат будинку чи шкільний. Це буде простіше й ефективніше.

Як зазначає очільник Української Волонтерської Служби: «Зараз ваш будинок – ваша головна фортеця. Ваші сусіди – союзники. Спочатку ви допомагаєте один одному, потім починаєте збирати гуманітарну допомогу або готуєте їжу для ТрО».

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, сучасні події впливають на розвиток волонтерської діяльності та стимулюють

її до розвитку та вдосконалення, пошуку нових форм та напрямів допомоги, методів та нових платформ роботи із постраждалими.

Бути волонтером для майбутнього соціального працівника – це можливість для реалізації творчого й професійного потенціалу, особистісної самоактуалізації, формування почуття суспільної значущості, набуття досвіду самовдосконалення.

Розкриваючи сутність та зміст такого феномену як волонтерство та досліджуючи сучасні тенденції його розвитку, аналізуючи досвід діяльності Студентської соціально-психологічної служби Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, нами було встановлено, що до волонтерства слід залучати студентів, з відповідною професійною та особистісною спрямованістю, позитивною зовнішньою та внутрішньою мотивацією, з власною життєвою перспективою та значущою метою.

Проведене нами дослідження дозволяє сформулювати теоретичні і практичні висновки і рекомендації щодо організації волонтерської діяльності у воєнних умовах: ми розглядаємо волонтерство як складову професійної підготовки фахівців у галузі соціальної роботи (психологів, соціальних працівників), як школу особистісного розвитку, успішної самореалізації особистості.

Сформульовані нами висновки не претендують на остаточне вирішення проблеми готовності майбутніх соціальних працівників до організації волонтерської діяльності у воєнних умовах. Вони повинні стати основою для прогнозування подальшої соціально-педагогічної роботи з підготовки волонтерів та організації їхнього успішної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волонтерська організація «РАЗОМ» м. Умань URL: <https://www.facebook.com/groups/1413678352295572/>
2. Заверико Н. В. Міжнародні організації у соціальній сфері. *Практична психологія та соціальна робота*. 2001. № 4. С. 23–25.
3. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 43: станом на 3 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>
4. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: Навч. Посібник. Київ: *Науковий світ*, 2003. С. 115.
5. Карпенко О. Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти : автореф. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : 13.00.04. Київ. 2008. С. 34
6. Лях Т.Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. С. 201
7. Лях Т.Л. Методика організації волонтерських груп. Київ : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2010. С. 160
8. Ляшенко О.І. Особистісно орієнтоване знання як сучасна парадигма проектування змісту освіти. *Філософія освіти в сучасній Україні*. 1996. С. 339-343.

9. Українська Волонтерська Служба. URL: <https://www.facebook.com/UkrainianVolunteerService/posts/4990564657727773>

10. Факультет соціальної та психологічної освіти. URL: <https://fspu.udpu.edu.ua/%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F/volontery/>

REFERENCES:

1. Volonterska orhanizatsiia «RAZOM» m. Uman [Volunteer organization "TOGETHER" Uman]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/groups/1413678352295572/> [in Ukrainian].

2. Zaveryko N.V. (2001). Mizhnarodni orhanizatsii u sotsialnii sferi [International organizations in the social sphere]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 4, 23–25 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» vid 19.04.2011 r. №43: stanom na 3 lyp. 2020 r [Law of Ukraine "On Volunteering" dated 19.04.2011 №43: as of July 3]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> [in Ukrainian].

4. Zvierieva I.D. (2003). Sotsialna robota v Ukraini: Navch. Posibnyk [Social work in Ukraine: Textbook.]. Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].

5. Karpenko O.H. (2008). Profesiina pidhotovka maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv v umovakh universytetskoï osvity [Professional training of future social workers in the conditions of university education]. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Liakh T.L. (2009). Sotsialno-pedahohichna diialnist studentskykh volonterskykh hrup [Socio-pedagogical activity of student volunteer groups]. *Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

7. Liakh T.L. (2010). Metodyka orhanizatsii volonterskykh hrup [Methods of organizing volunteer groups]. Kyiv : Kyiv. un-t im. Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

8. Liashenko O.I. (1996). Osobystisno orientovane znannia yak suchasna paradyhma proektuvannia zmistu osvity. Filosofiia osvity v suchasniï Ukraini [Personality-oriented knowledge as a modern paradigm of designing the content of education. Philosophy of education in modern Ukraine] [in Ukrainian].

9. Ukrainska Volonterska Sluzhba [Ukrainian Volunteer Service]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/UkrainianVolunteerService/posts/4990564657727773> [in Ukrainian].

10. Fakultet sotsialnoi ta psykholohichnoi osvity [Faculty of Social and Psychological Education]. Retrieved from: <https://fspu.udpu.edu.ua/%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F/volontery/> [in Ukrainian].

УДК 159.923.2.3.36

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.9>

Ірина ЦИРКОВНИКОВА

аспірант за спеціальністю 231, Соціальна робота, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

Бібліографічний опис статті: Цирковникова, І. (2022). Соціальні та психологічні метаморфози адаптації внутрішньо переміщених осіб, результати дослідження. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 64–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.9>

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТАМОРФОЗИ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є метаморфози психологічної та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб, оскільки вивчення їх можуть стати основою розроблення різноманітних програм та тренінгів, спрямованих на прискорення процесу адаптації. Питання соціальних та психологічних метаморфоз внутрішньо переміщених осіб має особливу актуальність в Україні, оскільки бойові дії на сході країни та анексія Криму спричинили значне переміщення населення вказаних регіонів до інших областей з 2014 року, а повномасштабне вторгнення Росії на територію нашої країни 24 лютого 2022 року посилює потребу вивчення метаморфоз внутрішнього і зовнішнього стану людей, внаслідок їх подальшого вимушеного переміщення. Стався глибокий внутрішній конфлікт не тільки у переміщених осіб, а також у людей, які залишилися на місці, тому що частину соціальних зв'язків, комунікацій, встановлених та розвинутих протягом тривалого часу було втрачено в результаті нападу країни-агресора. На нашу думку, наукова новизна полягає в тому, що одним з ефективних шляхів прискорення метаморфозів соціальної та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового середовища є відновлення звичного способу життя, наближення до нього та звичного способу використання соціальних контактів, звичних речей за рахунок яких вирішуються багато питань, економічні, побутові, особисті. Концентрація внутрішньо переміщених осіб різниться по суб'єктах України, однак метаморфози їх соціальної та психологічної адаптації актуальні для всіх регіонів країни і всього українського суспільства. Вважаємо, що звернення уваги на роль вирішення внутрішнього конфлікту у процесі відновлення ефективності життя й діяльності, життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб та прискорення процесу їх метаморфозів адаптації й відновлення є перспективним напрямом у вирішенні актуального питання. Було проведено експериментальне дослідження на базі громадського центру для вимушених переселенців, кінцеві результати якого наведені у статті.

Ключові слова: адаптація, внутрішньо переміщені особи, експеримент, внутрішній конфлікт, соціальні проблеми, метаморфози, війна.

Iryna TSYRKOVNYKOVA

Postgraduate Student in specialty 231, Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0003-4396-219X

To cite this article: Tsyrovnykova, I. (2022). Sotsialni ta psykhologichni metamorfozy adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib, rezultaty doslidzhennia [Social and psychological metamorphosis of adaptation of internally displaced persons, research results. Politeness]. *Vvichlyvist. Humanities*, 2, 64–71, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.9>

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL METAMORPHOSIS OF ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS, RESEARCH RESULTS

The aim of the work is to metamorphose the psychological and social adaptation of internally displaced persons, as their study can be the basis for the development of various programs and trainings aimed at accelerating the process of adaptation. The issue of social and psychological metamorphoses of internally displaced persons is particularly relevant in Ukraine, as hostilities in the east and annexation of Crimea have caused significant displacement of the population of these regions to other areas since 2014, and Russia's full-scale invasion of our country on February 24, 2022 the need to study the metamorphoses of the internal and external state of people, as a result of their further forced

movement. There was a deep internal conflict not only among the displaced, but also among the people who remained in the city, as part of the social ties and communications established and developed over a long period of time were lost as a result of the aggressor's attack. In our opinion, the scientific novelty is that one of the effective ways to accelerate the metamorphosis of social and psychological adaptation of internally displaced persons to the new environment is to restore the usual way of life, approach it and the usual way of using social contacts. issues, economic, household, personal. The concentration of internally displaced persons varies across the subjects of Ukraine, but the metamorphoses of their social and psychological adaptation are relevant for all regions of the country and the whole Ukrainian society. We believe that paying attention to the role of resolving internal conflict in the process of restoring the efficiency of life and activity, life of internally displaced persons and accelerating the process of their metamorphosis of adaptation and recovery is a promising direction in addressing this issue. An experimental study was conducted on the basis of a community center for IDPs, the final results of which are presented in the article.

Key words: adaptation, internally displaced persons, experiment, internal conflict, social problems, metamorphoses, war.

Постановка проблеми. Соціальні та психологічні метаморфози адаптації вимушених переселенців вносять істотні зміни в розвиток економіки, соціальних відносин, культури, політичну стабільність, соціальну напругу в суспільстві. Концентрація вимушених переселенців різниться по суб'єктах України, однак проблема їх соціальної та психологічної адаптації актуальна для всіх регіонів країни і всього українського суспільства. Адаптація – багатоаспектний процес пристосування до середовища людини. Соціальна адаптація вимушених переселенців визначається як встановлення оптимальних відносин вимушених переселенців з соціальними інститутами, групами, органами влади на території проживання; закріплення тенденції до партнерських відносин з іншими групами, здійснюване на основі вирівнювання показників їх соціального і економічного стану; нормалізація морально-психологічного самопочуття переселенців на основі виявлення почуття приналежності до місцевого співтовариства, усвідомлення і прийняття цінностей, переконань, норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання внутрішнього вимушеного переселення людей є багатограним. У поле зору науковців потрапляли особливості смислоутворення (В. Сохранов), переживання тривоги (Ф. Березін, В. Гриценко, Г. Солдатова), специфіка соціально-психологічної адаптації (Т. Вашека, В. Гриценко, В. Константінов, І. Музиченко, Т. Паршина, О. Риндзак, Г. Солдатова, Н. Стукаленко, С. Чернікова, Р. Шаміонов, М. Южанін), недовіра (Ю. Серeda). Підкреслюється важливість законодавчого визначення такого виду переміщення як «вимушені переселенці» та внутрішньо переміщені особи (О. Блинова, М. Слюсаревський) (10).

Відомий дослідник К. Додд виділив чотири моделі метаморфоз поведінки вимушених пересе-

ленців в умовах нового життя, які нами були проаналізовані: 1) Flight – своєрідна спроба уникнути будь-якого контакту з місцевим населенням і його культурою. Зазвичай подібна модель характерна для переселенців з низьким соціальним і освітнім рівнем, які переселяються групами і створюють свій мікросвіт. Дана стратегія не є продуктивною, оскільки виникає «ефект гетто» і з цього утворюються такі наслідки як: низький рівень життя, висока злочинність, бідність;

2) Fight – активне перенесення своєї етнічної культури. Дуже часто супроводжується відторгненням з боку місцевого населення і внутрішніми конфліктами;

3) Filter – найпродуктивніша модель, яка полягає в пошуку взаємного компромісу між представниками різних культур. Взаємообмін цінностями і досвідом але збереження своїх особливостей;

4) Flex пасивне злиття з представниками місцевого населення, відмова від свого коріння. (Витковская, 2012). При дослідженні метаморфоз соціальної адаптації вимушених переселенців акцент робиться на оцінці життєвих орієнтацій, ціннісних устремлінь, визначенні динаміки поведінки на ринку праці, з'ясування їх соціальних переваг і можливих засобів самозахисту, виявленні установок на певну модель соціальної поведінки. Формується адаптаційна поведінка, яка залежить від того як вимушені переселенці і внутрішньо переміщені особи оцінюють своє економічне становище, обстановку на новому місці поселення і в країні в цілому, а також якими засобами забезпечують виживання і розвиток себе і своєї сім'ї, ступінь їх опори на власні сили чи опори на державу (9).

Мета. Попри значні доробки науковців недостатньо дослідженою й наразі актуальною є визначення метаморфоз психологічної та соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб,

оскільки їх зміни можуть постати основою розроблення різноманітних програм та тренінгів, спрямованих на прискорення процесу адаптації вимушених переселенців до нового соціального середовища під час воєнних дій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження проводилось до повномасштабного вторгнення країни-окупанта Росії до нашої країни на базі Громадського центру для внутрішньо переміщених осіб. Вибірка складається з 41 внутрішньо переміщених осіб з дітьми, які знаходяться постійно в центрі, 32 жінки та 9 чоловіків. Більшість ВПО (75,6%), повідомили, що вони перебувають на обліку в органах соціального захисту Міністерства соціальної політики. У ході опитування респондентів було визначено склад сім'ї. Більшість

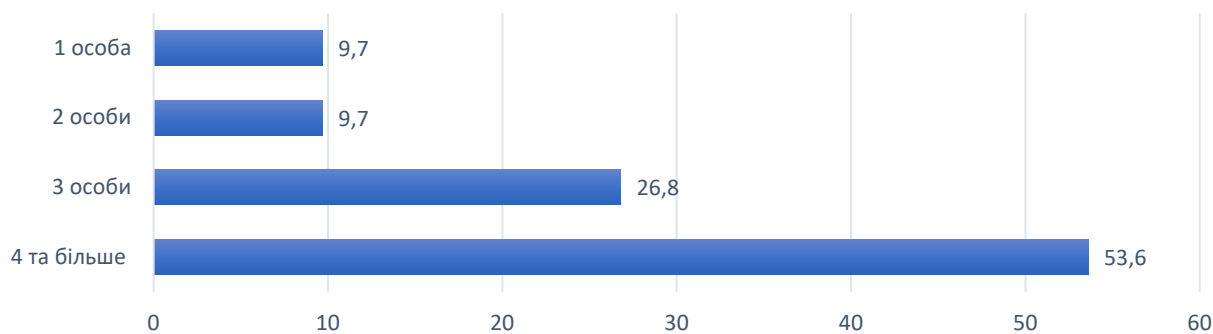
сімей ВПО (53,6%) складається з 4 та більше осіб (Діаграма 1).

Серед опитуваних чисельно переважають жінки, їх частка складає 78%. Кількісна перевага жінок спостерігається в усіх вікових групах. Дані демонструють, що частка осіб у віці 31-50 більша у порівнянні з часткою до 30 років та більше 60 років (Діаграма 2).

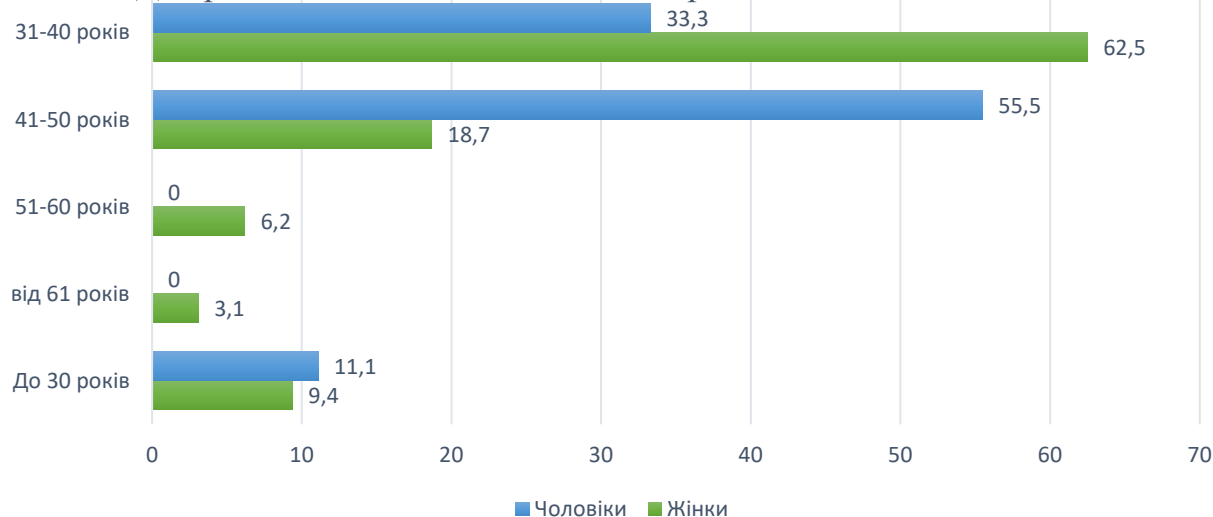
Більшість сімей ВПО (75,6%) перебувають більше 4 років, 2-3 роки складає 14,6% сімей та менше року 9,7%. Майже половина сімей (48,7%) має двох та більше дітей. Деякі сім'ї ВПО мають осіб з інвалідністю, їх частка складає 26,8% (Діаграма 3).

Рівень освіти опитаних сімей ВПО є досить високим, а саме вісімдесят п'ять відсотків (85,3%) із них мають вищу освіту, 9,7% –

Діаграма 1. Розподіл респондентів за кількістю членів у сім'ї
%

Діаграма 2. Статевий та віковий розподіл сімей ВПО, %

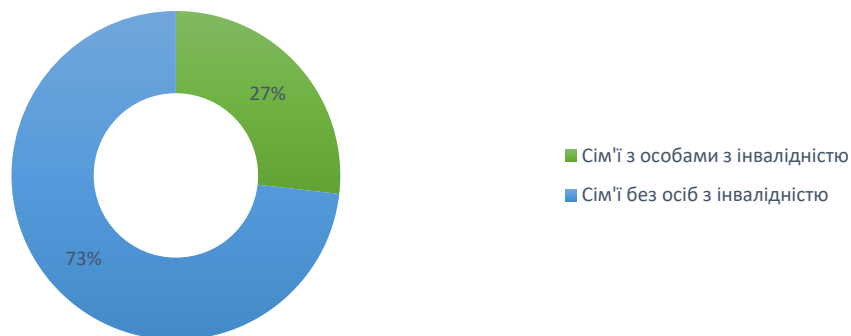

професійно-технічну освіту та 4,8% – середню освіту (Діаграма 4).

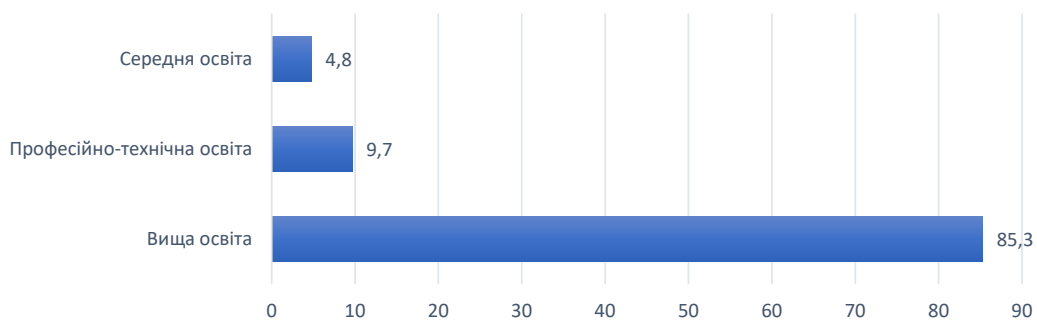
Житло є однією з ключових потреб та проблем, що постають перед ВПО. Більшість ВПО платять за житло – 61% проживають в орендова-

ному житлі, незначна частина сімей ВПО (2,4%) живе у родичів. Значний відсоток сімей проживають у власному житлі 36,6% (Діаграма 5). Отже, більшість респондентів або має власне житло, або орендує для себе житло.

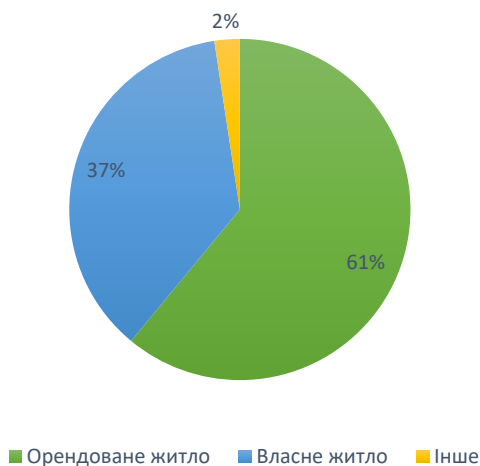
Діаграма 3. Розподіл сімей ВПО з особами з інвалідністю

Діаграма 4. Розподіл респондентів за освітою %

Діаграма 5. Розподіл сімей за видом житла, %

Сім'ї ВПО найчастіше звертаються до Центрів надання соціальних послуг та соціальних служб 71%, менше до Центрів надання адміністративних послуг – 22% та іншого, найменше звертаються до фахівців із соціальної роботи – 10%. (Діаграма 6).

Лише 68% ВПО, у порівнянні з 88% до переміщення, вдалося знайти роботу у новому місці. Рівень зайнятості після переміщення знизився на 20%. (Діаграма 7).

Основним способом заробітку у сімей ВПО є заробітна плата (49%), велику частку має соціальна допомога (37%), випадкові заробітки (24%) та підтримка родичів (22%), 10% сімей отримують пенсійні виплати, лише 5% отримують гуманітарну допомогу та 2% не мають джерела доходу (Діаграма 8).

За методикою «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» стан ситуативної тривоги виникає при попаданні в стресову ситуацію і характеризу-

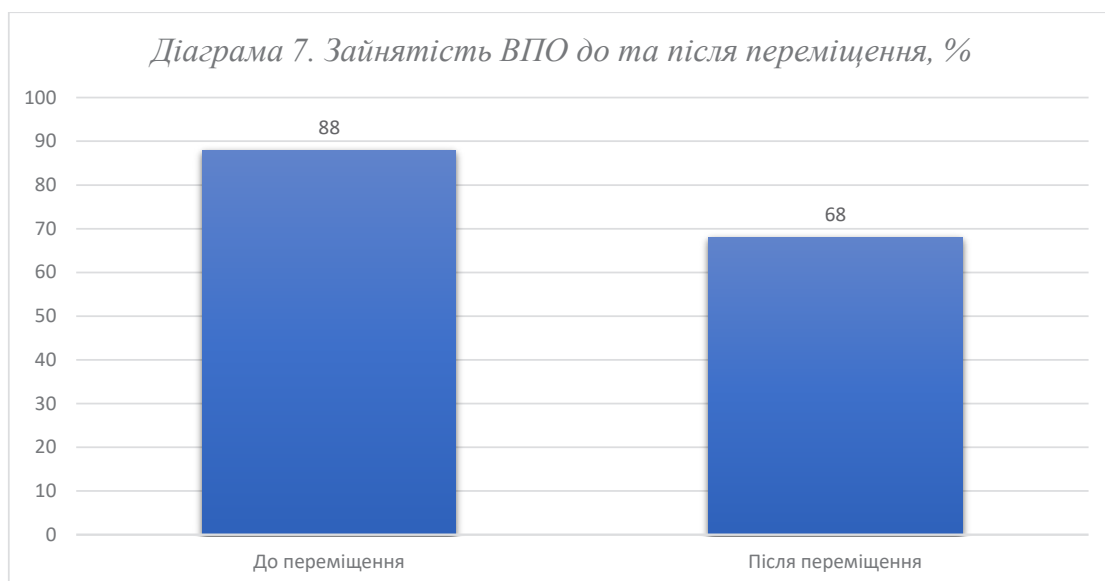
ється суб'єктивним дискомфортом, напруженістю і занепокоєнням. Він залежить від сили впливу стресової ситуації. Таким чином, значення підсумкового показника по даній підшкалі дозволяє оцінити не тільки рівень актуальною тривоги випробуваного, а й визначити, чи знаходиться він під впливом стресової ситуації і яка інтенсивність цього впливу на нього (5).

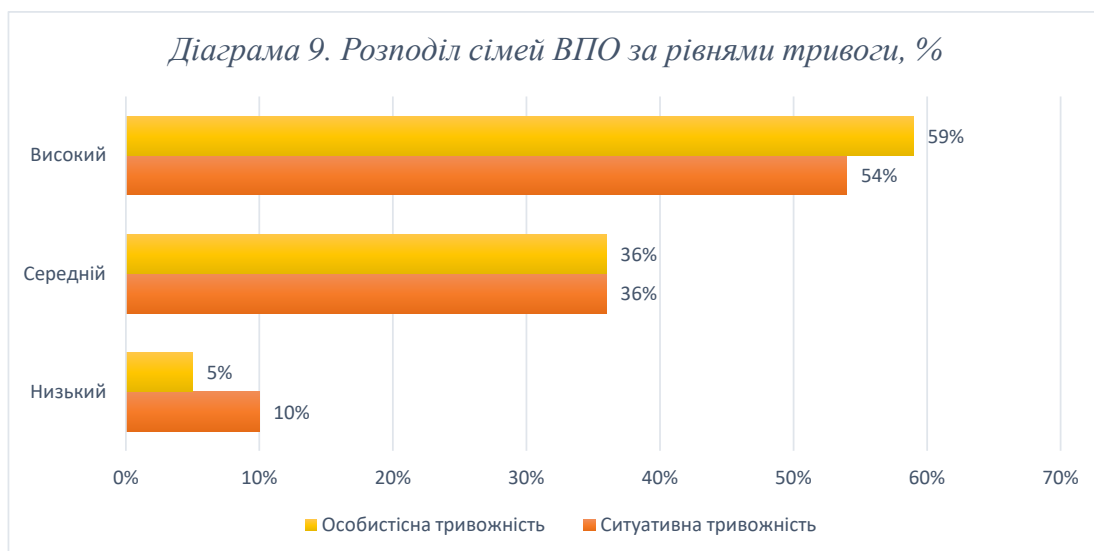
Особистісна тривожність являє собою конституційну межу, яка обумовлює схильність сприймати загрозу в широкому діапазоні ситуацій. При високій особистісної тривожності кожна з цих ситуацій буде володіти стресовим впливом на людину і викликати у неї виражену тривогу. Близько 59% сімей ВПО знаходять в напруженій ситуації і мають високий рівень ситуаційної та особистісної тривоги, 36% із середнім рівнем тривоги, 10% респондентів із низьким рівнем ситуаційної тривожності та 5% із особистісною тривоگوю. (Діаграма 9).

Діаграма 6. Розподіл респондентів зверненнями до різних служб %

Діаграма 7. Зайнятість ВПО до та після переміщення, %

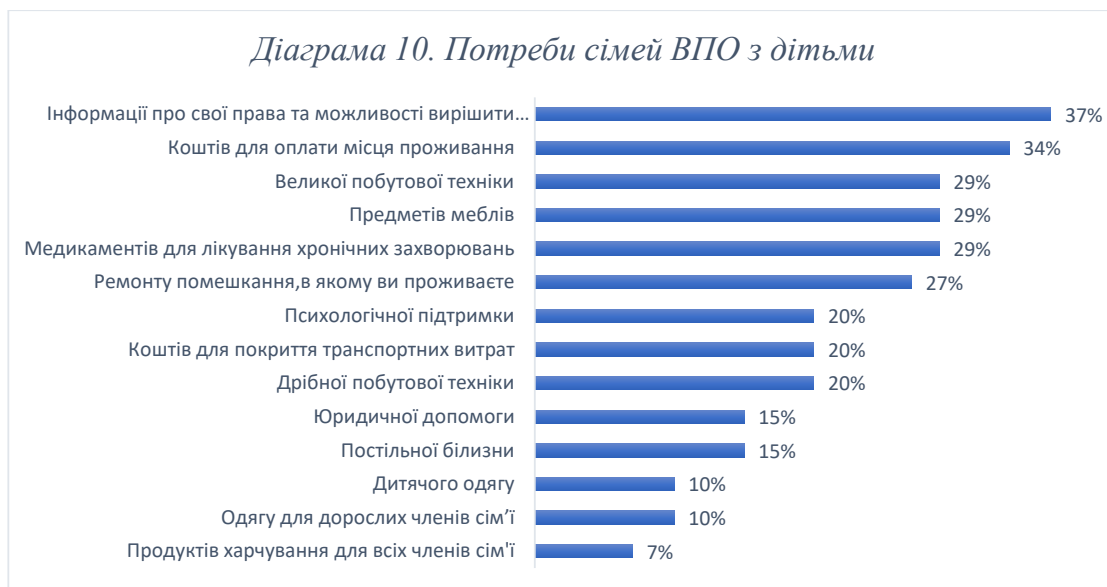

Основними потребами сімей ВПО є інформаційна просвіта щодо прав та можливостей (37%), кошти для оплати місця проживання (34%). Респонденти визначили важливими такі потреби: велика побутова техніка, предметів меблів, медикаментів (29%); ремонту у помешканні (27%), психологічної підтримки, коштів для покриття транспортних витрат, дрібної побутової техніки (20%); юридичної допомоги та постільної білизни (15%); одягу (10%); продуктів харчування (7%) (Діаграма 10.).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Динаміка розвитку суспільства сьогодні така, що переміщення людей набувають досить важливе значення з кожним днем у всьому світі.

Варто відмітити, що країни, в яких наявна велика кількість внутрішньо переміщених осіб, в тому числі і наша держава, мають низький рівень економічного розвитку, що обмежує можливості допомоги вимушеним переселенцям навіть за короткочасної кризи, не говорячи про необхідність надання їм тривалої підтримки з боку держави у стані війни. За таких обставин важливості набувають фактори інтеграції внутрішньо переміщені особи в нове соціальне середовище з можливим залученням сторонньої допомоги. Дуже важливо забезпечити у вимушених переселенців віри у власні сили за допомогою тренінгів, програм і професіоналів, щоб сприяти розвитку у них тих метаморфоз, які власне можуть бути корисні для їх соціальної

та психологічної адаптації та прийняття того факту, що в нашій країні йде війна. Це може стати основою їх інтеграції в нове середовище за рахунок власних сил за межами нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Витковская Г. С. Вынужденная миграция: проблемы и перспективы: Монография, Москва: АСТ, 2012, 429 с.
2. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації «Освіта та розвиток обдарованої особистості» Київ, 2016 № 9. С. 18–21.
3. Налчаджан. А. А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. Москва: ЭКСМО, 2010, 368 с.
4. Наследов А. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках, Санкт-Петербург: Питер 2005, 416 с.
5. Підтримка внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення в Україні, СНОМ, 2016.
6. Чиксентмихайи М. Психология оптимального переживания / пер. с англ. Москва: Смысл, 2011. 461 с.
7. Deci E. L. Human Needs and the Self-Determination of Behavior personality Psychological Inquiry. 2000. Vol. 11. N. 4. P. 227-268.
8. Tajfel Y. Human groups and social categories: Studies in Social Psychology. H. Tajfel.- Cambridge University Press, 1981, 384
9. Психологічна допомога мігрантам: [електронний ресурс] URL: <http://ur.co/77/2242-2-psihologicheskayaaromosh-migrantamhtml> (дата звернення: 18.11.2021).
10. Проблема соціальної та психологічної адаптації вимушених переселенців і шляхи її корекції [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbukva.net/print:page,1,45878-Problema-social-noiy-i> (дата звернення: 20.12.2021).

REFERENCES:

1. Vitkovskaya, G. S. (2012) Migratio coacta: problemata et spes [Forced migration: problems and prospects]: Monograph, [in Russian]
2. Muzichenko, I. V. (2016) Migrantes fatigati: problemata accommodationis socialis et psychicae "Educationis et progressionis specialitatis donatae" [Vimusheni migrants: the problem of social and psychological adaptation] "Education and development of the gifted specialty" No. 9. P. 18-21 [in Ukraine]
3. Nalchagen, A. A (2010) Psychologica adaptatio: machinationes et consilia [Psychological adaptation: mechanisms and strategies] Moscow: EKSMO, [in Russian]
4. Nasledov, A. (2002) SPSS: Analysis computativa in psychologia et scientiis socialibus. [Computer data analysis in psychology and social sciences] St. Petersburg: Piter, [in Russian]
5. (2016) Suscipio pro Interna Displacatione Personarum et Affectatum Populationes in Ucraina [Support for internal displacement of persons and affected population in Ukraine] SNOM, [in Ukraine]
6. Csikszentmihalyi, M. (2011) Psychologia experientiae optimaе [Psychology of optimal experience] / per. from English. Moscow: Smysl, (in Russia)

7. Deci E. L. (2000) Human Needs and the Self-Determination of Behavior personality Psychological Inquiry. Vol. 11. № 4. P. 227-268.
8. Tajfel Y. (1981) *Humani coetus et genera socialia: studia in psychologia sociali* [Human groups and social categories: Studies in Sosial Psychology] H. Tajfel.- Cambrsdge University Pressp
9. *Auxilia psychologica migrantibus* [Psychological assistance to migrants] URL- <http://ur.co/77/2242-2-psihiologicapomosh-migrantamhtml>
10. *Quaestio de accommodatione sociali et psychica immigrantium migrantium et de via correctionis* [The problem of social and psychological adaptation of immigrant migrants and the path of correction] URL: <http://ukrbukva.net/print:page,1,45878-Problema-social-noiy-i>

УДК 364.4-055.52:364.62-47-053.2]:355.01

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.10>

Ольга ШВЕД

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus-Author ID: 57277857400

Світлана САПІГА

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0000-9805-5381

Бібліографічний опис статті: Швед, О., Сапіга, С. (2022). Соціальна робота з працівницями секс-бізнесу в Україні. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 72–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.10>

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРАЦІВНИЦЯМИ СЕКС-БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Соціальна робота включає в себе і роботу на вулиці, і до категорії тих, з ким потрібно працювати відносяться і секс-працівниці та секс-працівники. Вони в Україні мають багато різних проблем і приймають допомогу, як показано в цьому дослідженні, лише від соціальних працівників. У цій статті представлені проблеми та потреби тих, хто займається проституцією, виявлені види насильства стосовно цієї категорії людей, та можливі шляхи допомоги в захисті від насильницьких дій клієнтів та виходу з проституції. Це дослідження проводилося із залученням фокус-груп із секс-працівницями, інтерв'ювання соціальних працівниць та глибоких інтерв'ю з пов'язаними. У статті проаналізовано досвід закордонних державних та недержавних організацій у роботі з працівницями та працівниками секс-бізнесу та надано рекомендації щодо роботи соціальних працівників в Україні з жінками, які працюють в проституції.

Ключові слова: проституція, соціальна робота, насильство, реабілітація секс-працівників, соціальні послуги.

Olha SHVED

PhD in Sociology, Associate Professor, Social Pedagogy and Social Work Department of Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-4251-3894

Scopus-Author ID: 57277857400

Svitlana SAPIHA

PhD in Sociology, Senior Lecturer, Social Pedagogy and Social Work Department of Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0000-9805-5381

To cite this article: Shved, O., Sapiha S. (2022). Sotsialna robota z pratsivnytsiamy seks-biznesu v Ukraini [Social work with workers of sex business in Ukraine]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 72–81, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.10>

SOCIAL WORK WITH WORKERS OF SEX BUSINESS IN UKRAINE

Social work includes street work, and the category to work with is sex workers. Sex workers in Ukraine have many different problems and accept help, as presented in this study, only from social workers. This article presents the problems and needs of prostitutes, identifies types of violence against this category of people, and possible ways to help from violence of clients and getting out of prostitution. This study involved focus groups with sex workers, interviews with social workers, and in-depth interviews with prostitutes. The article analyzes the experience of foreign governmental and non-governmental organizations in working with sex workers and provides recommendations for the work of social workers in Ukraine with women working in prostitution.

Key words: prostitution, social work, violence, rehabilitation of sex workers, social services.

Постановка проблеми. Проституція є соціальною проблемою, соціальним явищем, яке викликає обговорення в багатьох країнах світу. В деяких країнах її легалізують і вважають професією, в деяких – це великий гріх, який криміналізується. Але навряд будь-яка мама, будь-якої країни, яка народила дитину, мріє про її майбутнє, як роботу в проституції. Проституція, як правило, несе в собі насильство, хвороби, призвичаєння до алкоголю, наркотиків, спустошення та моральної деградації особистості, яка, навряд, цікавиться літературою, мистецтвом, має цікаве хобі, тощо.

Війна приносить свої зміни в життя, але консультування з громадськими організаціями, які мають проекти з тими, хто працює в проституції, підтвердили, що проституція існує і під час війни, хоча працівниці жаліються, що «роботі заважають сирени». Війна закінчиться, а проблеми залишаться, і, нажаль, збільшаться, бо війна приносить жорстокість, насильство, агресію, психологічні та психічні травми та нетолерантне ставлення.

Категорія людей, які працюють в проституції в Україні, особливо ті, які відносяться до нижчих категорій (вуличні, вокзальні) є найбільш незахищеною. Вони страждають від насильства сексуальних партнерів, інфекцій, що передаються статевим шляхом, негативного ставлення суспільства та тих, хто їм має допомагати – медиків, та захищати у разі насильства – правоохоронців. З ними працюють тільки громадські організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення проституції зробив німецький вчений-лікар Йоганн Блох, який працював ще на початку ХХ століття і написав книгу «Історія проституції», яка описує процес історичного розвитку цього явища. Необхідно згадати сучасного історика Шаповала А.В., який написав книгу «Історія проституції: Від Вавілону до Амстердаму», бо вважає, що сексуальне виховання повинно бути впроваджене в школі в курсі психології сімейного життя.

Українські вчені досліджували проблему проституції в різних аспектах. Так, Бондаренко Л.О. розглядала проституцію в юридичному та соціально-психологічному полі, Медведєв В.С. та Шевченко О.М., як сучасну проблему молоді, Протопопов А. спільно з Савельєвою Н. описували, як соціально-педагогічну проблему. Вайнола Р.Х. та Мельничук В.О. в своїх роботах описували проституцію як проблему

громадського здоров'я та таку небезпечну, як залучення підлітків до комерційного сексу.

Надання соціальних послуг населенню є частиною політики України.

Останні роки соціальна робота на вулиці визнана необхідною і відповідно до наказу Міністерства соціальної політики від 19.07.2011р., № 283 найчастіше соціальна вулична робота здійснюється службою соціального патрулювання. Служба як правило є структурним підрозділом центру обліку. Є кілька категорій спеціальних груп, з якими соціальним працівникам необхідно працювати на вулиці або знаходити їх місця перебування з метою надання соціальних послуг. До таких належать: діти вулиці, безхатьки, наркозалежні та працівники сексуальної сфери.

Метою даного проведеного дослідження було з'ясування ролі соціальних працівників у вирішенні проблем осіб, які працюють в секторі сексуальних послуг, а саме – проституції. Також метою є вивчення закордонного досвіду соціальної роботи з працівницями та працівниками секс-бізнесу, і вироблення рекомендацій щодо нових видів діяльності в соціальній роботі для покращення життя цієї специфічної групи суспільства, а також превентивної роботи щодо насильства стосовно повій та можливого виходу їх із роботи в проституції.

Виклад основного матеріалу. Соціальна робота з працівницями та працівниками секс бізнесу є дуже специфічною, бо до категорії секс бізнесу належать робота в проституції (на вулиці, в борделях, в барах, в готелях, в масажних салонах, в квартирах, в машинах), сервіси еротичного характеру перед відео – веб камерами, зйомки в порнографічних фото та порнографічних фільмах.

Ще недавно класифікували повій за такими категоріями (наприклад, за місцем «роботи», вартістю послуг):

– валютні (путани), які «працюють» у готелях, ресторанах, барах, дорогих клубах і мають стосунки з іноземцями за валюту (проте не гребують і «своїми»). Частина з них має вищу освіту, володіє іноземною мовою, має приємний зовнішній вигляд, як правило, «охоплені» сутенерами й рекетирами;

– які «працюють» за кордоном; частина їх виїздить сама, а частину вивозять «організовано» постачальники «живого товару», іноді

їх вивозять обманним шляхом. Для виявлення бажаних злочинці використовують оголошення у пресі, рекламні щити тощо. «Організовані» повії за кордоном діють під контролем «своїх» і місцевих сутенерів, «неорганізовані» – на власний ризик;

– «за викликом» або «в салонах», тобто які «працюють» під керівництвом «секс-бригади». Якщо за «викликом», то охорона поставляє їх у певне місце на замовлення і «прикриває», тобто збирає платню, захищає від мордувань тощо. Перелічені категорії можна умовно зарахувати до середніх верств світу повій;

– нижчими є повії вокзальні (місцеві й заїжджі), які «промишляють» на автостадах, у кемпінгах (так звані плечові), в дешевих придорожніх готелях;

– на найнижчому щаблі перебувають вуличні повії, які стоять на трасах і вони здебільшого залежні від алкоголю, наркотиків (Александров Ю., Гель А., 2002).

Але в сучасному «технологічному світі» є і інші категорії. Все більше жінок та чоловіків пропонують свої послуги вдома (своя або винаймана квартира). І тут можуть обслуговувати як елітні так і середнього класу повії. Також інтернет дає можливості обслуговувати онлайн, що теж є новим видом надання секс-послуг. Ще цікавий вид обслуговування у одеських повій, які обслуговують порт Одеси. Ці жінки вважаються «елітними», бо відбір туди досить серйозний (красиві, молоді, знають іноземні мови) і коштують дорого. Своїх клієнтів сидять і чекають в кафе, яке поруч з портом. Клієнти телефонують до «мамочки», яка знаходиться поруч і вона направляє дівчину. Але, обслуговування проходить, як правило, в спеціально припаркованих біля порту машинах. Тобто, відбувається мікс «елітної» з «найнижчою».

У наші дні на шлях проституції люди стають з різних причин. Іноді до цього жінок штовхає скрутне матеріальне становище (матері-одиначки з малим заробітком; безробіття в малих містах та селах; хвороба когось із членів родини, яка потребує великих сум на лікування; великі борги; неможливість батьків оплачувати навчання в вищому навчальному закладі, тощо). Відомі випадки примусу з боку близького оточення. Але навіть за умов сьогодення не тільки ці чинники зумовлюють проституцію як соціальне явище.

В Україні проституція некриміналізована і не легалізована. Наразі проституція в Україні є протизаконною дією, що визначено ст. 302 Кримінального кодексу України та ст. 181-1 Адміністративного кодексу. За вітчизняним законодавством, користувачі послугами повій жодної відповідальності не несуть: у 2006 році заняття проституцією в Україні було декриміналізовано. Завдяки активній позиції неурядових і міжнародних організацій, з Кримінального кодексу усунули статтю за заняття індивідуальною проституцією, одночасно посиливши відповідальність за торгівлю людьми. Частиною 1 ст. 181-1 КУпАП встановлена відповідальність за заняття проституцією, що тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'яти до десяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, – тягнуть за собою накладення штрафу від восьми до п'ятнадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Проте статтею 181-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення не вказано, які саме дії слід розуміти під заняттям проституцією.

У 2005 р. український парламент прийняв сувору кримінальну відповідальність за торгівлю людьми та примусове заняття проституцією. Попередні закони кримінальної протидії проституції були малоефективні.

У вересні 2015 року у Верховній Раді народний депутат Андрій Немировський зареєстрував законопроект, який мав на меті узаконити проституцію в Україні, а самих повій розглядав як фізичних осіб-підприємців, які надають послуги інтимного характеру на платній основі. Дослівно: «проституція – вид підприємницької діяльності, метою якого є надання послуг інтимного характеру, життя особою дій чи заходів, які роблять її доступною, для виконання статевого акту дій з іншою особою на платній основі». Згідно з ним, секс-працівники повинні були проходити в установленому законодавством порядку попередній та періодичний медичний огляд. Крім того, за задумом повії б користувалися «усіма соціальними гарантіями, що передбачені Кодексом законів про працю України та іншими актами законодавства». Але цей законопроект наробив галасу та зник – уже за місяць депутат відкликав його.

Як зазначає дослідниця Дафна Рачок, те, що цей документ «провалився» – добре. «По-перше, законопроект дуже некоректно визначав поняття, якими він послуговується. По-друге, він зобов'язував би секс-робітниць проходити обов'язкові медичні огляди, що є доволі порочною практикою (бо секс-робітниця, за наявності доступної медицини, самі ходять на огляди, без того, щоб повідомляти про це державу). По-третє, законопроект, здається, взагалі не турбувався про самих секс-робітниць, а мав на меті просто збирати з них податки. На мою думку, добре, що законопроект провалився у тому вигляді, в якому він був. Не варто писати законопроект про секс-роботу не проконсультувавшись із самими секс-робітницями чи навіть соцробітниками».

В червні 2021 р. до Президента України було написано Петицію про легалізацію проституції, яка передбачала скасування адміністративної відповідальності за заняття проституцією, запровадження оподаткування та обов'язкового медичного огляду й медичного страхування повій, але дана петиція набрала тільки 74 з 25 000 необхідних голосів.

Досі в Україні немає одного бачення щодо легалізації чи криміналізації проституції. Опитування, які проводилось серед населення у квітні 2020 року соціологічною групою «Рейтинг», показало, що 65% населення проти легалізації, 24% – за, а 11% – утрималось. Проти легалізації виступає 75% жінок та 53% чоловіків. Дослідження проводилось методом телефонних інтерв'ю з особами старшими 18 років по всій Україні (крім окупованих територій Криму та Донбасу). Вибірка – випадкова, через мобільні телефони, опитано 2000 респондентів.

Тобто, легалізації поки не буде, а проблеми у жінок та чоловіків, які заробляють гроші в проституції, залишаються. Проблемою жінок, та іноді і чоловіків в Україні займаються виключно громадські організації, а саме соціальні працівники, які там працюють. Іноді громадські організації залучають юристів, медиків, але перші, до кого звертаються працівниці секс-бізнесу – це соціальні працівники та працівниці.

Стан невизначеності щодо проституції призводить до того, що ці жінки та чоловіки працюють нелегально і часто страждають від кількох видів насильства, але бояться звернутись

до поліції. Цікавим було дослідження, яке проводилось кількома вченими і виявило, що проституція є багатотравматичною: «Було опитано 854 людей, які зараз або нещодавно займались проституцією в 9 країнах (Канада, Колумбія, Німеччина, Мексика, Південна Африка, Таїланд, Туреччина, Сполучені Штати та Замбія), запитуючи про поточну та життєву історію сексуального та фізичного насильства. Ми виявили, що проституція була багатотравматичною: 71% зазнали фізичного нападу під час заняття проституцією; 63% були згвалтовані; 89% цих респондентів хотіли втекти від проституції, але не мали інших варіантів виживання. Загалом 68% відповідали критеріям посттравматичного стресового розладу. Тяжкість симптомів посттравматичного стресового розладу була тісно пов'язана з кількістю різних видів сексуального та фізичного насильства протягом життя» (Melissa Farley, Ann Cotton, 2004). Тому в дослідженні кілька питань стосувалось насильства, від якого можуть страждати працівники та працівниці секс бізнесу. Саме проблему насильства, безробіття, доступу до спеціалістів-психологів або медики можуть допомагати вирішувати соціальні працівники.

В даній статі розберемо саме специфіку соціальної роботи в Україні з повіями та потреби в соціальних послугах працівниць та працівників комерційного сексу. Проблемою є те, що доступ соціальних працівників є тільки до певної категорії працівників секс-бізнесу. До цієї категорії відносяться секс-працівниці та секс-працівники, які працюють на вулицях, в барах, в дешевих (придорожніх готелях) та в дешевих квартирах. Категорія елітних секс-працівниць, які працюють в дорогих готелях, елітних клубах, дорогих квартирах, обслуговують іноземців та багатих клієнтів, не звертається за соціальними послугами і вони не йдуть на контакти.

Методи дослідження. Дане дослідження було проведено в містах найбільшого скупчення працівників секс-бізнесу України, а саме в містах Одесі та Києві. Метою проведеного дослідження було з'ясування проблем та потреб осіб, які працюють в секторі сексуальних послуг, а саме – проституції, насильства стосовно них та ролі соціальних працівників у вирішенні їх проблем.

Дослідження проводилось методом інтерв'ю з працівницями секс-бізнесу та соціальними

працівниками, а також з 5 фокус -групами з секс-працівницями. У фокус – групах взяло участь 43 учасниці, у глибинному інтерв'ю – 4 секс-працівниці з різних міст України та 7 соціальних працівників. Вік секс-працівниць – від 20 до 58 років.

Фокус-групи та інтерв'ю проводились в приміщеннях громадських організацій, які працюють з даною категорією осіб, а саме ГО «Віра. Надія. Любов» та ГО «Конвіктус Україна».

Всіх, хто брав участь в інтерв'ю та фокус-групах можна розділити на такі категорії: ті, що стоять на трасах; ті, які працюють в прикордонних кафе, барах та готелях; працюють самостійно в своїй або найманій квартирі; працюють групами в «міні-борделях» (найманих квартирах).

Аналіз актуальних матеріалів. Згідно даних громадського об'єднання «Віра. Надія. Любов», яке працює з секс-працівницями в Одесі та області весною 2021 р. працювало біля 6 000 робітниць комерційного сексу (РКС), але в літній час це число зростає вдвічі. За останніми даними (2021 р.) ГО «Конвіктус Україна» в Києві працює 10 900 РКС. Це всі ті, на яких виходять соціальні працівники цих організацій, або які самі звертаються за допомогою до соціальних працівників. Необхідно зазначити, що соціальні працівники цих громадських організацій не відносяться до державних соціальних служб, хоча і можуть підтримувати певні зв'язки.

Можна відзначити кілька виявлених фактів в даному дослідженні:

1. «Борделі» організовані, як правило колишніми працівниками правоохоронних органів, яких звільнили, коли набирали нову поліцію (з інтерв'ю), і які знають всі схеми організації та охорони. Велика частина грошей від сексуального бізнесу іде саме їм.

2. 80 -85 % секс-працівниць не є місцевими жителями, і тільки жінки у віці після 40 років мають власні квартири та є одеситками або киянками.

3. Досить затребуваними є жінки, яких називають «мадам» – жінки у віці, але які пропонують жорсткий секс (садо-мазо). До них звертаються багато іноземців.

4. У зв'язку з КОВІД-19 потік клієнтів дуже знизився, ціни на секс-послуги знизились майже вдвічі.

5. Досить багато секс-працівниць мають освіту бакалаврів або спеціальну освіту, яку проміняли на роботу в секс-бізнесі, бо ця є набагато більш прибутковою.

6. Деякі жінки мають чоловіків або коханих, які не знають, чим заробляють їх партнерки.

7. В деяких робота в секс-бізнесі – додатковий заробіток до навчання або іншої роботи (працюють масажистками, продавцями, вчаться у вищому навчальному закладі).

8. Жінки працюють в секс-бізнесі, щоб утримувати батьків та дітей. Деякі батьки знають про цей вид заробітку і підтримують своїх дочок, але діти живуть з бабусями і дідусями окремо від мами.

Проведені інтерв'ю та фокус-групи показали картину існуючої в Україні проституції та проблем, які мають представники та представниці секс-бізнесу. Фокус групи виявили, що з тих, хто має працювати з секс-працівницями, вони не довіряють ніяким правоохоронним органам та лікарям (гінекологам, інфекціоністам, венерологам та сімейним лікарям), бо бояться осуду та розголошення їх виду роботи. Крім того, медичні працівники часто є тими, хто осуджує або навіть, не хоче обслуговувати – надавати медичну допомогу з огляду на те, як заробляють гроші ті жінки або чоловіки, які до них звертаються. Працівниці секс-бізнесу йдуть на контакт і звертаються за допомогою тільки до соціальних працівників, і вже з їх підтримкою можуть піти до медичних установ або поліції. Звернення до поліції відбувається в тому випадку, коли жінка – секс-працівниця потерпає від жорстокого насильства.

В усіх країнах секс-працівниці стикаються з насильством. Україна не є винятком, і всі види насильства існують і тут: фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Найчастіше робітниця комерційного сексу стикаються з психологічним насильством: «Нас можуть принижувати, обзивати. Економічне насильство проявляється в тому, що клієнт після «надання послуги» може забрати гроші : «За рік в мене клієнти тричі забирали гроші після послуги»; «Клієнт може забрати гроші після сексу, і краще не сперечатись, бо може побити»; «Зараз з'явилися групи молодиків, які домовляються про секс, але залітають в квартири, все знищують, б'ють дівчат та забирають всі гроші та цінні речі».

Сексуальне насильство, яке було раніше, відмічають жінки з фокус-груп, зустрічається рідше. До 2015 року (рік створення поліції) сама міліція організовувала «суботники» – коли дівчата повинні були безкоштовно обслуговувати міліціонерів, і які часто ще й знущались над ними – били, гвалтували, палили сигарети об тіла. Зараз «нова поліція такого не робить, але й звертатись до них у зв'язку з насильством не варто – вони не реагують, тому що ти – «повія» і сама винна». Опитувані жінки відмічали, що, в основному, клієнти отримують відповідні послуги за попередньою домовленістю і не вимагають чогось ще. Бувають випадки, коли клієнт веде себе агресивно, і необхідно знати, як діяти в такому випадку. Як раз соціальні працівники та психологи могли б навчати потрібній комунікації, відзначають жінки фокус-груп. Найбільш серйозні види насильства трапляються стосовно тих, хто є ВІЛ-інфікованим і продовжує працювати без захисту. Так один далекобійник користувався послугами тільки однієї дівчини протягом довгого часу, а потім виявилось, що він інфікований. Він приїхав розбиратись з нею і через добу її знайшли мертвою. Ще один випадок стався з ВІЛ-інфікованою дівчиною, хлопець якої дізнався про її статус та професію та облив кислотою. Дівчину не вдалось врятувати.

До кого звертаються у випадку насильства, яка потрібна допомога? Інтерв'ю з жінками секс-бізнесу дало наступні відповіді:

«Часто трапляються побої, але до медпрацівників дівчата звертаються дуже рідко – частіше до соціальних працівників або психологів».

«Є люди, які приходять з однією метою – зробити боляче, дівчаткам необхідна консультація психолога і навчання, як не допустити конфліктну ситуацію».

«Про насильство жінка може розповісти соціальній працівниці, так як вона може направити в притулок, підтримати морально, допомогти звернутися в поліцію. Медику про насильство говорити не будуть, так як медик не цікавиться цим питанням і не буде вислуховувати, а тим більше не буде допомагати».

«Працівниці та хлопці, залучені до секс-бізнесу цінують те, що з ними працюють соціальні працівники та є до кого звернутися за допомогою».

«У нас є потреба в консультаціях психолога, а їх немає в організаціях, які з нами працюють».

«Необхідно мати своїх гінекологів, яких не треба боятись».

Опитування у фокус-групах виявило також їх нагальні потреби:

1. «Психологи дуже потрібні, а їх немає» – вказували секс-працівниці. Але громадські організації, які працюють з повіями відповіли, що тримати штатного психолога немає коштів та сенсу. Кількість звернень незначна, часто спеціаліст сидить без роботи і ніколи не вгадаєш, коли прийде клієнтка зі зверненням.

2. В Одесі відзначили, що потрібні свої гінекологи, так як звичайні гінекологи до працівниць сексу відносяться погано і можуть обізвати або відмовити в прийомі. Також ніякий лікар не буде розпитувати про насильство, якщо жінка працює в проституції, і не надасть пораду. До лікарів краще, щоб супроводжувала соціальна працівниця.

3. Необхідно випускати брошури для секс-працівниць про насильство і як його уникати, не провокувати або захищатися.

4. Є потреба в якісних презервативах, лубрикантах, серветках, хлоргексидіну (антисептик), а грошей, щоб купувати часто на це немає. Під час КОВІД-19 було актуальним також забезпечення одноразовими масками або респіраторами (при знаходженні в приміщенні). Одна з причин співпраці з соціальними працівниками – безкоштовне та анонімне експрес-тестування на ВІЛ та ХПСШ, отримання матеріальних благ: презервативів та інших матеріалів для секс-роботи, медикаментів, деколи продуктів харчування.

5. Необхідність у отриманні безкоштовних експрес-тестів, навчання жінок, як проводити експрес-тестування своїх клієнтів, щоб знати, що клієнти не хворі на ВІЛ. «Ми можемо інфікуватись від клієнтів. Тому працівницям секс-індустрії потрібно надавати тести і навчити їх самостійно проводити експрес-тестування на ВІЛ та інші хвороби, що передаються статевим шляхом. Ми вважаємо, що клієнти швидше за все не будуть проти пройти експрес-тестування безпосередньо на місці надання секс-послуг».

Цікавим є досвід Ізраїлю, де соціальні служби і різні громадські організації надають досить багато послуг і біля 43% всіх отримувачів послуг, а саме працівниці комерційного

сексу, отримують ці послуги довше, ніж рік. Наведені нижче дані показують найбільш популярні послуги в Ізраїлі, які надаються представницям проституції: закупка їжі – 72%, виявлення та встановлення контакту з повією – 62%, послуги з гігієни та здоров'я – 61%, надання одягу – 57%, індивідуальне лікування – 56%, навчання соціальним правам – 54%, екстрений притулок – 39%, персональна підтримка – 33%, послуги в знаходженні іншої роботи – 23%, участь у заходах денного центру – 21 %, професійне навчання – 18%, розвиток навичок навчання – 15%, психологічна діагностика та допомога – 12%, інтеграція в навчання – 10%, навчання у проходженні інтерв'ю при влаштуванні на роботу – 9%, батьківство та консультації з батьківства – 6% (Luba Fein, 2021).

Нажаль, в Україні поки немає фінансової можливості працювати та допомагати на державному чи територіальному рівні боротись з ВІЛ-інфікуванням, гепатитом С та іншими інфекціями, які передаються статевим шляхом, через роботу з повіями, а також боротись з насильством, захищаючи представниць цієї групи. Але і громадські організації не можуть вирішувати всіх проблем секс-працівниць. Крім згаданих вище, а саме ГО «Віра. Надія. Любов» та ГО «Конвіктус Україна» є ще мережа секс-працівників та працівниць, а саме Благодійний Фонд «Legalife-Ukraine», яка створена колишніми та діючими секс-працівницями для допомоги своїм подругам та друзям для захисту своїх прав та відстоювання своїх інтересів, але вони займаються, в основному, правовими питаннями та захистом прав повій, лобіюванням легалізації проституції.

Нажаль немає державних або громадських організацій в Україні, які займаються виходом жінок з проституції. Але, можливо, такий напрямок роботи був би доцільним в Україні.

Міжнародний досвід говорить про те, що більшість працюючих у проституції хотіли б змінити професію : «Ми опитали чоловіків, жінок та транс-жінок, які займаються проституцією, у дев'яти країнах на п'яти континентах. 89% хочуть уникнути проституції, але не можуть знайти стабільну роботу», – сказала Мелісса Фарлі, доктор філософії, виконавчий директор Prostitution Research & Education, некомерційної організації з Сан-Франциско і додала, що критичними потребами тих, хто

займається проституцією, є житло, медична та психологічна допомога, а також професійне навчання» (Pia Heikkilä, 2019).

Цікаво, що рівень освіти українських повій досить високий, але це не дає їм нормального заробітку. Як засвідчує дослідження, яке було проведено в 2019 р. (Демченко І., Булига Н., 2019), секс-працівниці та секс-працівники мають досить освічені: 35% мають середню освіту, 33 % – спеціальну середню, 21 % – вищу або незакінчену вищу, і тільки 11% – неповну середню освіту. У 75 % опитаних працівниць та працівників секс-бізнесу робота в цьому бізнесі є єдиним заробітком та іноді вони не хочуть її змінювати: «Я маю освіту бухгалтера, але утримую батька і двох дітей саме такою роботою. Все мене задовольняє, єдина проблема – стало мало клієнтів під час КОВІДУ і ціни впали. Клієнти торгуються і опускають ціни майже вдвічі». «В мене вища освіта, але вона вже не знадобилась, коли я стала наркоманкою. Зараз потрібна доза, тому працюю і допомагаю іншим жінкам порадами». Є й такі, які зовсім не мають освіти, але вже звикли до своєї роботи: «Я ще з дитинства підсіла на наркотики і сиділа у в'язниці. Після виходу з в'язниці мене нікуди не брали, а освіти немає. От і пішла торгувати собою. Зараз маю чоловіка і він знає чим я займаюсь. Нас все влаштовує. В мене гарний чоловік. Я активна у захисті прав жінок секс-бізнесу».

Але допомога, наприклад, в навчанні або отриманні кваліфікації можливо потрібна певній категорії – тим, хто хоче кинути таку професію. Тобто, досвід тих країн, які проводять навчання для секс-працівниць, щоб надати їм можливості заробляти іншим шляхом, як це робиться, наприклад, в Ізраїлі, може бути важливим для України.

В Ізраїлі є багато громадських організацій, де працюють соціальні працівники саме з проститутками, і ці організації фінансуються державою, а саме Міністерством праці, Соціальної політики та Соціальних послуг.

Деякі організації пропонують додаткові послуги, які не названі вище. Наприклад, «Lo Omdot» надає додаткову приватну допомогу особам, які пережили секс-торгівлю, «Turning the Tables» надає курси модного дизайну та консультації у консультаційному центрі у Хайфі, а «Todaa» проводить шкільні семінари.

Також в Ізраїлі існують інші сервіси, які підтримуються Міністерством охорони здоров'я, а саме: мобільні клініки для жінок, які працюють на вулиці і в квартирах. Ці клініки пропонують медичні тести, психологічну підтримку, допомогу в соціальному забезпеченні і виплатах по інвалідності, отриманні державного житла. Такі мобільні клініки зараз існують в Тель-Авіві та Хайфі, але держава відкриває нові в інших містах.

Є також організації, які працюють з молодими дівчатами та жінками – 13-25 років. Така організація Halev (The Space for Treating Prostitution Victims) має 14 центрів, куди можуть звертатись і молоді чоловіки. Сервіси, які пропонуються даною організацією включають зменшення шкоди, знаходження місця перебування (притулку), можливість отримання душі та гігієнічних засобів, одягу, допомога у здійсненні соціальних прав у різних установах (наприклад, допомога в оформленні допомоги на соціальне страхування та житло), допомога, орієнтована на травму, інтеграція в навчальні заклади, професійне навчання та інтеграція в роботу з роботодавцем, який хоче підтримати таку людину.

Також цікавим є такий приклад, як працює Реабілітаційний центр для постраждалих від торгівлі в секс-індустрії. Тут жінки можуть знаходитись кілька місяців, поки не знайдуть собі довготривале житло та роботу. Тут надають наступні послуги: терапевтичні, психологічні, професійне навчання, групові заняття, правова допомога.

Так само новою послугою є надання одномісячної заробітної платні (Flexible Basket) для тих жінок та чоловіків, які в процесі виходу з проституції. Ці гроші виділяє місцева влада для покупки обладнання або меблів для дому, їжі, одягу, транспорту тощо. Наприклад, в 2020 р. таку допомогу (Flexible Basket) отримало 144 особи. Якщо жінка секс-бізнесу або чоловік хоче вийти з цієї роботи, але не хоче звертатись до державних або місцевих органів влади, то їй може підтримати в цьому громадська організація «Lo Omdot». Вона також надасть фінансову допомогу у придбанні меблів, техніки, лікуванні зубів, психіатричну допомогу, допомогу в отриманні житла або оренди, допомогу в отриманні гранту на навчання, менторство та соціальну допомогу, покупки їжі.

Найбільш вражаючим в Ізраїлі є те, що для тих, хто хоче вийти з проституції є приватний коледж Her Academy. Там є багато курсів, включно з курсами з кулінарії та кондитерським виробам, дизайну квартир, адміністративного менеджменту, створювання веб-сайтів тощо. Навчання продовжується десять тижнів і учасниці досить швидко знаходять гарну роботу (Luba Fein. February, 2021).

В інших країнах теж вважають, що реабілітаційні центри зі спеціальними програмами могли б сприяти виходу жінок з роботи в проституції, але не всі мають фінансові можливості для цього. Ми погоджуємося з думкою дослідників з Індонезії, які вважають, що «проблема полягає в обмеженому діапазоні та можливостях уряду, а також у складності питання проституції. Однією з державних політик щодо проблеми проституції є направлення повій, які потрапили в рейди, що проводить влада, до соціальних інституцій, які реабілітують повій у нову людину. Реабілітаційний процес проводиться протягом 3-6 місяців, серія реабілітаційних заходів спрямована на відновлення норм життя та засобів до існування в громаді, у сім'ї, на відновлення зайнятості та створення підприємництва. Як правило, реабілітаційний центр має програми політики у формі етапу підготовки, етапу усвідомлення та контролю, етапу розширення знань, етапу направлення та керівництва, етапу моніторингу та етапу оцінки» (Nurbani, 2017). Ці програми, направлені на зміну уявлення про себе, створення нормального життя і на повернення до колишньої роботи. Але насправді повії, які пройшли різні реабілітаційні програми і вийшли з реабілітаційного центру, нажаль, досить часто повертаються до роботи в проституції.

Значну частину повій їх спосіб життя засмоктує й робить залежними так само, як сигарети, алкоголь або наркотики. Вони звикають до заробітку в такий спосіб і звикли бачити швидкі «живі гроші», а не жити від полочки та зарплати, як звичайні громадяни. В свій час одна з авторів даної статті працювала з постраждалими від торгівлі людьми в громадській організації, яка займалась реабілітацією постраждалих від торгівлі людьми. Ці жінки, які вернулись з полону секс-рабства, розповідали жахливі історії зі своєї примусової роботи в проституції. Молодим жінкам були

запропоновані курси, які включали кілька предметів і можливість працевлаштування. Дев'ять місяців багато з них старанно вчилися і яке ж було розчарування у організаторів цієї організації, коли мами або самі вони повідомляли, що знову летять за кордон на роботу, «але тепер вони будуть обережні і не допустять знущання над ними».

Звичайно, проституцію стимулюють покупці даних послуг, і поки буде попит, будуть пропозиції, незалежно від того, чи проституція буде легальна чи нелегальна.

Всі запропоновані заходи по роботі з жінками та чоловіками, які залучені у секс-бізнес, незалежно від того, чи це підтримка державних, чи недержавних організацій, не дуже впливають на зменшення проституції. Поки є попит, поки клієнти будуть витратити гроші на покупку сексу, доти буде існувати проституція. Одним з напрямків зменшення проституції є превентивна робота з покупцями сексу. І це теж один з можливих напрямів роботи соціальних працівників, які працюють в державних та недержавних установах. Але для цього необхідно розробляти великі кампанії та втілювати їх у життя, що знову ж таки вимагає значних фінансових вкладень (Nurbani, 2017).

Висновки. В Україні проституція не криміналізована і не легалізована, і найближчим часом навряд це питання буде розглядатись в суспільстві. Але люди – члени нашого суспільства там працюють, заробляють на життя таким способом. Держава не повинна закривати очі на таку соціальну групу, як працівниці і працівники секс-бізнесу. Також і громадські організації можуть розвивати інші напрямки своєї діяльності, використовуючи позитивний досвід інших країн. Допомога цій категорії людей, а саме тим, хто працює в секс-індустрії, та захист від насильства розв'яжуть кілька важливих для суспільства проблем. Необхідно вивчати досвід інших країн з метою реабілітації цієї категорії, навчати і влаштування їх на роботу на інші види діяльності, які будуть їм цікаві та дадуть можливість заробляти достойні гроші. Важливим є робота на зниження попиту, яка має бути спрямована на клієнтів. Також в державі має вестись робота по неприпустимості будь-яких видів насильства та агресії.

Це все знизить інфікування населення на ВІЛ, гепатит С та інші інфекції, що передаються

статевим шляхом і яке, поки в Україні, нажаль, знаходиться на високому рівні. Проституція часто пов'язана з наркобізнесом та криміналом, тому зниження рівня та кількості працюючих в секс-індустрії знизить і ці ганебні соціальні явища. Також активна робота з населенням з поясненням, що купувати тіло та сексуальні послуги – це злочин, за який може бути покарання, призведе до зниження попиту, а ті, що працюють в проституції, почнуть шукати інші шляхи заробітку, тобто вийдуть з проституції.

По-перше, соціальним працівникам, які працюють в державних установах, особливо тим, які працюють на вулиці, а саме службі соціального патрулювання, необхідно звернути увагу на роботу з працівниками/цями секс-бізнесу, бо зараз з ними працюють тільки громадські організації. По-друге, як державні служби, так і громадські організації мають враховувати досвід роботи, як українських соціальних працівників, так і зарубіжних, та розробити алгоритм роботи з працюючими в секс-бізнесі. Вони можуть надавати пакет необхідних послуг, який виявилось дане дослідження, а саме:

- Знаходити відповідних лікарів (особливо гінекологів, венерологів) та супроводжувати своїх підопічних до медичних установ;

- Працювати над зменшенням ризиків інфікування хворобами, що передаються статевим шляхом, як самих працівниць секс-бізнесу, так і їх клієнтів, а саме проведенням експрес-тестів та навчанням секс-працівників, як їх проводити;

- Навчати працівниць секс-індустрії як зменшувати ризики насильства стосовно них, або як його уникати; випускати відповідні друковані матеріали для них;

- Надавати інформацію загальному населенню про недопустимість насильства стосовно будь-кого, в тому числі і до категорії секс-працівниць; наразі державні та недержавні організації вже багато працює в напрямку профілактики домашнього насильства;

- Виявляти та звертати більше уваги на ВІЛ-інфікованих працівників та працівниць секс-бізнесу, бо вони є найбільш уразливою категорією серед цієї групи щодо насильства;

- Вивчати та втілювати іноземний досвід щодо спеціальних програм, які могли б сприяти виходу жінок з роботи в проституції, бо більшість жінок цього хочуть;

- Молодим жінкам організувати або шукати та пропонувати існуючі курси, які включали б кілька предметів і можливість працевлаштування; оплачувати їх;
- Знаходити контакти з бізнес-структурами, які б брали на роботу жінок, які виявили бажання вийти із роботи в секс-бізнесі, та можливо, оплачувати їх навчання для набуття відповідної кваліфікації;
- Необхідно проводити превентивну роботу з покупцями сексу, як мінімум, з поясненням покарання за скоєння насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Marginalisation leaves education out of sex workers' reach. Pia Heikkilä, 18.06.2019, URL: <https://elmmagazine.eu/adult-education-and-sex/marginalisation-leaves-education-out-of-sex-workers-reach/>
2. Melissa Farley PhD, Ann Cotton PsyD, Jacqueline Lynne MSW, Sybille Zumbeck PhD, Frida Spiwak PhD, Maria E. Reyes PhD. Prostitution and Trafficking in Nine Countries. An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder. *Journal of Trauma Practice*. Vol.2, 2004. P. 33–74. https://doi.org/10.1300/J189v02n03_03
3. Social Rehabilitation for Commercial Sex Worker, is it Still Significant. Nurbani, Department of Communication, Faculty of Social and Political Science, University of Sumatera Utara, Indonesia, *International Journal of Management Science and Business Administration*, Volume 3, Issue 5, July 2017, Pages 44–49, DOI: 10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.35.1005, <https://researchleap.com/social-rehabilitation-commercial-sex-worker-still-significant>
4. What services does Israel provide to people in prostitution under the Nordic Model? Luba Fein. February, 2021, URL: <https://nordicmodelnow.org/2021/02/09/what-services-does-israel-provide-to-people-in-prostitution-under-the-nordic-model>
5. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С. Криминология: Курс лекций. Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), Київ, 2002
6. Большинство украинцев против легализации проституции и казино. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/04/14/7247855>
7. Демченко И., Булыга Н., Артюх О., Пивоварова Н., Яремчук М., Дорофеева Н., Исаева Н. Декриминализация секс-работы в Украине: анализ общественного мнения, оценка препятствий и возможностей. Киев: ООО «Агентство «Украина», 2019. 40 с.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://kodeksy.com.ua/kodeks_ukraini_pro_administrativni_pravoporushennya/statja-181-1.htm
9. Незручна проблема: що варто робити з проституцією в Україні. URL: <https://dyvys.info/2017/03/15/nezruchna-problema-shho-var-to-robyty-z-prostytutsiyeyu-v-ukrayini-opytuvannya/>
10. Петиція про легалізацію проституції. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/118008>

REFERENCES:

1. Marginalisation leaves education out of sex workers' reach. Pia Heikkilä, 18.06.2019, <https://elmmagazine.eu/adult-education-and-sex/marginalisation-leaves-education-out-of-sex-workers-reach/>
2. Melissa Farley PhD, Ann Cotton PsyD, Jacqueline Lynne MSW, Sybille Zumbeck PhD, Frida Spiwak PhD, Maria E. Reyes PhD. Prostitution and Trafficking in Nine Countries. An Update on Violence and Posttraumatic Stress Disorder.. *Journal of Trauma Practice*. Vol.2, 2004. P.33-74. https://doi.org/10.1300/J189v02n03_03
3. Social Rehabilitation for Commercial Sex Worker, is it Still Significant. Nurbani, Department of Communication, Faculty of Social and Political Science, University of Sumatera Utara, Indonesia, *International Journal of Management Science and Business Administration*, Volume 3, Issue 5, July 2017, Pages 44-49, DOI: 10.18775/ijmsba.1849-5664-5419.2014.35.1005, <https://researchleap.com/social-rehabilitation-commercial-sex-worker-still-significant>
4. What services does Israel provide to people in prostitution under the Nordic Model? Luba Fein. February, 2021, <https://nordicmodelnow.org/2021/02/09/what-services-does-israel-provide-to-people-in-prostitution-under-the-nordic-model>
5. Alexandrov Y.V., Gel A.P., Semakov G.S. Criminology: Course of lectures. Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Kyiv, 2002
6. Most Ukrainians are against the legalization of prostitution and casinos. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2020/04/14/7247855>
7. Demchenko I., Bulyga N., Artyukh O., Pivovarova N., Yaremchuk M., Dorofeeva N., Isaeva N. Decriminalization of sex work in Ukraine: analysis of public opinion, assessment of obstacles and opportunities / – Kyiv: LLC Ukraine Agency, 2019. – 40 p.
8. Code of Ukraine on Administrative Offenses https://kodeksy.com.ua/kodeks_ukraini_pro_administrativni_pravoporushennya/statja-181-1.htm
9. Nezruchna problema: shcho treba robyty z prostytuzijeyu v Ukraini.(Inconvenient problem: what to do with prostitution in Ukraine). <https://dyvys.info/2017/03/15/nezruchna-problema-shho-var-to-robyty-z-prostytutsiyeyu-v-ukrayini-opytuvannya/>
10. Petition on legalization of prostitution, <https://petition.president.gov.ua/petition/118008>

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364.2-054.73(477+438)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.11>

Аліна ДУЛЯ

викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, бульвар Ігоря Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02000

ORCID: 0000-0002-9067-4820

Бібліографічний опис статті: Дуля, А. (2022). Особливості соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту в Польській Республіці. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.11>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

У статті розкрито сутність поняття «особи, які потребують тимчасового захисту» та визначено їхній юридичний статус. Особи, які потребують тимчасового захисту – це іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в певній країні. Визначено, що через вимушене переміщення за кордон особи знаходяться в особливо вразливому стані та потребують тимчасового захисту, оскільки вони вимушені були змінити постійне місце проживання, звичне коло спілкування, залишити свою роботу та близьких людей. Стан осіб, які вимушені шукати тимчасового захисту в інших країнах світу супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями: станом шоку, найсильнішим стресом, пов'язаним з перебуванням в умовах, що становлять загрозу життю людини або його близьким.

Особлива увага приділена аналізу нормативно-правового законодавства Польської Республіки, діяльності державних та недержавних організацій щодо допомоги громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом. Визначено, що особам, які потребують тимчасового захисту надається комплексна соціальна допомога за рахунок зміцнення міжсекторальної взаємодії між представниками публічного, громадського та бізнесового секторів, а також засобів масової інформації. Визначено особливості надання соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту в Польській Республіці та охарактеризовано її види, а саме: інформаційну, юридичну, матеріальну, медичну, психологічну допомогу та допомогу з освітою, пошуком роботи і житла.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому визначенні особливостей та аналізі стану надання соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту за кордоном. Також у здійсненні порівняльної характеристики видів соціальної допомоги даній групі отримувачів соціальних послуг в різних країнах світу.

Ключові слова: особи, які потребують тимчасового захисту, соціальна допомога, матеріальна допомога, юридична допомога, психологічна допомога, медичне обслуговування, міжсекторальна взаємодія.

Alina DULIA

Lecturer at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Institute of human Borys Grinchenko, I. Shamo Boulevard, 18/2, Kyiv, Ukraine, 02000

ORCID: 0000-0002-9067-4820

To cite this article: Dulia, A. (2022). Osoblyvosti sotsialnoi dopomohy osobam, yaki potrebutiut tymchasovoho zakhystu v Polskii Respublitsi [Features of social assistance to persons in need of temporary protection in the Republic of Poland]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 82–88, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.11>

FEATURES OF SOCIAL ASSISTANCE TO PERSONS IN NEED OF TEMPORARY PROTECTION IN THE REPUBLIC OF POLAND

The article reveals the essence of the concept of «persons in need of temporary protection» and defines their legal status. Persons in need of temporary protection are foreigners and stateless persons who are forced to seek protection en

masse in a particular country. It has been determined that due to forced movement abroad, persons are in a particularly vulnerable state and need temporary protection, as they have been forced to change their permanent place of residence, usual circle of friends, place of work and their whole life. The condition of people who are forced to seek temporary protection in other parts of the world is accompanied by intense emotional experiences, a state of shock, the greatest stress associated with being in conditions that threaten the life of a person or his loved ones.

Particular attention is paid to the analysis of the legal legislation of the Republic of Poland, the activities of state and non-governmental organizations to assist citizens of Ukraine in connection with the armed conflict. It is determined that comprehensive social assistance is provided to persons in need of temporary protection by strengthening intersectoral cooperation between representatives of the public, public and business sectors, as well as the media.

The peculiarities of providing social assistance to persons in need of temporary protection in the Republic of Poland are determined and its types are characterized, namely: informational, legal, psychological, socio-pedagogical, medical assistance and assistance in finding work and housing.

Prospects for further research are seen in the further identified features and analysis of the state of social assistance to persons in need of temporary protection abroad. Also in the implementation of comparative characteristics of types of social assistance to this group of recipients of social services in different countries.

Key words: *persons in need of temporary protection, social assistance, financial assistance, legal assistance, psychological assistance, medical care, intersectoral interaction.*

Постановка проблеми. Відкритий воєнний напад Російської Федерації на Україну, який розпочався 24 лютого 2022 року став причиною серйозної гуманітарної кризи. Повномасштабна війна, яка розгорнулася на території України призвела до значної кількості випадків смерті, поранень, масового переміщення цивільних, а також серйозних руйнувань та пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків. В групі ризику опинилися мільйони людей, які потребують допомоги – як всередині країни, на окупованих територіях, так і ті, що виїхали за кордон. За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців на 17 квітня 2022 рік понад 4 мільйони українців, з них приблизно 2 мільйони – діти, були змушені покинути своє місце проживання та шукати тимчасового захисту за кордоном. Найбільше українців виїхали до Польщі – 2,8 млн людей (Кількість біженців з України).

Аналіз дослідження. Дослідження соціальної роботи з біженцями та вимушеними мігрантами висвітлюється у працях М. Дибаш, М. Лукашевич, К. Левченко, О. Малиновської, Т. Меліченко, М. Пірен, В. Рюль, Л. Цевельова, М. Шульги. Питанням соціально-психологічних особливостей біженців, вимушених мігрантів та різних аспектів їх соціальної та психологічної адаптації займалися такі українські та зарубіжні науковці як: М. Багері, Б. Вольфганг, В. Гриценко, В. Кердивар, І. Козинець, О. Кхасраві, О. Лавер, Н. Лебедева, М. Максимов, Є. Мигашко, К. Оберг, Н. Палагіна, К. Папагеоргіу, Ю. Платонов, Т. Стефаненко, Г. Солдатова, Н. Тимошенко, Ю. Хачатурян, В. Хесле, В. Христенко, Л. Шайгерова та ін.

Мета дослідження: визначення особливостей й аналіз досвіду здійснення соціальної

допомоги особам, які потребують тимчасового захисту в Польській Республіці.

Виклад основного матеріалу. Через вимушене переміщення за кордон особи знаходяться в особливо вразливому стані та потребують тимчасового захисту, оскільки вони вимушені були змінити постійне місце проживання, звичне коло спілкування, часто – і сферу діяльності. Ситуація вимушеного виїзду за кордон сама по собі є стресовою. Стан осіб, які вимушені шукати тимчасового захисту в інших країнах світу супроводжується інтенсивними емоційними переживаннями, станом шоку (пов'язаним з попаданням під обстріли, втратою близьких тощо), найсильнішим стресом, пов'язаним з перебуванням в умовах, що становлять загрозу життю людини або його близьким (Кердивар, Христенко, 2021). Внаслідок травматичного досвіду особа переживає стани, які спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією, власним життям: втрата автономності, втрата суб'єктивності, порушення ідентичності, розгубленість, побоювання відторгнення, відчуття незахищеності, стан жертви, злість та пошук «зовнішнього ворога», відсутність можливостей прогнозувати майбутнє, сором, низька самооцінка, почуття провини, реакції на тяжкий стрес і порушення адаптації (Мельник, 2015, с. 10).

За даними соціологічної служби Центру Разумкова на пунктах пропуску через державний кордон України в осіб, які потребують тимчасового захисту через агресію Росії спостерігається середній рівень паніки, тривоги, страху за безпеку та життя, а також невпевненості в майбутньому (Українські біженці).

З моменту прибуття на нове місце у осіб, які потребують тимчасового захисту починається

процес адаптації в новій країні та усвідомлення свого соціально-психологічного стану та юридичного статусу, пошуку нового місця роботи та побудови життя заново в незвичних для них умовах.

Питання надання тимчасового захисту регулює Директива про тимчасовий захист, прийнята в Європейському Союзі ще в 2001 році для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб. Проте вперше Директиву було активовано Рішенням Ради Європейського Союзу 4 березня 2022 року з метою встановлення механізму тимчасового захисту осіб, які змушені виїхати з України через розпочату Росією війну.

Відповідно до вище зазначеної Директиви особи, які потребують тимчасового захисту – це іноземці та особи без громадянства, які масово вимушені шукати захисту в певній країні. Підстави для отримання статусу особи, яка потребує тимчасового захисту, мають зовнішній характер: зовнішня агресія, іноземна окупація, громадянська війна, зіткнення на етнічній основі, природні чи техногенні катастрофи.

Згідно з рішенням Ради Європейського Союзу статус особи, якій надається тимчасовий захист мають: громадяни України та члени їхніх сімей; особи без громадянства, біженці та члени їхніх сімей із третіх країн, які рятуються від війни в Україні; іноземці, які постійно проживають в Україні на законних підставах та не можуть безпосередньо повернутись в країну свого походження. (Директива Ради).

У зв'язку зі зростанням напливу осіб, які шукають тимчасового захисту та з метою дотримання Рішення Ради Європейського Союзу, державні органи Польщі, активно розвивають систему безоплатної соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту. Ця допомога регламентується спеціальним Законом «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території тієї держави». Відповідно до вище зазначеного закону та Директиви про тимчасовий захист, громадяни України, які – внаслідок російської агресії – покинули свою Батьківщину, мають можливість легального перебування на території Польщі; можливість працевлаштування; можливість здійснення господарської діяльності; можливість отримання номеру PESEL

(універсальна система реєстру населення); доступ до охорони здоров'я; доступ до соціального забезпечення; доступ до загальноосвітніх навчальних закладів (O pomocy obywatelom Ukrainy w związku, 2022).

Польща досить швидко й ефективно зреагувала на нові реалії та виклики. Для осіб, які потребують тимчасового захисту створенні спеціалізовані установи: інформаційні центри для біженців, пункти допомоги та пункти тимчасового проживання. Ці установи забезпечують особам, які прибули на територію Польщі швидкий доступ до різних видів соціальної допомоги в одному місці. В центрах надається інформація щодо перебування в Польщі; допомога в пошуку тимчасового житла або надання житла; надається юридична, медична, психологічна та гуманітарна допомога.

Нині в Польщі, соціальна допомога особам, які потребують тимчасового захисту стала частиною системи державної допомоги. Вона передбачає надання цій групі отримувачів соціальних послуг різних видів соціальної допомоги, а саме: інформаційну, юридичну, матеріальну, медичну, психологічну допомогу та допомогу з освітою, пошуком роботи і житла.

Охарактеризуємо кожен із видів соціальної допомоги, який надається, в Польщі, особам, які потребують тимчасового захисту.

З метою надання громадянам України актуальної інформації щодо умов перетину кордону для дорослих та дітей, умов перебування в Польщі, отримання документів та відповідного статусу – біженця або тимчасового захисту, інформації з пошуку роботи, отримання медичної, юридичної, психологічної та фінансової допомоги державними та громадськими організаціями у співпраці з сферою бізнесу та засобами масової інформації створені різноманітні інтернет портали, сайти, радіо програми та запущено гарячі лінії. До них належить: інтернет сайт UA HELP та телеграм-бот UAHelpBot, на яких наявні всі необхідні контакти гарячих ліній, центрів допомоги та фондів, які надають підтримку українцям у Польщі; програма українською мовою «Довідник для біженців з України», яка включає інформацію українською мовою для біженців, аудіоматеріали, у тому числі «Путівник для біженців з України»; програма «RDC для України. Де шукати підтримки?» та інші.

Фонд справедливості, яким керує Міністерство юстиції створив Цілодобову гарячу лінію допомоги потерпілим з України. Вид допомоги залежить від індивідуальної ситуації потребуючих. (Юридична допомога).

Крім спеціалізованих установ, що організують допомогу особам, які потребують тимчасового захисту, в Польщі, надається безкоштовна юридична допомога. Відповідно до Закону «Про безоплатну правову допомогу, громадянське консультування та юридичну освіту» в Польщі діють пункти безоплатної правової допомоги, громадянських консультацій та посередництва (медіації) (Юридична допомога).

Безоплатна правова допомога спрямована на надання юридичної інформації про права та обов'язки осіб, які потребують тимчасового захисту; допомогу у вирішенні юридичних проблеми та оформленні документів; представництво інтересів в суді.

Безкоштовні громадянські консультації передбачають індивідуальний розгляд проблемної ситуації громадянським радником; підбір шляхів та способів її вирішення; пояснення прав та обов'язків; надання підтримки особам у самостійному вирішенні проблеми; допомога у розробці плану дій щодо вирішення проблеми та його реалізації (O nieodpłatnej pomocy prawnej, 21).

Безоплатне посередництво (медіація) передбачає вирішення конфліктних ситуацій за допомогою медіатора без звернення до суду.

З метою правової освіти осіб, які потребують тимчасового захисту громадські організації у консультаційних пунктах проводяться різні заходи (лекції, семінари, соціальні кампанії, особисті зустрічі, трансляції в місцевих ЗМІ, вебінари) та роздаються інформаційні матеріали (Юридична допомога).

Матеріальна допомога особам, які потребують тимчасового захисту здійснюється шляхом надання одноразової фінансової допомоги, допомоги на виховання дітей в рамках програм «Сім'я 500+», допомоги в межах програм «Сімейний капітал опіки (RKO)» та «Добрий старт», а також допомоги на оплату за перебування дитини у яслах, дитячому клубі або під опікою няні.

Відповідно до статті 31 Закону «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави» одноразова матеріальна допомога надається в розмірі

300 злотих на особу для покриття найневідкладніших витрат (Допомога біженцям з України).

Заклад соціального страхування надає право особам, які потребують тимчасового захисту на допомогу за програмою «Сім'я 500+». Згідно з програмою, українська сім'я може отримати допомогу на кожну дитину до 18 років в розмірі 500 злотих/місяць. В рамках програми «Сімейний капітал опіки (RKO)» надається матеріальна допомога на дитину у віці від 12-го до 35-го місяця життя. Капітал надається на другу і кожну наступну дитину в сім'ї, якщо дитина живе разом з одним із батьків і залишається на його утриманні. Крім того, Заклад соціального страхування запустив вебсайт українською мовою, на якому розміщено найважливішу інформацію щодо можливості отримання медичного страхування, сімейних виплат, пенсій та допомоги по інвалідності.

Окрім державної допомоги, в рамках допомоги Верховного комісара ООН у справах біженців, особи, які потребують тимчасовий захист в Польщі мають право на фінансову допомогу у розмірі 700 злотих на першу особу та 600 злотих на наступних чотирьох членів сім'ї (Допомога біженцям з України).

В Польщі особам, які потребують тимчасового захисту надається допомога з пошуку роботи, яка передбачає: консультування з питань професійної орієнтації; вивчення ситуації та потреб особи, яка звернулася за допомогою; перевірку компетенцій, інтересів та професійних вмінь безробітного; допомогу у правильному виборі професії; перекваліфікацію; планування розвитку кар'єри; працевлаштування. Допомогу з пошуку роботи надають спеціалісти служби зайнятості та центри інформації та планування кар'єри. Також для самостійного пошуку вакансій та працевлаштування функціонує: Портал «Зелена лінія», електрона Центральна база вакансій та спеціальний мобільний додаток ePraca (Android та iOS) (Працевлаштування в Польщі).

В рамках Національного фонду охорони здоров'я (NFZ) для осіб, які потребують тимчасового захисту на території Польщі здійснюється безкоштовне медичне обслуговування, без додаткових страхувань та оплати. Державна система охорони здоров'я забезпечує їх такими послугами, як: базова медична допомога, спеціалізована амбулаторна допомога, діагностичне

дослідження за призначенням лікаря, консультації в державних закладах охорони здоров'я, лікування в стаціонарі, психіатричне лікування, реабілітація, стоматологічні послугами. Також Національний фонд охорони здоров'я запустив цілодобову гарячу лінію для онкологічних хворих з України. Вона доступна громадянам України, які проходили онкологічне лікування у своїй країні та бажають продовжити терапію в Польщі (Державна медична допомога).

Міністерство охорони здоров'я у співпраці з Польською страховою компанією створили Телеплатформу першого контакту (ТРК), яка забезпечує швидкий доступ до медичної допомоги в неробочий час закладів охорони здоров'я. Гаряча лінія надає медичні консультації, рецепти та направлення до лікаря (Teleplatforma Pierwszego Kontaktu).

Для полегшення надання медичної допомоги громадянам України Міністерство охорони здоров'я Польщі запустило додаток *LikarPL*. Додаток дозволяє оперативно діагностувати стан здоров'я пацієнта, а також полегшує спілкування між пацієнтом і лікарем. Додаток складається з двох модулів – для пацієнта і для лікаря. Завдяки додатку під час медичної консультації українська/російська мова будуть перекладені на польську мову, а польська мова – на українську/російську мову. Додаток забезпечує безперебійний зв'язок між лікарем і пацієнтом (Державна медична допомога).

Вторгнення Росії в Україну – це травматичний досвід для всіх нас. У випадку осіб, які потребують тимчасового захисту до цього страху часто додається ще страх за їхніх родичів, які залишилися за східним кордоном. Тому державні та громадські організації, а також приватні психологи надають цій групі отримувачів соціальних послуг безкоштовну психологічну допомогу та підтримку. Психологічна допомога надається у вигляді індивідуальних консультацій, індивідуальної та групової психотерапії, арт-терапевтичних занять, кризового втручання.

Психологічна допомога надається, як вже діючих установ, так і в спеціально створених. До діючих установ, які надають даний вид допомоги належать: центри кризового втручання, осередок кризової інтервенції, центри першої психологічної допомоги та ін. Одним із спеціально створених установ є пункт безплатної психологічної підтримки українців,

де надається допомога кризової інтервенції, допомога у зв'язку з необхідністю адаптації до нових реалій, переживання втрат, посттравматичного стресу, психологічної допомоги дітям тощо. Органи самоврядування запустили діяльність центру догляду за дітьми з України та безкоштовної психологічної допомоги для молодих біженців. Для українських дітей створено безплатний Дитячий Телефон Довіри при Дитячому Омбудсмені. У рамках проекту «Зона комфорту PSRP» Студентський парламент Республіки Польща запустив безкоштовну психологічну допомогу для студентів з України. Також створено спеціальну сторінку в *Booksy* де є збірка профілів психологів, що дають безкоштовні консультації людям, постраждалим від збройного конфлікту в Україні.

У Польщі всі діти мають не лише право, а й обов'язок здобувати освіту, тому всім сім'ям з дітьми, які приїхали з України надається допомога в отриманні освіти. У закладах освіти для українських дітей створюються додаткові уроки польської мови та корекційні заняття. Також для дітей проводяться безкоштовні освітні заходи, майстер-класи, мистецькі заняття, зустрічі для дітей та підлітків, безкоштовні екскурсії музеями та розроблені аудіогіди українською мовою.

Висновки. Отже, проаналізувавши законодавчу базу, діяльність державних органів влади, неурядових та міжнародних організацій, ми з'ясували, що громадянам України, які були вирушенні переселитись в Польську Республіку через збройний конфлікт надається комплексна соціальна допомога за рахунок зміцнення міжсекторальної взаємодії. Міжсекторальна взаємодія в контексті надання соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту базується на партнерських стосунках між представниками публічного (державна влада та місцеве самоврядування), громадського та бізнесового секторів, а також засобів масової інформації.

В Польщі сформована ефективна система соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту. Вона включає в себе забезпечення права на освіту та працевлаштування; задоволення потреби в житлі; матеріальне забезпечення; медичне обслуговування; забезпечення доступу до засобів існування; юридичну допомогу та допомогу у вирішенні психологічних проблем; підтримку приймаючих громад.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому визначенні особливостей та аналізі стану надання соціальної допомоги особам, які потребують тимчасового захисту

за кордоном. Також у здійсненні порівняльної характеристики видів соціальної допомоги даній групі отримувачів соціальних послуг в різних країнах світу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державна медична допомога. *Portal gov.pl*. URL: <https://www.gov.pl/web/ua/derzhavna-medychna-dopomoha> (дата звернення: 17.04.2022).
2. Допомога біженцям з України. Ситуація зі страховкою та підтримка іноземців. *Rankomat.pl*. URL: <https://rankomat.pl/dopomoga-bizhencyam-z-ukrajini> (дата звернення: 18.04.2022).
3. Кількість біженців з України наблизилась до 5 мільйонів. *Слово і діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/18/novyna/suspilstvo/kilkist-bizhencziv-ukrayiny-nablyzylas-5-miljoniv> (дата звернення: 21.04.2022).
4. Кердивар В. В., Христенко В. Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків, 2021. 143 с.
5. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / Л. А. Мельник та ін. ; за ред. Л. С. Волинець. Київ : Калита, 2015. 72 с.
6. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення наслідків : Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. *Офіційний вісник L 212*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> (дата звернення: 27.04.2022).
7. Працевлаштування в Польщі. *Portal gov.pl*. URL: <https://www.gov.pl/web/ua/pratsevashtuvannya-v-Polshchi> (дата звернення: 24.04.2022).
8. Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022 р.). *Разумков центр*. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky> (дата звернення: 23.04.2022).
9. Юридична допомога. *Portal gov.pl*. URL: <https://www.gov.pl/web/ua/Yurydychna-dopomoha> (дата звернення: 17.04.2022).
10. O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa : Ustawa Polska z dnia 12 marca 2022 r. *Dziennik Ustaw. 2022. Poz. 583. S. 46*.
11. O nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej : Ustawa Polska z dnia 5 sierpnia 2015 r. *Dziennik Ustaw. 2021 r. Poz. 945. S. 32*.
12. Teleplatforma Pierwszego Kontakt. *Portal gov.pl*. URL: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/tpk> (дата звернення: 19.04.2022).

REFERENCES:

1. Derzhavna medychna dopomoha [State medical care]. *Portal gov.pl*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/ua/derzhavna-medychna-dopomoha> [in Ukrainian].
2. Dopomoha bizhentsiam z Ukrainy. Sytuatsiia zi strakhovkoiu ta pidtrymka inozemtsiv [Assistance to refugees from Ukraine. Situation with insurance and support for foreigners]. *Rankomat.pl*. Retrieved from <https://rankomat.pl/dopomoga-bizhencyam-z-ukrajini> [in Ukrainian].
3. Kilkist bizhentsiv z Ukrainy nablyzylas do 5 milioniv [The number of refugees from Ukraine has approached 5 million]. *Word and deed*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/18/novyna/suspilstvo/kilkist-bizhencziv-ukrayiny-nablyzylas-5-miljoniv> [in Ukrainian].
4. Kerdivar, V.V., & Khristenko, V.E. (2021). *Syndrom zherty u vnutrishno peremishchenykh osib iz zony lokalnoho voiennoho konfliktu [Victim syndrome in internally displaced persons from the zone of local military conflict]*. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Melnyk, L.A., Grudiy, M.A., Ostapchuk, G.V., Pylypas, Yu.V. & Semenko, I.M. (2015). *Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim batkam ta simiam z ditmy zi Skhodu Ukrainy [Psychosocial assistance to internally displaced children, their parents and families with children from eastern Ukraine]*. Kyiv: Kalita [in Ukrainian].
6. Pro minimalni standarty dlia nadannia tymchasovoho zakhystu u razi masovoho naplyvu peremishchenykh osib ta pro zakhody, sheho spriyaiu zbalansovanosti zusyul mizh derzhavamy-chlenamy shchodo pryiomu takykh osib ta nesennia naslidkiv : Dyrektyva Rady 2001/55/IEC [On minimum standards for the provision of temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures to promote a balanced effort between Member States to receive such persons and to bear the consequences thereof : Council Directive 2001/55 / EC] (2001, July 20). *Official Journal L 212*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj> [in Ukrainian].

7. Pratsvelashtuvannia v Polshchi [Employment in Poland]. *Portal gov.pl*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/ua/pratsvelashtuvannya-v-Polshchi> [in Ukrainian].
8. Ukrainski bizhentsi: nastroi ta otsinky (berezen 2022 r.) [Ukrainian refugees: attitudes and assessments (March 2022)]. *Razumkov center*. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky> [in Ukrainian].
9. Yurydychna dopomoha [Legal aid]. *Portal gov.pl*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/ua/Yurydychna-dopomoha> [in Ukrainian].
10. O pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego panstwa : Ustawa Polska [On helping Ukrainian citizens in connection with an armed conflict in the territory of that state: Polish Act]. (2022, March 12). *Journal of Laws*. Pos. 583. P. 46. [in Polish].
11. O nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej : Ustawa Polska [About free legal assistance, free civic counseling and legal education: Polish Act]. (2015, August 5). *Journal of Laws*. 945. P. 32. [in Polish].
12. Teleplatforma Pierwszego Kontaktu [First Contact Teleplatform]. *Portal gov.pl*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/zdrowie/tpk> [in Polish].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ольга БАЙДАРОВА, Анна ДРОБОТ

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО НАД ДІТЬМИ В ІНТЕРНЕТІ
ЯК ЦИФРОВИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ..... 3

Наталія ЛЕВЧЕНКО

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
ДО МОЛОДІЖНОЇ РОБОТИ..... 14

Тетяна ЛЯХ, Марина ЛЕХОЛЕТОВА, Валерій ПЕТРОВИЧ, Тетяна СПІРІНА

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З БАТЬКАМИ
ДЛЯ ПІДТРИМКИ НИМИ ДІТЕЙ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД..... 24

Маруна ЛЕКНОЛЕТОВА, Valeriy PETROVYCH, Ольга МЕЛЬНИКОВА

БЕЗПЕЧНИЙ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПРОСТІР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ
ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ..... 31

Галина ОЛІЙНИК

СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ..... 38

Юлія ПЕСОЦЬКА

РОЛЬ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У ВОЄННИЙ ЧАС..... 44

Аліна СОЛНИШКІНА

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ У СФЕРІ КОНСУЛЬТУВАННЯ
У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ІЗ ВРАЗЛИВИМИ КАТЕГОРІЯМИ НАСЕЛЕННЯ..... 52

Альона ТАРАН

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ
ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИХ УМОВАХ..... 57

Ірина ЦИРКОВНИКОВА

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТАМОРФОЗИ АДАПТАЦІЇ
ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ..... 64

Ольга ШВЕД, Світлана САПІГА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРАЦІВНИЦЯМИ СЕКС-БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ..... 72

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Аліна ДУЛЯ

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБАМ,
ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ В ПОЛЬСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ..... 82

CONTENTS

SECTION 1 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

<i>Olha BAIDAROVA, Anna DROBOT</i> ONLINE CHILD SEXUAL ABUSE AS THE DIGITAL CHALLENGE NOWADAYS.....	3
<i>Nataliia LEVCHENKO</i> TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR YOUTH WORK.....	14
<i>Tetiana LIAKH</i> SOCIO-PEDAGOGICAL WORK WITH PARENTS TO SUPPORT CHILDREN DURING THE WAR.....	24
<i>Olha MELNYKOVA</i> SAFE EDUCATIONAL SPACE AS AN ENVIRONMENT FOR PREVENTIVE WORK WITH CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION.....	31
<i>Halyna OLIINYK</i> SYSTEM OF SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS.....	38
<i>Yuliia PESOTSKA</i> THE ROLE OF MUSEUM PEDAGOGY DURING THE EDUCATIONAL PROCESS AND SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN AND YOUTH DURING WAR.....	44
<i>Alina SOLNYSHKINA</i> DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES AT THE SPHERE OF COUNSELLING IN THE SOCIAL WORK WITH VULNERABLE CATEGORIES OF THE POPULATION.....	52
<i>Alona TARAN</i> THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO ORGANIZE VOLUNTEER ACTIVITIES IN MILITARY CONDITIONS.....	57
<i>Iryna TSYRKOVNYKOVA</i> SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL METAMORPHOSIS OF ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS, RESEARCH RESULTS.....	64
<i>Olha SHVED, Svitlana SAPIHA</i> SOCIAL WORK WITH WORKERS OF SEX BUSINESS IN UKRAINE.....	72

SECTION 2 ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

<i>Alina DULIA</i> FEATURES OF SOCIAL ASSISTANCE TO PERSONS IN NEED OF TEMPORARY PROTECTION IN THE REPUBLIC OF POLAND.....	82
---	----

НОТАТКИ

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 2

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнецова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,69. Замов. № 0522/214. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.